

VIGILIA

2013 / 1

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT: *Egyház, vallások és oktatás Brazíliában
a függetlenné válás korszakában*

SOMOGYI GYÖRGY: *Mamma Buona, a sienai „Boldogasszony”*

HÁMORI ANTAL: *A „magzat” életének védelme az új alkotmányban*

MAKAI PÉTER: *A személy ontodinamikája*

BUDA ATTILA: *Nemes Nagy Ágnes rövidversei*

Hodász András, Lackfi János, Rilke és Tarbay Ede versei

Beszélgetés Jelenits Istvánnal

78. évfolyam	VIGILIA	Január
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Ablak a világra	1
SZILÁGYI ÁGNES JUDIT:	Egyház, vallások és oktatás Brazíliában a függetlenné válás korszakában (<i>tanulmány</i>)	2
SOMOGYI GYÖRGY:	Mamma Buona, a sienai „Boldogasszony” (<i>tanulmány</i>)	12
HÁMORI ANTAL:	A „magzat” életének védelme az új alkotmányban (<i>tanulmány</i>)	20
SZÉP/ÍRÁS		
RAINER MARIA RILKE:	Krisztus születése; Clara Rilke-Westhoffnak; Éji ég és csillaghullás (<i>versek</i>) (<i>Suhai Pál fordításai</i>)	27
KISSLAKI LÁSZLÓ:	Háromkirályok meg a somogyi mágus (<i>novella</i>)	29
BUDA ATTILA:	Nemes Nagy Ágnes rövidversei (<i>tanulmány</i>)	31
LACKFI JÁNOS:	Emberszabás: Kegyeletsértő; Halottvirrasztó (<i>versek</i>)	38
ADONYI SZTANCS JÁNOS:	Nagymama rejtelsei (<i>próza</i>)	40
TARBAY EDE:	Mielőtt (<i>vers</i>)	49
HODÁSZ ANDRÁS:	apa; apa el (<i>versek</i>)	51
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
ALBERT ZSUZSA:	Jelenits Istvánnal	52
MAI MEDITÁCIÓK		
MAKAI PÉTER:	A személy ontodinamikája – út egy perichoretikus metafizika felé	61
NAPJAINK		
MUSZATICS PÉTER:	Rekonstrukció	65
EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS		
SZENDE ÁKOS:	A Kádár-kor finnugor nyelvészete egy hivatástalan piarista, Erdélyi István ügynökjelentéseinek a tükrében	68
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	75

Ablak a világra

A „vasfüggöny” nemcsak a polgárok szabad mozgását tette nálunk lehetetlenné, de az eszmék áramlását is. A nyugati világban megjelent könyvekhez, folyóiratokhoz lehetetlen volt hozzájutni, így aztán nemcsak lépést tartani nem lehetett a világban (és a világegyházban) zajló folyamatokkal, de még tudomást szerezni is alig lehetett az „odakint” történekekről, az ott zajló szellemi, kulturális, természettudományos, teológiai folyamatokról. Ezt a bezártságot enyhítette évtizedeken át a *Mérleg* folyóirat (alcíme szerint *Folyóiratok és könyvek szemléje*). A lap egyik alapítója, évtizedeken át főszerkesztője, mindmáig szíve-lelke, Boór János, nemrég ünnepelte 80. születésnapját.

A lap keletkezésére ő maga így emlékezik: „1965-ben nyugati magyar értelmiségiekkel, akik mind a Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalomban, a Pax Romana (...) magyar tagszövetségében dolgoztak, együtt lelkesedtem a II. Vatikáni zsinatért, mert ebben komoly esélyt láttunk a katolicizmus megújulására. Úgy gondoltuk, hogy egy filozófiai, teológiai és kulturális tallózó folyóiratot alapítva a zsinati teológia és más tudományok fejleményeit közvetítve (...) szellemi távlatokat nyithatunk a hazai magyar értelmiség előtt, és előmozdíthatjuk az akkor még elég szűk marxista-leninista ideológia kényszerű zártságából való kiszabadulását.”

Aki végiglapozza az évente négyszer megjelenő folyóirat számait, kirajzolódik előtte az elmúlt csaknem fél évszázad története: azok a szellemi áramlatok, amelyek ezt az időszakot meghatározták. Lehetetlen e néhány sorban átfogó képet adni arról a tágas horizontról, amelyet a lap az olvasói elé tárt. Aki ma betekint e tágas világba, első lépésként elég, ha végignézi az egyes számok tartalmát 1965-től máig (megtalálható a *Mérleg* honlapján). Vörös fonalként húzódik végig a számokon a II. Vatikáni zsinat recepciója, az egyház és a teológia életének alakulása, az ökumenikus és a vallásközi párbeszéd folytatása, a természettudományok fejlődése. Mérlegre kerülnek a szociológia és a pszichológia, a filozófia és a morális által fölvetett új kérdések. Megjelennek előttünk a kor legnagyobb egyéniségei. Megismerhetjük a fontosabb egyházi dokumentumokat, állásfoglalásokat, de egyben a nyomukban támadt visszhangot is. Ez a „zsebre tehető” füzet ablakot nyitott a világ s benne az egyház életére.

Van-e még szükség ilyen „tallózó” folyóiraatra, hiszen ma már bárki könnyen hozzájuthat az ott ismertett anyagokhoz? A válasz egyértelmű: a (keresztény) magyar értelmiség számára nélkülözhetetlenül fontos szerepet tölt be a *Mérleg*, tájékozottságával, párbeszédre készségével, frissességével. Információira és példamutató nyitottságára ma legalább akkora szükség van, mint a múltban bármikor.

Egyház, vallások és oktatás Brazíliában

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT

A függetlenné válás korszakában

1966-ban született Budapesten. Egyetemi tanulmányait az ELTE BTK történelem–portugál szakán végezte. Jelenleg az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történet Tanszékének docense. – Az itt közölt tanulmány a készülő *Latin-Amerika 1791–1826 — A gyarmatoktól a független államokig* című átfogó kötet megírása során született. A szerző munkájához támogatást kapott a TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-003 „Európai léptékkel a tudásért, ELTE” projekt „Kultúrák közötti párbeszéd” alprogramjától. Külön köszönet illeti Eördögh Istvánt lektori munkájáért.

A brazilok felekezeti megoszlása napjainkban

¹2012. június-júliusában jelentek meg a brazil lapok (*A Tarde, Estado de Minas, Gazeta do Povo, Jornal Brasileiro* stb.) internetes oldalain az ide vonatkozó, általunk is használt adatok és elemzések.

Különösen aktuálissá teszi a brazil vallástörténet egyes kérdéseinek vizsgálatát, hogy a legutóbbi (2010) népszámlálás újabban nyilvánosságra hozott eredményei közül 2012 nyarán nagy sajtóvisszhangot¹ keltett a brazilok felekezeti megoszlására vonatkozó adatok értékelése.

Sokak számára meglepőek voltak azok a mutatók, melyek a katolikus egyház térvesztését jelezték a legnagyobb területű és népességű latin-amerikai országban, ahol 2000 és 2010 között 12,2 százalékos volt ez a visszaesés, vagyis a lakosság 73,6 százaléka helyett már csak 64,6 százalék — ami még mindig a többség, vagyis 123,2 millió ember — vallotta magát római katolikusnak. 1991-ben ez az arány még 83 százalék volt. Azaz, az elmúlt húsz évben a katolikus egyház híveinek több mint az egy ötödét elvesztette.

Ez a tendencia közvetlen kapcsolatba hozható a protestáns felekezetek előretörésével. Közülük azonban nem is a tradicionálisnak tekintett (adventista, baptista, evangélikus, református) egyházak erősödtek meg, ezeknél szintén némi (0,1 százalékos) visszaesés tapasztalható 2000 és 2010 között, bár híveik száma Brazíliában így is mintegy 7,6 millió. Hanem a keresztyén szabadegyházak és gyülekezetek — közülük a legnagyobb az Isten Gyülekezete (*Assembleia de Deus*) — növelték jelentősen híveik számát. Az 1990-es évtizedben követik több mint kétszer annyian lettek, mint korábban, de 2000 és 2010 között is további, mintegy 44 százalékos növekedést értek el, ami azt jelenti, hogy valamivel több mint 25 millió brazil állampolgár vallja magát a híveik közé tartozónak. A brazil statisztikai hivatal (IBGE) munkatársai ugyanakkor felhívják a figyelmet arra is, hogy a lakosság körében jelentősen növekedett azoknak az aránya, akik bár protestánsnak vallják magukat, de nem templomjárók, és nem is kötődnek egyetlen egyházhoz sem. Egy évtized alatt ez a csoport több mint az ötszörösére növekedett, 2000-ben 1,7 millióan voltak, míg 2010-ben már 9,2 millióan. Ez a népességen belüli 1 százalékosról 4,8 százalékosra való részarány emelkedést jelent.

A vallástalanok és a spiritiszták Brazíliában az előző két kategóriához viszonyítva a legkevesebben vannak ugyan, de az utóbbi évtizedekben az ő számuk is mérsékelt emelkedést mutatott. A 2000 és 2010 között eltelt években az előbbieket aránya 7,4 százalékról 8 százalékra nőtt, ez 15,3 millió brazil embert jelent; míg az utóbbiak

aránya 1,3 százalékról 2 százalékra, azaz a 2,2 milliós létszám 3,8 millió főre növekedett.

A Brazíliában megtalálható egyéb világvallásokról a következő adatok láttak napvilágot: 2000 és 2010 között a zsidók aránya változatlanul 0,5 százalék a brazil társadalmon belül, 107 ezer fővel; az iszlám hívei 29 százalékos növekedéssel a lakosság 0,2 százalékát teszik ki (35.167 fő); a hinduk száma lényegében megduplázódott, 2.905-ről 5.675-re növekedett, ezzel a lakosság 0,002 százalékát adják.

A speciálisan Brazíliához köthető vallásformák közül relatíve igen nagy, 269 százalékos növekedés mutatkozott azoknál, akik a hagyományos indián hitvilághoz kötődőnek vallották magukat, számuk a 2000-es 17.088-ról 2010-re 63.082-re emelkedett; azok aránya pedig, akik az afrikai gyökerű *umbanda* és *candoblé* gyülekezetekhez tartoznak, változatlanul 0,3 százalék maradt, bár ezen belül az utóbbiak híveinek száma 127 ezerről 167 ezerre növekedett.

*

A hagyományos történetírás korábban úgy kezelte Latin-Amerikát, mint valami olyan képződményt, mely kereszténynek, sőt katolikusnak született. Kétségtelen, hogy itt az intézményes egyházak közül a katolikus építette ki először struktúráját, 1505 és 1850 között 57 egyházmegyei székhely jött létre, 767 püspök irányítása alatt.² Azonban az általunk vizsgált, formálódó, független Brazíliában néhány évtized leforgása alatt megjelentek az első protestáns missziók és gyülekezetek is. Ugyanakkor nem szabad megfeledeznünk — a gyakran csak bűvópatakként vagy a szinkretizmus elemeiként tovább élő — indián és afrikai hitvilágról sem, a népi vallásosság megnyilatkozásairól. Valamint a korabeli latin-amerikai gondolkodást friss színekkel tarkító, új európai áramlatokról (a felvilágosodás eszméiről, a szabadkőművességről, vagy a cádizi spanyol alkotmány hatásáról), melyek elsősorban a kreol elit körében terjedtek.³

„A napóleoni idők végéig a katolikus egyház, korábbi missziós sikereinek ellenére, alapjában véve európai egyház volt. A 100 millióra tehető európai katolikuson kívül közel 21 millió volt a más világrészekben élő hívők száma. Ázsiában körülbelül 2,5 millió, Közép- és Dél-Amerikában körülbelül 18 millió, Észak-Amerikában körülbelül 350 ezer és Afrikában csupán néhány ezer katolikus élt.”⁴ Az egyház dél-amerikai tevékenységének a közvélemény előtt talán legismertebb eleme a jezsuita rend tagjainak missziós tevékenysége, illetve az általuk szervezett indián települések, az úgynevezett redukciók jó 150 éves története. Ezek a települések — legnagyobb kiterjedésük idején mintegy 100 ezer négyzetkilométeren 30 falu — korszakunkra már felbomlóban voltak. A missziók (*Misiones*) területe a két ibériai birodalom között is vitatott volt, majd — lévén határzóna — a függetlenné váló államok egymás közötti harcai valóságos csataterré változtatták. Előbb az 1750-es madridi szerződés, továbbá az 1761. február 12-én aláírt El Pardo-i megegyezés, majd 1777-ben a San

A nem keresztény világvallások híveinek aránya

²Vö. Paulino Castañeda: *La gerarquía de la Iglesia in Iberoamérica*. In: *Historia de la evangelización de América, Simposio Internacional*. ACTAS, Ciudad del Vaticano 11–14 mayo de 1992, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1992, 77.

³Vö. José Luis Mora Mérida: *Regalismo, liberalismo y anticlericalismo en la enseñanza universitaria hispanoamericana (1820–1823)*. In: *Iglesia, religión y sociedad en la historia latinoamericana (1492–1945)*. Congreso VIII. de AHILA, Universidad József Attila, Centro de Estudios Históricos de América Latina, Szeged, 1989, III. kötet, 225–243.

⁴Dr. Szántó Konrád OFM: *A katolikus egyház története*. 2. kiadás, Ecclesia, Budapest, 1988. II. kötet, 352.

⁵Az úgynevezett guaraní háborúról (1754–1756) lásd például Tau Golim: *A guerra guaranítica. Como os exércitos de Portugal e Espanha destruíram os Sete Povos dos jesuítas e índios guaranis no Rio Grande do Sul (1750/1761)*. UPF/Edufrgs, Porto Alegre, 1998.

⁶John Lynch: *The Spanish-American Revolutions, 1808–1826*. W. W. Norton & Company, New York, 1973, 340.

⁷Vö. Eördögh István: *Az egyház a gyarmati Latin-Amerikában*. Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, Szeged, 1998, 230.

⁸Uo. 231.

Az inkvizíció visszaszorulása

Ildefonso-i szerződés, végül az 1801-es badajozói békeegyezmény rendelkezett a megosztásáról, a portugál korona fennhatósága alá rendelve 7 redukciót, a spanyolok által *Misiones Orientales* (Keleti Missziók), a portugálok által pedig *Sete Povos das Missões* (Hét Miszsiós Falu) néven emlegetett történelmi régiót. Az itteni falvakat — a megállapodás szerint — kiűritették, csak a területet csatolták Brazíliához, de indián lakói a spanyol király alattvalói maradtak és az ő felségterületére kellett költözniük.⁵ Igaz, a települések már korábban, a jezsuiták kiűzésével (1768) elvesztették addigi szervezőiket-vezetőiket, akiket a gyarmati kormányzat más módon próbált helyettesíteni: élesen elválasztotta egymástól az állami, illetve közgazgatási funkciókat, valamint a pasztorális munkát, és 1768-ban minden redukcióba 2–2 (főként ferences) szerzetest küldött ki ezeknek a feladatoknak az ellátására. A redukciók korábbi királyi védelmét, miszerint a *guaraní* őslakosoknak ezekben a falvaiban európai gyarmatosítóknak nem lehetett érdekeltségük, és nem is telepedhettek ott le, feloldották. (John Lynch megjegyzi, hogy nevetésesen olcsón keltek el a jezsuiták értékes földjei.)⁶ Így aztán megkezdődött e közösségek lassú felbomlása, az indiánok fokozatos beolvadása a gyarmati társadalmakba, jelentős részüik beköltözött a spanyol-amerikai nagyvárosokba, Buenos Airesbe, Montevideóba, Asunciónba vagy Santa Fébe.⁷ Néhány indián fiatal, akik még a jezsuita redukciók iskoláiban szereztek meg az alapvető ismereteket, később Buenos Airesben vagy Asunciónban tanultak tovább. Többek között Pablo és Félix Areguati, akik jeles katonaként vettek részt az argentin függetlenségi harcokban, valamint Francisco Javier Tubichapota (vagy Tuvichapotá), aki teológus és az első felszentelt pap lett (1802) a *guaraní* missziókban nevelkedett indiánok közül.⁸ A jezsuiták távozásával az indián falvakban a korábban sikeres alapoktatás megszűnt, a spanyol hatóságok ugyan megpróbálták tanítókat kiküldeni, de ezek, főként a nyelvi korlátok miatt nem sok eredményt értek el. Ezért Gabriel Avilés márki (1735k.–1810), aki 1799–1801-ig a Rio de la Plata-i alkirály tiszttét töltötte be, elrendelte, hogy az indiánok közül verbuváljanak tanítókat a *guaraní* gyermekek mellé. Lényegében ekkor próbálkoztak először az oktatáson keresztül megvalósuló *iberizációval*, ami a jezsuita iskoláknak még nem volt célja.

Korszakunkban nemcsak a jezsuiták kiűzése, hanem több más tényező is jelezte a katolikus egyház latin-amerikai befolyásának csökkenését. A Spanyolországban és Portugáliában egyaránt érvényesülő felvilágosult abszolutizmus rendszere, a regalizmus szellemében igyekezett korlátozni Róma hatáskörét a helyi egyházkormányzásban. Az inkvizíció tevékenysége is fokozatosan visszaszorult a kor domináns szellemi áramlatai miatt, valamint mivel egyre nagyobb gondot okozott az intézmény apparátusának gazdasági alapját megteremteni, ezért hatáskörét az uralkodók fokozatosan szűkítették. Joghatósága egyébként nem terjedt ki az indián lakosságra, csak az Amerikában élő európaiakra, a kreolokra és a feketékre.

⁹Vö. Molnár Antal:
A római inkvizíció.
In: Poór János (szerk.):
A kora újkor története.
Osiris, Budapest,
2009, 349–373.

A pápák reagálása a latin-amerikai államok függetlenedésére

¹⁰Dr. Szántó Konrád
OFM: i. m. 419.

¹¹Funchal egyházmegye
eredetéről és történetéről
lásd Fortunato de
Almeida négykötetes
munkáját: *Historia da
Igreja em Portugal*.
Portucalense Editora,
Porto, 1967–1971.

¹²Az adatokat vö. Pásztor
Miklós – Rác András
(szerk.): *Magyar Katolikus
Lexikon*, www.lexikon.
katolikus.hu (letöltés
2012.01.15.)

1769-ben lényegében állami és világi bírósággá alakították át az inkvizíciót, és megtiltották, hogy eljárásokat kezdeményezzen áttért zsidók ellen. Végleges felszámolására azonban csak 1821-ben, a brazil függetlenség előestéjén került sor. Spanyolországban ténylegesen 1820-ig működött, majd formálisan 1833-ban szűnt meg.⁹

Az amerikai klérus hosszú időn keresztül meglehetősen függetlenséget élvezett. A gyarmati egyház valójában a királyi *jus patronatus* keretei között végezte feladatát, a hierarchia csúcsán az érsekek, a püspökök és az oktatási intézményeket vezető dékánok álltak. A rangsorban őket követték a plébánosok, a tanítást végző koadjutorok, a szerzetesek és a misszionáriusok. Nagy többségük, főleg eleinte spanyol vagy portugál születésű volt, de a 16. század második felében már találunk meszticeket is a mercedáriusok és a jezsuiták soraiban.

Az 1820-as években a latin-amerikai államok többsége kivívta függetlenségét, és ezzel a ténnyel kapcsolatban a pápának is állást kellett foglalnia. XII. Leó 1824. szeptember 24-én kibocsátott *Etsi iam diu* kezdetű — még legitimista — enciklikájának Latin-Amerikában semmiféle hatása nem volt. „XII. Leó azonban — írja Szántó Konrád — nem tudta végleg rászanni magát arra, hogy a spanyol királyi patronátusi jog megszűnését véglegesnek nyilvánítsa és a kialakult új helyzethez igazodva rendezze Latin-Amerika egyházi viszonyait. Ez csak hosszas tárgyalások után, XVI. Gergely pápásága idején történt meg. XVI. Gergely a *Sollicitudo Ecclesiarum* (1831) kezdetű bullájában arra az álláspontra helyezkedett, hogy azokkal a kormányokkal tárgyal, melyek a tényleges hatalmat gyakorolják. Mexikó számára hat megyéspüspököt nevezett ki. A többi megüresedett püspöki szék betöltésére és a latin-amerikai egyházi viszonyok rendezésére 1834–44 között került sor.”¹⁰

Brazília, ahogy 1514-től a Portugál Birodalom minden más tengerentúli területe is, a funchali (Madeira szigete) püspökséghez, majd 1533-tól érsekséghez tartozott az 1514. június 12-én kiadott pápai bulla (*Pro excellenti*) értelmében.¹¹ 1551-ben létesítették az első braziliai püspökséget, São Salvador da Bahia székhellyel, majd a gyarmat benépesülésével a továbbiakat: 1676-ban kettőt, az olindait és a Rio de Janeiró-it, a következő évben a São Luis székhelyű maranhãoit, 1720-ban a Belém do Pará-it, 1745-ben a São Pauló-it, 1826-ban a Cuiabá székhelyű goiásit, 1848-ban a Porto Alegre-it és 1854-ben Diamantina székhellyel a fortalezait.¹² Ezek a változások is jelzik, hogy Portugál-Amerika a 18. század második felétől a 19. század első feléig főként déli irányba terjedt ki dinamikusan.

Korszakunkhoz két Rio de Janeiró-i püspök tevékenysége köthető: 1773-tól José Joaquim Justiniano Castelo Brancoé (1731–1805) és utódáé, José Caetano da Silva Coutinhoé (1768–1833). Az előbbi volt az első kreol, riói születésű püspök Brazíliában. Feladatuknak tekintették, hogy főpásztori látogatást tegyenek egyházmegyéjükben, vagy delegátusokat küldjenek ki a távoli vidékekre is. A vizitáció a korábbi időszakokban főként Brazília északi, sűrűbben la-

¹³Erre vonatkozóan lásd Lucas Maximiliano Monteiro kutatásait, például *Ser Familiar do Santo Ofício via redes sociais: os vínculos entre agentes inquisitoriais e suas testemunhas em Rio Grande de São Pedro e Colônia de Sacramento (século XVIII)*. Revista de História, no. 2 (2010) 35–58. http://www.revistahistoria.ufba.br/2010_2/a03.pdf (letöltés 2012.01.15.)

¹⁴Portugáliát ekkor már ténylegesen a későbbi VI. János irányítja, régensi minőségben, a bomlott elméjű királynő, I. Mária helyett. Ünnepeles koronázására azonban csak anyja halála után két évvel, 1818-ban kerül sor, szimbolikus és európai uralkodóház esetében eladdig egyedül álló módon, amerikai, brazil földön. Vö. Patrick Wilcken: „A Colony of a Colony”. *The Portuguese Royal Court in Brazil*. In: *Symposium Imperial Trauma*. Part 1, Duke University Press, 2005, 259.

¹⁵Róluk lásd legújabban Babarczy Dóra doktori értekezése: *Magyar jezsuiták Brazíliában a 18. század közepén*. Szeged, 2011.

¹⁶Uo. 53.

¹⁷Monique Augras: *Das*

kott és gazdagabb területeit érintette, ahol az egyház a büntetések-ből és az adományokból jelentékeny jövedelmet remélhetett. A 18. század második felétől azonban a terület benépesülésével és fejlődésével délen is megszorodtak ezek az ellenőrző körutak, melyekkel — Lucas Maximiliano Monteiro¹³ megállapításai szerint — a püspöki felügyelet mintegy átvette az inkvizíció szerepét. A vizitátorok — vagy például 1815-ben és 1825-ben maga Silva Coutinho püspök, aki ekkor már bíboros is volt — tanúvallomásokat gyűjtöttek (például bigámiára vagy blaszfémiára vonatkozóan), valamint kereszteltek és eskettek.

A püspökök fontos kötelességüknek tekintették a pásztorlevelek kibocsátását is. Ezekben részben híveiknek szóló útmutatást fogalmaztak meg, részben a klérus erkölcsének javítására törekedtek, egyfajta morális reformot hirdettek, a Trentói zsinat szellemében.

Rio de Janeiro püspökének feladatai a portugál királyi család megérkezése után tovább bővültek. 1808-ban — az egyébként portugál születésű — Silva Coutinhót kinevezték a királyi kápolna főkáplánjának, és ő vezette az ünnepeles udvari szertartásokat is. Ugyanis a napóleoni seregek elől menekülő portugál királynő, I. Mária — és a helyette kormányzó fia — székvárosa ekkoriban (1808–1821) amerikai gyarmatán, Rio de Janeiróban volt. János, a régens herceg¹⁴ irányítása alatt a hatalmas területű brazíliai birodalom rész 1815-től egyenrangúvá vált az anyaországgal, a Portugál, Brazil és Algarvei Egyesült Királyságban belül.

A portugál király a pápától korábban megkapta a *ius patronatus* jogát, vagyis ő felelt a meghódított területeken az evangelizációért. Ezért a missziók expanziója mindig megelőző fázisa volt az egyházmegyék létesítésének, illetve a plébániák alapításának. Mivel a birodalom és egyháza mindig pap és szerzetes hiánnyal küzdött a távoli területein, a 17. század végétől a külföldi misszionáriusoknak is engedélyezték a térítést Brazíliában. Így került többek között néhány magyar jezsuita atya is Brazíliába.¹⁵ A Jézus Társaságon kívül elsősorban a ferencesek, a kapucinusok és a karmeliták vettek részt az indiánok evangelizációjában. Tevékenységük nyomán a 18. század közepére mintegy 80 faluközösség jött létre az észak-brazíliai őserdőben, több tízezer indiánnal. Ezek közül a települések közül a legvirágzóbbakat jezsuiták működtették az Amazonas-medence vidékén a 16. század közepétől.¹⁶ A térítéssel foglalkozó szerzeteseken kívül korszakunkban Brazília területén rendházakat tartottak fenn a domonkosok, bencések és a mercedáriusok is.

A 19. század közepéig Brazíliában a templom, a kolostor temetkezési hely is volt. A katakombákba való temetés szokását csak a populáció növekedésével, illetve a súlyos járványok megelőzése érdekében hagyták el, már a császári kormányzat 1851-es rendelete nyomán, ami semmi különösebb vitát vagy ellenállást nem is váltott ki a közvéleményben, ekkor nyílt meg az első köztemető Rio de Janeiro külvárosában.¹⁷

margens para o centro: a devoção ao 'Pai Joaquim'. In: Artur Cesar Isaia (szerk.): *Crenças, Sacralidades e Religiosidades*. Florianópolis, Insular, 2009, 73.

Egyházi építkezések

Az építő- és díszítőművészetnek Brazíliában is nagy megrendelője volt a katolikus egyház. A korábban — még barokk vagy rokokó stílusban — megkezdett építkezések több templom, kolostor épület esetében is elhúzódtak, gyakran már csak a klasszicizmus korára fejeződtek be. Korszakunkban kaptak tehát végleges formát olyan nevezetes, a városképet meghatározó épületek, mint például a Rio de Janeiró-i Szent Benedek templom, ahol a belső gazdag, rokokó stílusú kialakítás valamint a csatlakozó monostor (*Mosteiro de São Bento*) épület teljes kialakítása csak a 18. század utolsó harmadára fejeződött be. Más jelentős egyházi építkezések is folytak ekkor: a salvadori bazilika (*Basilica de Nossa Senhora da Conceição da Praia*), Recífében a Szent Antal templom (*Igreja Matriz do Santíssimo Sacramento de Santo Antônio*), amit csak 1782-ben fejeztek be, és a karmelita bazilika (*Basilica de Nossa Senhora do Carmo*) vagy a mai Minas Gerais állam területén — ahol a híres „Aleijadinho” dolgozott — Ouro Preto előkelőinek karmelita temploma, az *Igreja de Nossa Senhora do Carmo*. A korszak legkiemelkedőbb művésze a szobrász-építész Antônio Francisco Lisboa (1730 vagy 1738–1814), ismertebb nevén Aleijadinho, a Kacsakezü. Az ő stílusa, a barokk azonban lassan kikopott — persze először a centrumban, a perifériákon csak lassabban — és helyét átvette a klasszicizmus. Ebben a tekintetben is éles cezúrát jelent a portugál királyi család érkezése. Hiszen kezdeményezésükre honosodott meg az új, külföldről behozott, hivatalos stílus, a klasszicizmus, ami a függetlenné válás után még évtizedekig meghatározó maradt.

A spanyolokkal ellentétben a portugálok nem hoztak létre teljes oktatási intézményskálát amerikai gyarmatukon. A felsőfokú szakképzés első iskoláit majd csak a Brazíliába települt VI. János (1816–1826) alapítja meg, régensége idején, a 19. század első évtizedében. Korszakunkban a magánjellegű elemi és középfokú oktatás is meglehetősen elhanyagolt állapotban volt, a vidéket járó vándoritanítók próbálták enyhíteni az iskolák hiányát.

Jezsuiták által alapított papneveldek

A jezsuiták által alapított papneveldek és szemináriumok *boomja* az 1730-as évektől következett be. Az 1686-ban létesített bahiai Belém da Cachoeirában működő mellett ekkor indult a jezsuita iskola a cearái Aquirásban (1730), Salvadorban (1736), São Paulóban (1746), Belém do Parában (1749), a maranhãoi Caxiasban (1749), São Luísban (1752) stb.¹⁸ Minas Gerais első, hamarosan híressé vált szemináriuma Marianán épült, a *Seminário de Nossa Senhora da Boa Morte* (1750), melynek kiemelkedő hatása volt a függetlenségi mozgalmak későbbi vezetőinek szellemi fejlődésére (minthogy az intézményt nemcsak a papi pályára készülők fiatalok látogatták). A jezsuiták kiűzése után például ez az iskola püspöki szemináriumként működött tovább, de csak nehezen tudták biztosítani számára a megfelelő anyagi forrásokat. Így az 1790-es években be kellett zárni, 1806–1811-ig részlegesen működött ugyan, de korábbi rendje csak 1820 után állt helyre ismét. Korszakunkban hasonló bizonytalan sorsa volt sok egykori jezsuita

¹⁸Az adatokat vö. Luiz Carlos Villalta: *A Educação na Colônia e os Jesuítas: discutindo alguns mitos*. In Maria Lígia Coelho Prado – Diana Gonçalves Vidal (szerk.): *À Margem dos 500 Anos: reflexões irreverentes*. Edusp, São Paulo, 2002, 171–184.

¹⁹Márcio Luiz do Nascimento: *Primeira Geração Romântica versus Escola do Recife: trajetórias de intelectuais da Corte e dos intelectuais periféricos da Escola do Recife*. Doktori dolgozat, USP, São Paulo, 2010, 105–107. www.teses.usp.br/teses/.../MARCIO_LUIZ_DO_NASCIMENTO.pdf (letöltés 2012.01.15.)

A protestantizmus megjelenése

²⁰Boanerges Ribeiro: *Protestantismo no Brasil monárquico (1822–1888)*. Livraria Pioneira Editora, São Paulo, 1973, 16–17.

A protestáns gyülekezetek számának növekedése

²¹Vö. uo. 18.

iskolának is. Ugyanakkor a változás a századfordulóra megindított egyfajta szellemi átalakulást a legfontosabb középiskolákban. A felvilágosodás eszméi szerint megújuló oktatás legjobb példája a szintén nagy intellektuális kisugárzású olindai püspöki szeminárium (1817). A hagyományos tananyag, tantárgyi szerkezet (filozófia, retorika, poétika, portugál nyelv, klasszikus nyelvek, matematika, földrajz és általános természettudományos ismeretek) megváltozott, a természettudományokat nagyobb súllyal és szakosodva kezdték oktatni, külön a fizikát, kémiát, botanikát, ásványtant és ábrázoló geometriát. Egyben a jezsuita nevelés helyét átvette a szekularizáció szelleméhez közelítő, korszerű pedagógia.¹⁹

A jezsuitáknak valódi egyetemeik a szubkontinensen csak Spanyol-Amerikában voltak. A felsőoktatás a portugál gyarmatok tekintetében az anyaország monopóliuma maradt, ezért a tehetősebb brazil családok leggyakrabban Coimbrába küldték továbbtanulni vágyó gyermekeiket. Portugál területen talán csak a jezsuiták legtekintélyesebb, bahiai kollégiuma (1550) működött egyfajta kvázi-egyetemként, coimbrai oktatási modellt követve, bár az egyetemi rangot hivatalosan soha nem nyerte el.

Más egyházak az erősen katolikus Brazíliában nehezen vertek gyökeret, mert a protestánsok megszállónak (*invasor*) minősültek a francia és a holland területhódítási kísérletek után. Az utolsó hugenottát 1567-ben végezték ki Rio de Janeiróban. Brazíliában 1704 és 1767 között számos, az új-keresztényeket (*crístãos-novos*) sújtó halálos ítéletet hoztak az inkvizíciós bíróságok. A protestantizmus megjelenése a 19. század első negyedében történt, miután János régens az Angliával kötött 1810-es megegyezés értelmében elkötelezte magát az inkvizíció felszámolása mellett a korona dél-amerikai területein.²⁰

1822-ben Brazília mint monarchia kezdte meg független államiságának történetét. Első uralkodója a portugál Bragança királyi házból I. Péter lett. A császári fővárosban nyíltak meg az első, külföldi kolóniák által fenntartott templomok, iskolák, így 1819-ben az angoloké, és hamarosan a német lutheránus közösségé is, ami a korai protestáns bevándorlással jött létre 1824-ben, és ahol május 3-án tartották az első evangélikus liturgiát.²¹ Az emigránsokkal tartó lelkészek iránítása alatt állt a Nova Friburgo-i és São Leopoldina-i kongregáció. A lutheránus vallás gyakorlásának körülményeit a Hanza-városok és Brazília között létrejött kereskedelmi egyezmény keretében szabályozták, 1827-ben. Ezek a gyülekezetek eleinte térítői szándék nélkül tevékenykedtek, kizárólag saját körben maradtak. Igaz ugyan, hogy korábban már voltak jelei a protestánsok hittérítő szándékának: 1804-ben egy brit misszionárius, 1816-ban pedig egy észak-amerikai Biblia Egyesület aktivistái jelennek meg Brazíliában, de az első, legalább részben sikeres térítő útra végül csak 1835-ben került sor, mikor a metodista egyház Tennessee-ből küldött egy Fountain E. Pitt nevű lelkészt Brazíliába, Argentínába és Uruguayba. Útjának elsődleges célja az volt, hogy felmérje az ottani térítés lehetőségét. A protestáns

²²Vö. Comissão de estudos de história da igreja na América latina: *História da Igreja no Brasil. Segunda época.* Petropolis, 1980, 239.

A szabadkőművesség jelenléte

²³Vö. Hans-Jürgen Prien: *La historia del cristianismo en América latina.* Ediciones Sígueme, Salamanca, 1985, 360–364.

²⁴David Gueiros Vieira: *O liberalismo, a maçonaria e o protestantismo no Brasil no século dezanove.* In: *Iglesia, religión y sociedad en la historia latinoamericana (1492–1945)*, i. m. 127.

gyülekezetek számának és méretének látványos növekedésére a 19. század közepén került sor, a nagyobb európai emigráns hullámok érkezésével: 1829-ben 5 protestáns templom léteről tudunk, ez a szám 1845 és 1864 között 61-re emelkedett.²² A katolikus egyház képviselői eleinte nem nézték jó szemmel a protestánsok megjelenését, és ez a helyzet még II. Péter (1840–1889) idejében is csak keveset változott.

Korszakunkban Brazíliában az egyik legnagyobb hatású szellemi áramlat, mely a katolikus egyházat sem hagyta érintetlenül, a szabadkőművesség volt. Az első páholyok 25 évvel a királyi udvar áttelepülése előtt alakultak Rio de Janeiróban, São Salvadorban és Olindában, vagy a portugál *Grande Oriente* páholy, vagy a francia páholyok védnöksége alatt, de azoktól függetlenül is. Az európai páholyok a latin-amerikai leányszervezetek létesítésével is igyekeztek segítséget nyújtani a gyarmatok függetlenségi mozgalmainak, egyben ezzel gyengítették Spanyolország és Portugália tengerentúli hatalmát. Az üldöztetések ellenére a szabadkőművesek folyamatosan erősödtek, 1804-ben Nagy Páholyt tudtak alapítani Portugáliában. 1817-ben került sor a Gomes Freire de Andrada (1757–1817), a *Grande Oriente Lusitano* 5. nagymestere által vezetett összeesküvésére, ennek célja a monarchia megdöntése volt. Az összeesküvés résztvevőit kivégezték, és ettől kezdve a birodalomban a szabadkőműveseket nagyobb erővel üldözték. VI. János a többi titkos társasággal együtt az ő működésüket is betiltotta.²³

David Gueiros Vieira²⁴ adatai szerint 1752 és 1800 között öt titkos társaságot tartottak számon Brazíliában, 1800 és 1822 között pedig újabb 10 alakult, némelyek a francia mások a skót hagyományt követték. Köztük két *Grande Oriente* nevű páholy is volt, ráadásul mindkettő Bragança Péter herceget (1798–1834), a későbbi császárt (1822–1831) nyerte meg nagymesterének. Az egyik, a francia bonapartista Nagypáholy leányszervezeteként a liberális Joaquim Gonçalves Ledo (1781–1847) vezetése alatt állt, aki a brazil függetlenség egyik szellemi motorja volt. A másikat a konzervatív, portugálbarát José Bonifácio de Andrada e Silva (1763–1838) vezette. A brazíliai szabadkőművesség történetét erősen áthatotta e két meghatározó egyéniség személyes és politikai ellentéte. Ennek megfelelően a két szervezet politikai tömörülésként is ellentétes pólust képviselt. I. Péter ennek ellenére mindkettőjük felkérését elfogadta, hogy a páholyok tagságát a trónhoz kösse. Azonban uralkodása alatt azok közül a szabadkőművesek közül, akik túlságosan radikálisnak bizonyultak, esetleg forradalmi vagy köztársasági eszméket vallottak, vagy más módon ellenségesek voltak a monarchiával, többen börtönbe vagy száműzetésbe kerültek, sőt volt, aki merénylet áldozata lett, mint a liberális, republikánus, karbonári Líbero Badaró (1798–1830), São Paulóban.

Szabadkőműves papok

A titkos társaságok korszakunkban nagy vonzerőt gyakoroltak a papságra is. Így a felvilágosodás egyik legjelesebb brazíliai alakjára, José Joaquim da Cunha de Azeredo Coutinho (1742–1821) püspökre, a már említett olindai szeminárium alapítójára. Itt nevelkedett janze-

Egyházi személyek a politikai mozgalmakban

nista szellemben szinte minden papi személy, aki az 1817 és 1824 közötti észak-keleti forradalmi években fontosabb politikai szerephez jutott. A püspökök — sok tekintetben konzervatív gondolkodása dacára — maga is és szinte minden tanítványa is szabadkőműves volt. Hogy közülük csak a legismertebbeket említsük, Francisco Muniz Tavares atya (1793–1876) teológus, író, képviselő, az 1817-es pernambucói forradalom résztvevője; João Ribeiro Pessoa (1766–1817) atya az olindai szeminárium rajztanára, a pernambucói forradalom egyik vezéralakja, ideiglenes kormányának tagja és az elbukott forradalom mártírja; José Inácio de Abreu e Lima (1794–1869), aki nemcsak Braziliában, de Venezuelában és Kolumbiában is részt vett a függetlenségi harcokban; az ugyancsak forradalmár, Bahiában kivégzett „Miguelinho” atya, Miguel Joaquim de Almeida (1768–1817); és a pernambucói forradalom és az Egyenlítői Konföderáció mozgalmának ismert alakja, Joaquim da Silva Rabelo (1779–1825), akit szerzetesként neveztek *Frei Caneca*, vagy *Frei Joaquim do Amor Divino Rabelo* atyának is, és akit forradalmi tevékenysége miatt kivégeztek Recifében. Érthető tehát, miért nevezik az 1817-es eseményeket a „papok forradalmának”, hiszen bukása után résztvevői közül 60 pap és 10 szerzetes került börtönbe. A liberális gondolkodású atyák ott voltak az 1823-as alkotmányozók között is, köztük volt Francisco Muniz Tavares, aki kiállt a teljes vallásszabadság mellett (igaz mások ez ellen foglaltak állást, sőt nem riadtak vissza a protestáns Biblia elégetésének gondolatától sem).²⁵

²⁵Uo. 128–130.

²⁶A 19. század közepén Braziliában uralkodó egyházmegei állapotokról és reformkezdeményezésekről lásd Eördögh István: *A crise religiosa no Brasil no período 1852–1861 e as tendências de reforma de Dom Antônio Joaquim de Mello, Bispo de São Paulo*. Doktori értekezés, Pontifícia Universitas Gregoriana, Roma, 1987, 246–371.

²⁷Vö. Mário José Maestri Filho: *A igreja e a escravidão no Brasil: algumas considerações*. In: *Iglesia, religión y sociedad en la historia latinoamericana (1492–1945)*, i. m. 99–108.

Az egyházi személyek magas számaránya a politikai mozgalmakban csalóka lehet, ha ebből arra következtetnénk, hogy Brazília lakosságának lelkigondozása jól megoldott volt. Éppen ellenkezőleg, bár a városokban jobb volt a helyzet, a lélekszámhoz viszonyítva, főként vidékre mindig is igen kevés pap jutott. A nagybirtokokon (*fazenda*) állandó kápolna ritkán létesült. Az ott működő plébánosok vagy az arra vetődő utazó atyák pedig elsősorban az uraság és családja lelki gondozásával foglalkoztak. Ezekre a hosszú, lelkipásztori utakra egyébként lóháton indultak a papok, esetleg feketék által cipelt gyaloghintókat vettek igénybe. Az utazás így is, úgy is megterhelő és gyakran viszontagságos volt, és nem volt ritka az olyan vidék, ahová évtizedekig sem jutott el egyetlen pap sem.²⁶ A gazdán kívül esetleg még volt energiája, ideje a szegény szabadokkal foglalkozni, a rabszolgáknak azonban általában nem sok figyelmet szentelt. A papok a szolgaszállásokat igen ritkán látogatták meg. Ha istentiszteletet tartottak a kis helyi kápolnában, oda nem fért be a környék egész népe, a rabszolgáknak pedig általában sem illendő öltözetük, sem elegendő pihenő idejük nem volt a tempolomba járáshoz. Jobb helyzetben voltak a városi, házi rabszolgák.²⁷ Ezek a körülmények kedveztek az afrikai vallások tovább élésének, illetve a kereszténységgel való szinkretikus összeolvadásának. Az afro-brazil vallások legismertebb és legelterjedtebb formái a *candomblé*, a *quimbanda* és az *umbanda*. Míg az utóbbi kettő a 20. szá-

Az afro-brazil vallások

zadban formálódott ki és lett népszerű, a *candomblé* már a függetlenné válás időszakában is létezett. A legelterjedtebb Bahiában volt. Egyfajta politeizmusként ötvözte az Afrika különböző részeiről behurcolt rabszolgák (*yoruba, fon és bantu*) hitvilágának elemeit és a kereszténységből felhasználta főként a szentek kultuszát.

A *candomblé*nek nincs egyházszerű hierarchiája, spirituális vezetői a jósnők, a papok és a varázslók. Feladatuk a gyógyítás, a jóslás, a rontások levétele és a talizmánok készítése. A rabszolgák társadalmában igen fontos szerepük volt, de gyakran uraik is igénybe vették szolgálataikat. A *candomblé*t először 1807-ben említik mint „a brazil földön élő afrikaiak vallását”, és szinte az első pillanattól megfogalmazódik vele szemben egyrészt a keresztény kritika, másrészt hangot kap a félelem is. Különösen a 19. század közepétől közbiztonsági problémává válik, sokan úgy tartják, hogy a rabszolgákat elvonja a munkától és megrontja a jellemüket, engedetlenségre bízta őket. Kétségtelen, hogy számukra a *candomblé* és *Ogunnak*, mitológiájuk fő alakjának tisztelete valóban a passzív ellenállás egyfajta eszköze volt, és szerepet játszott az 1820–1840 között szerveződött mintegy 30 kisebb-nagyobb rabszolga lázadásban is, melyeket általában *nagó* törzsbéliek vezettek. Ahogy például az 1826-os *urubú* lázadást is (az *urubú* *yoruba* nyelven keselyűt jelent) Salvador külvárosában. A *candomblé* lett a *quilombok*, a szökött rabszolgák által létrehozott falvak vallása is. A 19. század folyamán Bahiából Brazília-szerte elterjedt.²⁸

²⁸A témáról újabban João José Reis és Eduardo Silva: *Negociação e conflito: a resistência negra no Brasil escravista*. Companhia das Letras, São Paulo, 2005.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

XVI. Benedek: Isten velünk van minden nap.....	2.900,-
Timothy Radcliffe: Miért vagyok keresztény?.....	2.700,-
Keresztutak a Colosseumban a Szentatyával.....	2.900,-
A hit nyelvtana. Esszék ég és föld között.....	1.900,-
Timothy Radcliffe: Miért járunk misére?.....	2.700,-
Pilinszky János: Keresztről keresztre.....	2.500,-
Alois M. Hass: Felemelkedés, alászállás, áttörés.....	3.500,-
Dobai Lili: Formula pietatis.....	1.100,-
Teréz Anya: Jöjj, légy a világságom!.....	3.200,-
Jean-Louis Chrétien: A felejtethetlen és a nem remélt.....	2.500,-
Lukács László: Az Ige asztalánál.....	2.900,-
Ruppert Berger: Lelkipásztori liturgikus lexikon.....	4.300,-
Borbély Szilárd: Egy gyilkosság mellékszálai.....	1.700,-
Máthé Andrea: Útvesztőben.....	1.100,-
Takács Zsuzsa: Jaj a győztesnek!.....	1.900,-
Kertész Imre: A megfogalmazás kalandja.....	1.400,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

Mamma Buona, a sienai „Boldogasszony”

SOMOGYI GYÖRGY

1944-ben született Budapesten. Tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán és a Római Katolikus Hittudományi Akadémián végezte. Legutóbbi írását 2012. 6. számunkban közöltük.

A mi Boldogasszonyunk, Babba Mária alakjában a pogányság tisztá vágyakozása egyesül a kereszténységnek azzal az örömhírével, hogy a vágy teljesült: a Világosság Krisztus személyében világra jött. Azt, aki szülte, azért mondjuk *Boldognak*, mert a Világosságot szeplőtelenül, az áteredő büntől megőrizve és szüzességének teljes ragyogásában fogadta be, mi viszont az értünk emberré lett Istent is csak mintegy „tükör által, homályosan” látjuk. Babba Mária Napba Öltözött Asszony, aki olyan, mint a napba öltözött égitest, a hold, amely fényét, vagyis szépségét a naptól kapja, szépsége annak tükörképe. Attól szép, hogy visszatükrözi a napot. Szűz Máriáról pedig azért mondjuk, hogy *Szép*, mert az ő méhében Örök Élet fogant, és a szépség annak a ragyogása.

A Mária-tiszteletnek egy sajátos, a mienkhez hasonlóan pogány, többek között etruszk ősképeket is megkeresztelt formája alakult ki Toscanában, és ennek leghíresebb, de összefüggéseiben annál kevésbé ismert, helyi változata Siena Mária-tisztelete, mely azért is érdemel kitüntetett figyelmet, mert egyre több őstörténet kutató vél valamilyen rokonságot fölfedezni köztünk és a szerintük a Kárpát-medencéből elszármazott, hozzánk hasonlóan lovas népnek tekintett etruszkok között.¹

A *Palio* nevű ünnepségsorozat, amely egy különös lóverseny köre szerveződik, ma Siena legfőbb idegenforgalmi látványossága. Alkalmat erre két nyári Mária-ünnep szolgáltat: július 2-a, a nálunk Sárlos Boldogasszonynak, a legtöbb katolikus országban latinul Vízitációnak nevezett ünnep napja, amikor Szűz Mária Erzsébetnél tett látogatására emlékezünk, és augusztus 15-e, nálunk Nagyboldogasszony, a Boldogságos Szűz Mária Mennybevételének, mennyei születésének emléknapja. A *Palio* név közvetlenül azt a hatalmas győzelmi zászlót illeti meg, amelyet a versenyen győztes kerület (*contrada*) elnyer, s amelyet hagyományosan Szűz Mária képmása és a versenyen résztvevő tíz kerületet jelképező címerállatok díszítenek. Jelképesen viszont a *Palio*-zászló nem más, mint Mária oltalmazó palástja, rajta a *Madonna della Misericordia* képmásával,² amely úgy borul az egész városra, ahogy nálunk a vizsolyi Köpenyes Mária középkori ábrázolásán, vagy ahogy az ugyancsak középkori ábrázolásmódot követő Piero della Francesca Könyörületesség-oltárán borul rá a benne hívők seregére.

¹Az ismertebbek közül például Mario Alinei: *Etrusco: una forma arcaica di ungherese*. Il Mulino, Bologna, 2003; Uő.: *Ősi kapocs. A magyar–etruszk nyelvrokonság*. (Ford. Puskár Krisztián.) Allprint, Budapest, 2005; Michelangelo Naddeo: *Honfoglalás... The Magyars are back home*. Magánkiadás, 2007; Uő.: *The Ugaritic abjad... a rovás alphabet*. Magánkiadás, 2007. Az ismeretlenek közül például Tóth Joákim: *Pannonok és etruszkok* (kéziratban).

²Vö. Giuseppe Rondini: *Sena Vetus*. Torino, 1892; Langton Douglas: *A History of Siena*. John Murray, London, 1902.

³Alan Dundes –
Alessandro Falassi:
La Terra in Piazza.
University of California
Press, Berkeley – Los
Angeles, 1975.

⁴Giuseppe Giusti:
*Raccolta di Proverbi
Toscani*. Edizioni
Medicee, Livorno, 1971.

⁵Alessandro Sozzini:
*Diario delle cose
avvenute in Siena dal 20
Luglio 1550 al 28 Giugno
1555*. Firenze, 1842.

⁶Lodovico Antonio Mura-
tori: *Rerum Italicarum
Scriptores degli Storici
Italiani del cinquecento al
millecinquecento*. Tomo
XV – Parte VI: Cronache
Senesi, Zanichelli,
Bologna, 1936.

⁷Vö. Langton Douglas:
i. m., vagy Eric Reginald
Pearce Vincent: *Italy and
the Italians*. Methuen &
Co., London, 1927.

⁸Vö. William Haywood:
Palio and Ponte.
Methuen, London, 1904.

⁹Például Enrico Guidoni:
Il Campo di Siena.
Multigrafica Editrice,
Roma, 1971.

¹⁰Erre Vergilius és
Horatius is utal, egy
1608-ból való angol litur-
gikus szöveg szerint pe-
dig Jézus sebeit vasfűvel

A *Palio* nevű sienai lóversenyéről az első feljegyzés az 1238. év Nagyboldogasszony napját említi, de azt sejtetve, hogy az már akkor bevett szokás volt, mint valamelyik védőszent ünnepének záróeseménye.³ Ha Sienában valamire azt akarják mondani, hogy már befejezett, lezárt ügy, akkor mindmáig nagy az esélye annak a mondásnak, hogy *fatta la festa, e corso il Palio*, vagyis „az ünnep megülve, a Palio lefutva”.⁴ Hasonló versenyek Firenzében is voltak, de arról Siena lett a leghíresebb, ahol a többi védőszent palástját az 1500-as években kezdte annyira elhomályosítani Szűz Máriaé, hogy 1555 után már csak a Szent Szűz *Palio*, a Szent Szűz oltalmáért való versengés maradt meg.⁵ 1594-ben éhínség volt, és a nép ahhoz a (jelentéktelennek látszó) mázas terracotta Madonna-képhez fordult segítségért, amely Provenzano Salvani (a városnak háromszáz évvel korábban, a montaperti csatában, a firenzeiek fölött diadalmaskodó hadvezére) egykori lakóházának falát díszítette. Csodák történtek, és a következő év őszén a *Madonna di Provenzano* számára templomot kezdtek építeni. Július 2-a, Sárlos Boldogasszony napja lett a kegyképről elnevezett *Maria Santissima di Provenzano* templom búcsúnapja.⁶ Ez a kerület akkortájt — legalábbis a firenzeiek szerint — állítólag prostituáltjairól is híres volt, ami később, a freudizmus terjedésekor természetesen megmozgatta a *Palio*-kutatók képzeletét, és olykor bizarr képzettársításokat eredményezett⁷ (amivel nem kívánok bővebben foglalkozni).

Július 2-a mindmáig a *Maria Santissima di Provenzano*, azaz Sárlos Boldogasszony *Paliója*, és ezt kezdettől fogva a főtéren, a *Campón* futják. Az augusztus 15-én, Nagyboldogasszony tiszteletére futtatott versenyt viszont egészen a 19. század végéig a falakon kívül, egyenes pályán rendezték meg, és úgy hívták, hogy *palio alla lunga* (hosszú palio). Utána vonultak be a városba, a *Santa Maria del Fiore* székesegyházba. 1709-től azonban másnap, augusztus 16-án, Szent Joákimnak, a Boldogságos Szűz Mária édesapjának emléknapján is rendeztek *Paliót*, a falakon belül, a főtéren, körpályán, és ezt úgy hívták, hogy *palio alla tonda*: kerek palio.⁸ Ez a *tonda* szó pontosabban kerek egészet jelent, vagyis a teljességet, és tekintettel arra is, hogy a *Campo* mint városközpont annak a külvilágtól jelképesen legtávolabbi pontja, továbbá alaprajzát a Szent Szűz leterített palástjához is hasonlítják,⁹ nem meglepő, hogy a kerek palio fokozatosan átvette a hosszú palio vallásos jelentőségét, és 1802-ben végleg kiszorította azt: azóta a Nagyboldogasszony *Paliót* nem 15-én, hanem 16-án tartják, de Mária kiterített palástján, a *Campón*, ahol minden, ami történik, a Szent Szűz oltalma alatt áll. Egy népszerű sienai dal arról szól, hogy a *Piazza del Campón* virít a vasfű (*verbena officinalis*), ami már az ókorban is áldozati növény volt,¹⁰ vagyis jelenléte azt sugallja, hogy a *Campo* áldozati, szent hely.

Az már egy másik és sajnálatos fejlemény, hogy ezt a vallásos jelentőséget mindkét *Palio* esetében kezdik alárendelni az idegenforgalom üzleti érdekeinek, ami veszélyezteti az egész esemény mál-

gyógyították. Vö. Mircea Eliade: *Az örök visszatérés mítosza, avagy A mindenség és a történelem.* (Ford. Pásztor Péter.) Európa, Budapest, 1993.

¹¹Aldous Huxley már 1924-ben is ilyen érzékeltlen turistának bizonyult, amikor *The Palio at Siena* címmel arról érkezett, hogy a Palio „csak jelentés nélküli látványosság”. *Along the Road; Notes and Essays of a Tourist.* Chatto & Windus, London, 1925.

¹²Lásd Alan Dundes – Alessandro Falassi: i. m.

„A Palio egész évben tart”

¹³S. Bernardino da Siena: *Le prediche volgari inedite.* Cantagalli, Siena, 1935.

¹⁴Lásd Giuseppe Giusti: i. m.

¹⁵*Le lettere di S. Caterina da Siena*, I–VI. Piero Misciatelli, Siena, 1913–1922. és Marzocco, Firenze, 1939–1940, 319, 338.

tóságát. A forgó idegenek számára csak szórakoztató látványosság az, ami a bennszülötteknek évszázadokon át szakrális cselekmény volt.¹¹ A Mária-ünnepeken kívül legföljebb olyan eseményekhez kötődött, mint 1311-ben a *Maestà*, a Dicsőséges Szent Anya tiszteletére Duccio di Buoninsegna által festett oltárkép fölszentelése a székesegyházban. Rendeztek ugyan történelmi sorsfordulókat vagy a város legelesebb szülőtteit ünneplő paliókat is, mint például a lepantói csata, a törökök fölött aratott győzelem (1571) öröme, vagy Szent Katalin születésének 600. évfordulóján, de ezek is a kereszténység evilági vagy helyi történetének eseményei voltak, ami valamiképpen a mennyei világhoz kapcsolta őket. Ez már kevésbé mondható el azokról a legújabb kori *Paliókról*, amelyeket például Napóleon Párizsba való visszatérésének örömeire rendeztek 1809 június 4-én, vagy Garibaldi emlékművének leleplezésekor, 1896 szeptember 26-án, illetve 1972-ben az egyik legrégebbi európai bank, a *Monte de Paschi di Siena* alapításának 500. évfordulóján.¹² Az újjászületést és a hit által új életet adó, mennyei tejjel tápláló anya képzetét manapság hatalmas cumik és műemlők árusításával igyekeznek a műveletlen turistáknak is a szájába rágni. Az utcákon a *Palió* idején ilyenekkel fölszuvenírozott férfiak sétálgatnak, és cumisüvegből isszák a bort, de a szellemi hanyatlás a Palio helyett egyre gyakrabban *drappellóné*nak (palást helyett csak a harsonákon lógó zászlódísznek), sőt „festménynek” nevezett, új győzelmi zászlókon is megfigyelhető. A Mária szüzi tisztaságát jelképező, fehér selyem már a múlté, és képmásának helyére is a reklámapart utánzó kellékek toladnak. Ezt a felszint, a különösebb jelentés nélküli, eladható látványosságot irigyelhették meg Sienától azok, akik nálunk az úgynevezett Nemzeti Vágtát a Hősök terére kitalálták, és kitűnő érzékkel helyezték éppen oda, ahol egykor a múltat igyekeztek végképp eltörölni azzal, hogy a mi Mária-tiszteletünk szentélyét, a *Regnum Marianumot* lerombolták.

Sienában nemcsak a dómot nem rombolták le, hanem az egész város megőrizte gótikus jellegét, és a városháza homlokfalán mindmáig óriási Jézus-monogram ékeskedik, amit még Szent Bernardin sienai beszédeinek hatására, 1426 táján helyeztek oda.¹³ A kétségtelen hanyatlás ellenére is, még mindig sokan joggal állíthatják, hogy a *Paliót* nemcsak eljártsszák, hanem át is élik. Még mindig érvényes az a két helyi szólás-mondás, hogy „a *Palio* egész évben tart”, és hogy a város „szomjazza a *Paliót*”.¹⁴ Sienai Szent Katalin szerint a város a lélek képmása, a falak a külső és a belső élet közötti határvonalak, a kapuk pedig a lélek belső életét a külvilággal összekötő érzékek és képességek megfelelői. Az értelem megtudakolja, hogy aki a kapukhoz közelít, az barát-e vagy ellenség; így őrzi a város biztonságát. A lélek városában élő vizek forrásai fakadnak, és közepeken, ahol a szív dobog, ott áll a Szentély.¹⁵

Ahogy mi úgy tartjuk, hogy Mária országa vagyunk, Siena a *Madonna városának*, illetve „Mária tejével táplált városnak” (*Citta di*

¹⁶Michele Messina-Faulisi: „Il Folk-lore in Orazio”. *Archivio per lo Studio delle Tradizioni popolari* 15. 1896.

¹⁷Vö. Alan Dundes – Alessandro Falassi: i. m.

¹⁸Vö. Jean-Louis Schonberg: *Sienna la mystique*. Horizons de France, Paris, 1959. és Ferdinand Schevill: *Siena, the History of a Mediaeval Commune*. Harper & Row, New York, 1964.

¹⁹*Purgatórium*, 151–154.

²⁰Giugurta Tommasi: *Dell'histoire di Siena*. Venezia, 1625.

Civitas Veneris

²¹Vö. Lorenzo Ghiberti: *Commentarii*. Giunti, Firenze, 1998.

²²Aeneas Sylvius Piccolomini: *Secret Memoirs of a Renaissance Pope*. Folio Society, London, 1989.

²³Vö. Giuseppe Rondini: i. m.

letta di Maria) tekinti, és mindig is tekintette magát.¹⁶ Tizenhét kerületéből hatnak a saját külön védőszentje is Szűz Mária, akinek helyi tisztelete más és más Mária-ünnephez kapcsolódik, és a contrada főtemplomában lévő Mária-kép kiemelt tisztelet tárgya. Ez két kerületben is a Vízitáció Madonnája (ünnepe július 2.), egy-egy kerületben pedig a Jótanács Madonnája (április 26.), az Árok Madonnája (július 3. vasárnapja), *Maria dell' Assunta* (vagyis Nagyboldogasszony, augusztus 15.), illetve a Kisasszony vagy Kisboldogasszony (napja szeptember 8.).¹⁷ Az Árok Madonnájának sajátos előtörténete, hogy a középkori Sienában sokáig tartotta magát egy hiedelem, miszerint a város alatt egy szűzies tisztaságú folyó (egyesekek szerint lehet, hogy ókori vízvezeték) van eltemetve, amely természetesen nőnemű, és az ókori holdistennő, Diana nevét viseli. Sienai ifjak rengeteg árkot ástak, hogy ezt a folyót megtalálják,¹⁸ amiért Dante (a szomszédvár Firenze szülötte) a *Purgatórium* 13. énekében ki is gúnyolta őket.¹⁹

Aztán egyszer csak találtak egy szobrot, amely egyesek szerint Vénuszt, mások szerint viszont Apollo nővérét, Dianát ábrázolta.²⁰ Lorenzo Ghiberti részletesen számolt be arról, hogy ezt a szobrot Ambrogio Lorenzetti le is rajzolta, és mindenki olyan remekműnek tartotta, hogy 1345-ben föllállították a *Campón*, és ezt nagy lakomával ünnepelték meg. Két év múlva azonban ezt a szobrot tették felelőssé a paráznaság terjedéséért, és azért az erkölcsi hanyatlásért, aminek a Firenze elleni, kiújuló háborúban elszenvedett vereség lett a következménye. A városi Tanács mindenkit fölszólított, hogy térjen vissza városuk egyetlen Szent Védasszonyához, akit ezzel a pogány istennővel megsértettek. A szobrot pedig összetörték és eltemették, de néhány tanácsos még azt is javasolta, hogy darabjait firenzei területen szórják szét.²¹ Mindez azonban már nem akadályozhatta meg azt, hogy a városnak rossz hírét keltsék, és ironikusan úgy emlegessék, hogy *Civitas Veneris*, ahogy még évtizedek múltán is megtette Aenea Silvio Piccolomini, a sienai születésű, későbbi II. Piusz pápa.²²

Pedig az árokásók akkor már visszatértek a Madonnához, a város kulcsait ismételten a Szent Szűz oltárára helyezték, és ünnepélyesen az ő védelmét kérték. A holdistennő, Diana azonban mégis belopta magát nemcsak a város szívébe, de Mária-tiszteletébe is. A *balzana*, az egykori városállam címerének és lobogójának fekete-fehér színpárja, ami a székesegyház falait is csíkokra osztja, abból a legendából táplálkozik, hogy a város alapításakor két oltáron áldoztak, Dianáén és Apollóén, és Dianáén fehér füst szállt fel — tiszta, szűzies —, Apollóén viszont fekete.²³ (A *balzana* egyébként azt a sötétpej lovak patája fölött gyakori fehér csíkot is jelenti, amire mi azt mondjuk, hogy „csüdben kesely”.) A Diana név mindmáig népszerű, nemcsak mint személynév, hanem mint utcanév, kulturális folyóiratcím és éttermenév is, de *passo della Diana* a neve annak a dobszónak is, amellyel a *comparsa* (egy-egy kerület díszmenete) a

Palio idején végigvonul a *Campón*. (Sienának a holdhoz mint „napba öltözött égitesthez” való viszonya teszi bocsánatosná azt is, hogy 1969-ben, az állítólagos holdra szálláskor is rendeztek egy külön *paliót*.) Diana Apollónak a nővére volt, és Sienában nemcsak a holdat hívják úgy, ahogy *Naphimnusz*ban Assisi Szent Ferenc is, hogy *Nina*, azaz nővér, hanem a város legtöbbször becsült szülőttét, Szent Katalint is. A *Paliót* alkonyatkor futják, mikor a nap lemegy, és feljön a hold. 832-ben viszont, a *Santa Maria della Scala* alapozásakor egy hajdani Diana-szentély három márvány lépcsőfokát találták meg, és beépítették az új Szűz templomába. Szűz Mária tehát Sienában is „a holdon áll”.²⁴

²⁴Vö. Titus Burckhardt:
Siena, the City of the Virgin. Oxford University Press, London, 1960.

Az anyafarkas ősképe

A Szűz Anya gyermekeiről való gondoskodásának képzetéhez Sienában egy másik ősképe is társult: az anyafarkasé. Sírleletek és a *Castel Vecchió*n, a város legmagasabb pontján föltételezett etruszk erődítmény alapján következtetnek arra, hogy itt létezett egy etruszk város, és annak a romjain telepedett meg római kolónia, majd épült fel *Saena Julia*, amit már Plinius, Ptolemaios, Tacitus és más történeti források is igazolnak.²⁵ A nem latin eredetű *seno* főnév pedig a toszkán olasz nyelvben is azt jelenti, hogy „emlő”, ami egybevág Siena római kori eredetmondájával. Eszerint a Rómát alapító Romulus, aki a Capitoliumon is egy etruszk farkas emlőit szopja, ikertestvérét, Rémust nemcsak a tápláló emlőktől igyekezett távol tartani, hanem később meg is ölte. Rémus ikerfiait azonban ugyancsak fölnevelte egy másik anyafarkas, ám a testvérviszály megismétlődött, amit a mondához köthető sienai farkasanyó-ábrázolások is úgy jelenítenek meg, hogy csak az egyik fiú, Senus szopik, testvére, Aschius pedig éhen marad. Az anyai emlőt birtokló Senus lesz a városalapító. De itt is több mint valószínű, hogy a jelképek életútja az általánostól a különös felé tart, és az ősjelkép az emlő, ami aztán az anyafarkast is összekapcsolhatta a Szűzanyával. Sienában ugyanolyan sok műfarkas van, mint Mária-kép. A város az ókori Róma helynévszótárában még úgy szerepelt, mint *Urbs Lupata*, „farkasváros”, és a helyi farkasokat Szűz Mária, illetve Sienai Szent Katalin szelídítette meg úgy, ahogy Szent Ferenc a gubbioi farkast.²⁶ A farkas ott van a város pecsétjén és címerében, a városháza homlokzatán is van vagy egy tucat, de a főtéren lévő Öröm Kútjából is farkasok száján át ömlik az éltető víz. Az Öröm Kútjának főalakja természetesen a gyermekét ölében tartó Szűzanya, akinek éltető emlői (már csak a latin *mamma* kettős jelentése folytán is) anyaságának jelvényei, de az anyaságot egy ikreket szoptató, allegorikus mellékalak is képviseli. Joggal mondják, hogy a *Fonte Gaia*, Jacopo della Quercia késő gótikus remekműve maga az építészetben-szobrászatban kifejezett, duzzadó emlő, amely életerővel táplálja az egész várost.²⁷ És az általunk inkább Szépnék nevezett Szűz Máriáról ők ugyanolyan tisztelettel mondják azt, hogy Jó Anya, *Mamma Buona*, amit az eredetmonda-beli farkasanyóról is hangoztatnak.²⁸ (Elgondolkoztató az a párhuzam, hogy egy velünk és az et-

²⁵Vö. Jean-Louis
Schonberg, Titus
Burckhardt és Ferdinand
Schevill idézett művei.

²⁶William Dean Howells:
Panforte di Siena.
The Century Magazine
30, 1885.

²⁷Somogyi György:
A Fonte Gaia farkasa.
Művészet, 1984.
szeptember, 48.

²⁸Girolamo Gigli:
*Collezione Completa
delle Opere*, Vol. I,
Siene, 1797.

²⁹Vö. Timaru-Kast Sándor: *Kelták és magyarok. Magyarságtudományi tanulmányok.* (Szerk. Botos László.) Hun-Idea, Budapest, 2008, 647.

³⁰Lásd S. Caterina: i. m. XVI. 389. töredék.

³¹Millard Meiss: *Painting in Florence and Siena after the Black Death.* Princeton University Press, Princeton, 1951; Betty Kurth: *Das Gnadenbild als Stilvermittler.* Belvedere 12, 1934.

A montaperti csata

³²Luis Tramoyeres Blasco: *La Virgen de la Leche en el Arte.* Museum 3 (1913), 79–80; Kent Roberts Greenfield: *The Mediterranean Way of Life.* The Yale Review 36, 1947.

³³Natale Baldoria: *La Madonna Lattante nell'Arte nel Medio Evo;* Atti del Reali Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti; Serie VI., Vol. VI. 1887–1888, 794, n. 1.

³⁴*Pokol*, 78–120.

ruszokkal egyaránt kapcsolatba hozható harmadik lovas nép, a kelták ősanijának neve is „Jó Anya” volt: *Dea-Anu*, vagy *Danu*, és itt, a Kárpát-medencében ők adhatták az éltető vizet adó Dunának ezt a nevet.²⁹) Sienai Szent Katalin is az emlő szóképet használja (sőt, a Senus-Aschius viszályra is utal), amikor arról beszél, hogy „azoknak, akiket az egyház emlői táplálnak, nemcsak magukat kellene táplálniuk, hanem kötelességük táplálni és azokhoz az emlőkhöz elvezetni a keresztény nép egyetemes testét”.³⁰ Nem véletlen, hogy a 14–15. századi Szoptató Mária (*Maria Lactans*) ábrázolások és a gyermek ember voltát istenségének rovására hangsúlyozó „Alázatos Mária” (*Madonna Humilitas*) vagy „Közvetítő Mária” (*Maria Mediatrix*) ábrázolások Toscanában váltak a legnépszerűbbé.³¹ Minden bizonnyal van közülük az ókori pogány „Juno szoptatja Herkulest” vagy „Vénusz szoptatja Cupidót” ábrázolásokhoz, de a középkori áhítat fokozatos gyengüléséhez és a jelképek helyett allegóriák kereséséhez is.³² Egy 16. századi padlócsempén olyan különös (talán Mária?) ábrázolás is van, hogy egy nőalak spriccelő tejével olt el egy kígyószzerű lángokból álló tüzet — talán valahogy úgy, ahogy a gyermeki szenvedélyek tüzeit megfékezzi az anyai gondoskodás.³³

A középkori Mária-képek nem ilyen körülményesen közelítették meg a természetfölötti igazságokat. A dicsfény aurájában elkülönített arc Máriát nem is ábrázolni, hanem jelképezni hivatott. Siena történelmének egyik legdicsőbb napja, 1260. szeptember 4-e (a már említett montaperti csata) előestéjén a város kulcsait egy ilyen ikon, az úgynevezett Nagyszemű Mária, a *Madonna degli Occhi Grossi* elé helyezték. Ennek a helyét vette át később a mindmáig fogadalmi ikon szerepét betöltő *Madonna del Voto*. Hófehéren ragyogó selyemzászlóval tartottak körmenetet, így hirdetve a Szent Szűz oltalmazó palástjának szeplőtelen tisztaságát. Szűz Mária oltalmát kérték a várost fenyegető firenzei hadakkal szemben, akikkel másnap a falakon kívül készültek megütközni. Az ott táborot vert sienaiak este úgy látták, hogy a városra hatalmas palást borul, és biztosra vették, hogy az a Szent Szűz városukat védő palástja. A városfalakról és a város tornyaiból a táborra letekintők a tábor fölött ugyanezt látták, és nem csalatkoztak: másnap a firenzeieket véres küzdelemben ugyan, de megfutamtították. (Dante, aki a montaperti csata után öt évvel látta meg a napvilágot, később ezt néhány firenzei árulásának tulajdonította, és *Poklának* legmélyebb bugyrába utalta őket.³⁴) A város egyik tornyából egy dobos figyelte az eseményeket, és mintegy riporterként közvetítette a lent állóknak, akikkel együtt kiáltotta, hogy „*Misericordia!*”, amivel őket a Szent Szűzhez való könyörgésre buzdította. A kedvező hírek hallatán egy boldog sienai úgy dobta föl köpenyét a levegőbe, és úgy játszott vele, ahogy manapság az *alfierik* a *Palio* alkalmából a zászlóikkal szoktak. A csatában, harci szekéren mindvégig úgy lobogott a hatalmas, fehér selyemzászló, mintha Mária palástja volna, s a győ-

³⁵Vö. Lodovico Antonio Muratori: i. m.

Az ünnepségsorozat forgatókönyve

³⁶Ezt a látványt idézi Ezra Pound: *Canto XLIII* (és utal rá a *LXXX*, *LXXXIII*, *XLIV*).

³⁷Giovanni Cecchini – Dario Neri: *The Palio of Siena*. Monte dei Paschi, Siena, 1958.

A verseny utáni ünneplés

zelem után ugyanolyan ünnepélyes körmenettel adtak hálát a Madonnának, amilyennel előtte a védelmét kérték. Minderről egy 15. századi másolatban fennmaradt névtelen krónika számolt be,³⁵ és a *Paliónak* nevezett ünnepségsorozat lényegében mindmáig ezt a forgatókönyvet követi, amelyben a lóverseny a csata megfelelője.

A *Palio* napját megelőző délután a Mária palástját jelképező, képmását hordozó zászlót a városházáról júliusban a *Santa Maria di Provenzanóba*, augusztusban a székesegyházba viszik. A menetet gyertyákat vivő gyerekek kísérik, hogy azokat a Szent Szűznek ajánlhassák fel. Ezek fogadalmi gyertyák, és a hívó sereg ilyenkor nemcsak a Szent Szűz pártfogását kéri, hanem hűségnyilatkozatot is tesz.³⁶ A *Palio*-zászlót a templomban üdvrivalgás fogadja, mindegyik kerület főzászlósa megpróbálja a saját zászlójával megérinteni, és gyerekek dobálják felé a kendőiket, hogy legalább azzal megérintsék. Az érsek megáldja, majd visszaviszik a városházára. A verseny napján a három nappal korábban kisorsolt lovakat mindegyik kerület bevezeti a saját templomába, ahol a pap a lovassal együtt megáldja, végül hozzát teszi: „Menjetez és térjetez vissza győztesen!” Mintha lovagot küldene harcba. Míg a templomot a lóval ideiglenesen profanizálják, az istállót viszont megszentelik. Később a győztes lónak is először nem zabot, hanem kenyeret és bort kínálnak. A lovak a középkori sienai hajadonok fejkéhez hasonló fejdísz viselnek, amelynek közepén — a szűzi tisztaságot jelképező drágakő megfelelőjeként — tükör van, tollbokrétával körülvéve. A rajta lévő selyemszalag magát a *Palio*-zászlót, a tükör a Szűz képét képviseli. S ha ez a fejdísz sértetlen marad, akkor a lovasát veszített ló is nyerhet. A nagy szemű lovakat különösen nagyra becsülik, mert az a *Madonna del Voto* (a fogadalmi Mária-kép) nagy szemekre emlékeztet.³⁷

A városzerte gyülekező és zászlómutatványokkal foglalatostkodó csoportok várják, hogy a városháza tornyában lévő, a Mária Mennybemeneteléről (*Assunta*) *Suntónak* nevezett harang a főtérre szólítsa őket. A harang szavára a *Palio*-zászlót a versenybírák emelvényéhez viszik, a lovasok elfoglalják helyüket, és elkezdődik a verseny, amely a közönség harsány biztatása közepette alig több mint egy percig tart. Végén a győztes *contrada* szurkolói berohannak a pályára, az elnyert zászlót a Provenzano templomba vagy a székesegyházba viszik, ahol eléneklik a Te Deumot, és hálaadó énekeket Szűz Máriának, majd a zászlóval együtt mennek haza a kerület templomába. Másnap újra fölvonulnak a győztes lóval. A zászló rúdjának végére erősített ezüst korong vagy tányér (*piatto*), ami egyrészt megint a napba öltözött égitestet, a holdat, másrészt a Napba Öltözött Asszony dicsfényét jelképezi — és amit szeretnének minél tovább birtokolni — a következő év januárjáig lehet náluk, akkor rizst (termékenységjelképet) szolgálhatnak fel benne egy lakomán, amelyet követően visszaviszik a városházára, mint köztulajdont.³⁸

³⁸I. m.

A *Palio* — a verseny díja — tehát eredetileg Mária oltalmazó palástja. A latin *pallium* is ezt jelenti (például már Plautusnál is), a

³⁹Charles du Fresne –
Sieur Du Cange:
*Glossarium mediae et
infimae Latinitatis*, Vol. VI,
Niort, 1886; Carlo Battisti
– Giovanni Alessio:
*Dizionario Etimologico
Italiano*, Vol. I, Università
di Firenze, Firenze, 1950.

⁴⁰Alan Dundes –
Alessandro Falassi: i. m.

⁴¹Babits Mihály fordítása.

„...erejével és
szeretetével”

⁴²Vö. Jacques de
Baisieux 13. századi
provençe-i költő versso-
raival, in Alfonso Ricolfi:
*Studi Sui „Fedeli
D’Amore”*. Milano, 1933.

palliare ige közvetlen jelentése pedig az, hogy egy ilyen *palium*mal befed, vagy véd. Az oltárterítő neve is *paliotto*, és *pallium* az érsek vállkendője is. De *palio* az a baldachin is, amely alatt egyházi vagy világi méltóságok állhatnak. Tágabb, „palliatív”, azaz enyhítő, csillapító értelmében azonban az ige azt is jelentheti, hogy dajkál, illetve szoptat.³⁹ A *Palio* győztese tehát egy tápláló anya védelmét nyeri el, de egyszersmind egy szűz kegyeit is. A lovas neve *fantino*, ami egy kisleányra utal, de a verseny egyfajta férfivá avatási szertartás is, amelynek során a kisleányból nagyfiú, illetve férfi lesz. A résztvevők — legalábbis hagyományosan — serdülő ifjak, mint a minden idők legjobb versenyzőjének tartott Gobbo Saragiolo, aki 1823 júliusában 14 évesen nyert. A verseny azonban ott végződik, ahol elkezdődött, s ezzel az újjászületést is jelképezi. A férfiváérés mediterrán eszménye olyasmis, hogy az ifjú elnyer egy szűzet, akinek róla gondoskodó szeretetében anyjára ismer.⁴⁰

A gyorsaság a győzelem titka, és Dante a *Paradicsom* 30. énekében az emberi tekintet gyorsaságát is az anyai emlékek után nyúló csecsemőhöz hasonlítja: „Mikor a csecsemő nyul csöpp kezekkel / az emlékek után, hogyha túl a rendes / órán, később talál ébredni reggel: / ez hasonlít az én mohó szememhez...”⁴¹

A győztes *contrada* egész éjjel ünnepel, és ott minden fényárban úszik, míg a többi városrész hétköznapi állapotban marad. A vesztesek viszont a verseny után korán lefekszenek, fogadalmi gyertyáikat eloltják. Róluk azt mondják, hogy „ricinusolajat isznak”, miközben a győztes kerület kútjából bor folyik, amit viszont a „fölnöttek emlékjének” neveznek, és azt mondják, hogy az a *contrada* iránti szeretetüket növeli, ahogy a kisgyermek is az anyatejjel szívja magába szűkebb pátriájának szeretetét. Azt pedig hangosan éneklik, hogy a győztes *contrada* „erejével és szeretetével” (*per forza e per amore*) váltja ki a többiek tisztelőjét. Az *amore* az újlatin nyelvek költői hagyományában maga a halál tagadása: a *mor* gyökből származtatva nem-halál, vagyis maga az élet.⁴²

A „magzat” életének védelme az új alkotmányban

HÁMORI ANTAL

1967-ben született Komlón. Állam- és jogtudományi, valamint kánonjogi doktor, okl. levéltáros, etika- és hittanár. Egyetemi tanulmányait az ELTE ÁJK-n és BTK-n, a PPKE HTK-n és KJPI-ben végezte. Jelenleg a Budapesti Gazdasági Főiskola etika- és jogtanára, főiskolai docense. Legutóbbi írását 2010. 10. számunkban közöltük.

1. Az objektív intézményi védelem biztosítása

Talán nem túlzás, ha azt mondjuk, jelentős várakozással figyeltük hazánk új alkotmányának („alaptörvényének”) megalkotását abban a reményben, hogy az alkotmányozó elismeri a még meg nem született ember élethez való alanyi jogát, jogalanyiságát, alanyi jogi jogvédelmét. Erre a Fidesz Magyar Polgári Szövetség és a Kereszténydemokrata Néppárt országgyűlési képviselői által megszavazott, az új Alkotmány elfogadásának előkészítéséről szóló, 2011. március 9-én kihirdetett országgyűlési határozat is alapot adott. Az alkotmányozói hatalommal rendelkező (kétharmados) többség ebben a határozatban kimondta: „Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen”; vagyis nem tettek különbséget a még meg nem született és a már megszületett ember életének védelme között, ami a helyes álláspontot tükrözi.

Ezzel szemben a néhány nappal később, 2011. március 14-én ugyanezen országgyűlési képviselők által előterjesztett „alaptörvény”-javaslat és a 2011. április 18-án elfogadott Alaptörvény II. cikke a következőket tartalmazza: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Ennek az „ember – magzat” megkülönböztetésnek az alkotmányozói szándék szerinti tartalma a II. cikkhez fűzött indokolás alapján egyértelmű: a még meg nem született ember élethez való alanyi jogának, jogalanyiságának el nem ismerése, alanyi jogi jogvédelmének megtagadása.

Az indokolás ugyanis az alábbiakat foglalja magában: „[A Javaslat] Az Alaptörvény egyes alapvető jogokat tartalmazó rendelkezései élén elvi jelleggel rögzíti az emberi méltóság sérthetetlenségét, amely valamennyi alapvető jog értelmezésére kihatóan hangsúlyosan, külön is kifejezi az emberi méltóság lényeges tartalmának érintetlenségét. Az emberi méltósághoz való jogot mint az emberi lét alapját az élethez való joggal egységben fogalmazza meg [a Javaslat], és minden ember jogát elismeri az élethez és az emberi méltósághoz. A [Javaslat a]z emberi étellel egy mondatban, de attól elkülönítve említi a magzati életet, amelyet [a Javaslat értelmében] a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Az állam — az objektív in-

**Az „ember – magzat”
megkülönböztetés**

tézményvédelmi kötelezettsége keretében — a megfogant, keletkezőben lévő emberi életnek is köteles védelmet nyújtani.”

Az alkotmányozó a még meg nem született ember élethez való alanyi jogának, jogalanyiségának el nem ismerését, alanyi jogi jogvédelmének megtagadását az állami védelemnek az objektív intézményvédelmi kötelezettség keretében történő nyújtásával egyértelművé tette. Az indokolás alkotmányi („alaptörvényi”) jelentőségét az Alaptörvény R. cikkének (3) bekezdése mutatja: „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” Az, hogy mi a II. cikk célja, annak indokolásából egyértelműen kiderül: a még meg nem született ember életének az objektív intézményvédelmi kötelezettség keretében történő jogvédelem biztosítása.

Kétségtelen, az emberek nagy többsége nem tudja, mit jelent az, hogy „az állam az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében köteles védelmet nyújtani”, és ennek megfelelően a „reménykedők” zömét elvakították „a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg” szövegrésszel, amit az „alaptörvény”-javaslat és az elfogadott Alaptörvény Általános indokolásának eme mondata is erősít: „A magzati élet védelmét végre méltó módon, kifejezetten rögzíti az Alaptörvény.”

A még meg nem született ember élethez való alanyi joga, jogalanyiséga

Vannak, akik megtévesztettségükben — a médián keresztül bel- és külföldi milliók tévedésben levését tovább erősítve — például ezekkel a szavakkal fokozzák a „jó megjelenésének” (a „rossz viszszaszorításának”) látszatát, nem létező szomorú valóságát: „Az új magyar alkotmányt úgy alkottuk meg, hogy benne ki mertük mondani (...) az élet védelmét.” (A megszületett ember életének alanyi jogi jogvédelmét az Alkotmánybíróság szerint is tartalmazta az előző alkotmány; az pedig, hogy 2011-ben az alkotmányozó mit mert és mit nem mert kimondani a még meg nem született ember életének védelme érdekében, a kifejtettek alapján látható.)

Felmerül a kérdés, hogy az „igen”-nel szavazó képviselők közül kik, mennyiben tudták, „mit tesznek”. A II. cikk és indokolásának megfogalmazása is a „meghatározó politikai szereplők” és közreműködő „szakértők” által tudatosan akart, és a többi érintett képviselő szándékossága sem zárható ki, miután a „meghatározó” politikai „elvárás”, amely szerint „az abortusz-szabályozáson nem kívánnak változtatni”, a szavazás előtt „világossá” lett téve számukra.

A probléma jelentősége tehát óriási: az alkotmányozó — az említettek szerint (vö. Iz 5,20) — megtagadta a még meg nem született embertől az élethez való alanyi jogot, a jogalanyiségot, az alanyi jogi jogvédelmet. Ezt világosan látni kell! Ehhez — a vonatkozó alkotmánybírósági határozatok alapján — ismertetem az objektív intézményvédelmi kötelezettség tartalmát, jelentőségét, következményét.

2. Az objektív intézményi védelem tartalma, jelentősége, következménye

Az Alkotmánybíróság „a terhesség megszakítására vonatkozó szabályok rendelkezésben való meghatározásá”-nak alkotmányellenességét megállapító, 64/1991. (XII. 17.) AB határozatában kimondta: minőséileg más az abortusz szabályozásának „vonatkozása” az élethez való jogra, mint az összes többi alapvető jogra. „A terhességmegszakítás mindig a magzati élet fölötti rendelkezés, amely jogi minősítést kíván; az abortusz szabályozása a magzat élethez való jogára, s — mivel ennek előkérdése, hogy a magzat jogalany-e — a jogalanyiséghez való jogra kétségkívül »vonatkozik«. (...) a magzat jogalanyiségéről való döntés a határozat összefüggésében arra vonatkozik, hogy a magzat a jog szerint ember-e.” [Indokolás C) 3. pont].

A testület álláspontja szerint, ha a magzatnak *alanyi* joga van az élethez, egyrészt az anya önrendelkezési joga nem, illetőleg csak annyira jöhet szóba, mint — egy hasonló súlyú korlátozást okozó — másik emberrel kapcsolatban; másrészt az élethez való jog *relatív* védelme többé nem elégséges [uo. 3. a) pont].

Az Alkotmánybíróság
álláspontja

Az Alkotmánybíróság kifejtette: „az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására. Ez a kötelezettség — ellentétben az élethez való alanyi joggal — nem abszolút. Ezért lehetséges, hogy vele szemben más jogokat mérlegeljenek. A magzati élet védelmére irányuló állami kötelezettséget így korlátozhatja például az anya egészséghez való joga, vagy önrendelkezési joga.” [uo. c) pont].

Az alkotmánybírák többsége szerint a magzat jogalanyiségének kérdése a „hatályos Alkotmány” értelmezésével nem dönthető el. „Ha a törvényhozó úgy dönt, hogy a magzat jogilag nem ember, azaz nem jogalany az Alkotmány 56. §-a értelmében, és nem illeti meg az élethez és méltósághoz való alanyi jog, akkor az Alkotmánnyal összhangban nemcsak lehetséges, de kötelező is a magzati élet védelmére vonatkozó állami kötelezettség mérlegelése az anya önrendelkezési jogával, valamint más alapjogaival szemben.” [uo. F) 2. pont; Alkotmány 56. §: „A Magyar Köztársaságban minden ember jogképes.”].

„Az állam objektív kötelességéből az élet védelmére az következik, hogy az állam nem engedheti meg alkotmányosan az indok nélküli abortuszt. Különösen szükséges az indokolás azért, mert az abortusz esetében az állam életvédelmi kötelezettsége nem névtelen statisztikai kockázat elhárítását vagy elosztását szolgálja, hanem egyedi emberi magzat szándékos megsemmisítéséről van szó. A törvényhozó által elégségesnek tartott indokokat a terhességmegszakítás törvényi feltételül kell szabni.” (uo.).

Az Alkotmánybíróság a 48/1998. (XI. 23.) AB határozatban, amely szerint az Országgyűlés a „magzati élet védelméről szóló” 1992. évi LXXIX. „törvény” megalkotásával formailag eleget tett az első abor-

tusz-határozatban meghatározott követelményeknek („ezért e tekintetben megszűnt az alkotmányellenes helyzet.” — Indokolás II. 2. pont), a következő álláspontra helyezkedett: „noha a Magzatvédelmi törvény nem rendelkezik kifejezetten a magzat jogalanyiságáról, a terhességmegszakítás e törvényben foglalt szabályozásával az Országgyűlés impliciten azt juttatta kifejezésre, hogy szerinte a magzat jogilag nem ember”. „...a magzat továbbra sem jogalany az Alkotmány 56. §-a értelmében. Életét és méltóságát nem illeti meg ezért az az abszolút védelem, ami az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből eredően a már megszületett embert megilleti.” [uo. 3. b) pont; Alkotmány 54. § (1) bekezdés: „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”].

A határozat rendelkező része szerint: „nem alkotmányellenes, ha a törvény az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén lehetővé teszi a terhesség megszakítását” — túllépve az indok nélküli abortusz alkotmányellenességén. „A súlyos válsághelyzet fennállásának vizsgálatáról a törvényhozó azonban alkotmányosan kizárólag akkor mondhat le, ha egyszersmind a magzati élet védelmére irányuló, megfelelő ellensúlyt képező rendelkezéseket is megállapít.”

A testület e határozatában is hangsúlyozta: „A magzat jogalanyiságának el nem ismerése azonban nem jelenti azt, hogy a magzati élet nem élvez alkotmányos védelmet. (...) ebben az esetben is megilleti a magzatot az a — nem abszolút — védelem, amelyet az élethez való jogból (...) következően az állam a megfogant, keletkezőben lévő emberi életnek is nyújtani köteles.” [Indokolás II. 3. b) pont].

Az Alkotmánybíróság álláspontja értelmében tehát a még meg nem született ember alkotmányjogilag „nem ember”, „nem jogalany”, „nem részesül alanyi jogi jogvédelemben” („nincs alanyi joga az élethez”), aminek — a határozatokban foglaltak szerint — az a következménye, hogy a művi abortusz — akár az ellenőrizetlen „súlyos válsághelyzet” („szociális”) indikáció formájában is — az állam által „megengedett”. Az alkotmányozó 2011-ben ezt az elfogadhatatlan álláspontot tette magáévá: az alkotmánybírói, relatív életvédelmi szintet kifejezetten az új alkotmány („alaptörvény”) rendelkezései közé iktatta, szintjére emelte, s ezzel a rosszat nem visszaszorította, hanem növelte, bebetonozta (az alkotmánybírák kezét megkötötte). Így nincsen szó az *Evangelium vitae* kezdetű enciklika¹ 73. pontjában szereplő szavazat-leadási feltételek fennállásáról (a képviselői tévedés az előzőekben említettek szerint e tekintetben sem látszik fennállni).

Véleményem szerint — az idézett alkotmánybírói határozatokban foglaltakhoz képest — a „magzat” élete fogantatástól kezdve történő védelmének szó szerinti kimondása az „alaptörvény”-ben, a II. cikkhez fűzött (javaslati és azzal egyező végleges) indokolással együtt, amelynek értelmében az állam „az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében” „a megfogant, keletkezőben lévő emberi életnek is köteles védelmet nyújtani”, a „magzat” jogalanyisága, élethez

¹Lásd II. János Pál pápa: *Evangelium vitae* kezdetű enciklika az élet védelméről, 1995. március 25. Acta Apostolicae Sedis 87 (1995) 401–522., *Pápai Megnyilatkozások* XXVI. (Ford. Diós István.) Szent István Társulat, Budapest, 1995, 152. (A továbbiakban: EV).

²Lásd 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye, és 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Dr. Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye.

³Az egypetéjű ikrek kialakulásának (ikerképződés) lehetősége semmit sem változtat ezen, mert az emberi szedercsírából (morulából) alakulnak ki az ikrek. A viszonylag kis százalékban bekövetkező egypetéjű ikervárandósságokból nem következik az, hogy a megtermékenyítés eseményét követő körülbelül kéthetes időszakban még nem emberi egyedről (individuumról) van szó. Az ikertestvérek kialakulása sejtcsoport-elkülönüléssel jön létre, a pluripotenciával rendelkező sejtek két vagy több azonos értékű egyed (emberi embrió) fejlődése irányába különülnek el. Nem egy meghatározatlan egységű emberi létezőből, pusztán sejtcsoportból alakul ki hirtelen két vagy több egypetéjű ikertestvér. Vö. pl. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről*. Budapest, 2003. (Szent István Társulat, Budapest, 146), 24. és 27. pont; Egészségügy Pápai Tanácsa: *Az Egészségügyben Dolgozók Chartája*. Vatikánváros, 1994. In: *Római Dokumentumok IX. Az Egészségügy Pápai Tanácsa dokumentuma*, Szent István Társulat, Budapest, 1998. 134 (ford. Leszkovszky Gy. Pál), 35. pont (94-es sz. lj.).

való alanyi joga, alanyi jogi jogvédelme, a művi abortusz alkotmányellenessége melletti érvelést kifejezetten nehezíti. A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény alapján, az idézett „alaptörvényi” (indokolási) megkötés hiányában könnyebb volt a „magzat” jogalanyisága, élethez való alanyi joga, alanyi jogi jogvédelme, a művi abortusz alkotmányellenessége mellett érvelni, miként azt Dr. Lábady Tamás alkotmánybíróként is megtette.² A „magzat”-ot (teljesen, feltétlen) jogalanynak, jogképesnek, alkotmányjogi értelemben is embernek tekintő álláspontot képviselő szemszögéből nézve nem látom a kifogásolt rendelkezés elfogadásának elfogadható okát. Különösen a „nagy magzattvédők” „igen” szavazata érthetetlen. Az „alaptörvény” megszavazása, az élethez való alanyi jog, a jogalanyiság, az alanyi jogi jogvédelem megtagadása a még meg nem született embertől helytelen, lényegileg rossz (bűnös) cselekmény. Az „alaptörvény” a „magzati” élet védelmét — ellentétben az alkotmányozó állításával — nem méltó módon rögzíti.

Kétségtelen, új alkotmány megalkotása esetén, ha az alkotmányozó ugyanazokat a rendelkezéseket jeleníti meg, mint amelyeknek az Alkotmánybíróság a még meg nem született ember életének védelme vonatkozásában csak az objektív intézményi védelmet tulajdonította, a taláros testület az adott esetben levonja a következtetést: az alkotmányozó nem tekinti jogalanynak a „magzat”-ot. A kifejtettek alapján az sem kétséges, hogy az Alkotmánybíróság — amennyiben alkalma nyílik rá — ezt az elfogadott „alaptörvény” kapcsán is meg fogja tenni. Megemlítendő továbbá, a 2011. március 9-én kihirdetett országgyűlési határozat idézett, helyes álláspontot tükröző szövegétől történő visszalépés („ember — magzat” megkülönböztetés) is efelé viszi az értelmelést, amit a II. cikk indokolása („kifogva a »politikai szelet« a vitorlából”) egyértelművé tesz. Véleményem szerint az *Evangelium vitae* kezdetű enciklika 73. pontjában szereplő „kárenyhítés” (rosszaság-csökkenés), amelynek feltétele, hogy nincs meg a helyes állásponthoz, a rosszaság megszüntetéséhez szükséges többségi akarat és a képviselő helyes személyes véleménye (például a tömegtájékoztatás eszközei útján közzétéve) „mindenki előtt világosan ismert”, egy új alkotmány megalkotása során — akár a II. cikkhez fűzött indokollásként — ekként írható körül: azzal, hogy az alkotmányozó a „magzat” életének fogantatástól kezdve történő védelmét szó szerint kimondja az új alkotmányban (alaptörvényben), kifejezésre juttatja, hogy a még meg nem született emberi lény életét az eddigiekhez képest fokozottabb védelemben részesíti. Ez a megfogalmazás a „magzat” jogalanyisága, élethez való alanyi joga, alanyi jogi jogvédelme, a művi abortusz alkotmányellenessége szempontjából sem köti meg az alkotmánybíró kezét; s megtehető lett volna, miképpen meg is kellett volna tenni a II. cikkhez benyújtandó módosító indítvánnyal is (például „Az emberi élet és méltóság sérthetetlen. Minden embernek alapvető joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”). A II. cikk módosítása vé-

⁴Vö. például „láthatatlan alkotmány”-, „alkotmányserítő alkotmányozás”-konceptió, és EV 70. pont; „Az emberek kiirtása – például származási okokból – akkor is önkényes, jogellenes (lenne), ha az írott »alkotmány« vagy »nemzetközi szerződés« tartalmazza (»engedné meg«); nyilvánvaló, hogy ezeknek az embereknek az élethez és méltóságához való alanyi joga az ilyen rendelkezés ellenére szintén megmarad.” Hámori Antal:

Természetjog és alkotmányunk (alapjogi aspektusok – különös tekintettel az élethez való jogra: az Alkotmánybíróság határozatainak „tükörében”). Studia Wesprimiensia 11 (2009/I–II) 76. (részletesen: 74–76., 87–89., 49–89.).

⁵Azokban az esetekben, amikor a „magzat” és az édesanya élete konfliktusba kerül egymással, az édesanya életének megmentése, ha a „magzat” halála elkerülhetetlen és csak eltűrt (azaz nem kívánt) következmény, nem nevezhető a szó erkölcsi és jogi értelmében abortusznak. Lásd „kisebbik rossz” elve, és „duplex effectus” elve, például MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 44. pont. Irodalom például Hámori Antal:

Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizá-

gett azonban — „meglepő módon” — egy indítvány sem érkezett (pedig egyébként rengeteg módosító indítvány keletkezett). Ehelyett az alkotmányozó, noha előzetesen fel lett hívva rá a figyelem, az elfogadhatatlan álláspontot az „alaptörvény”-ben kifejezetten rögzítette — a relatív életvédelmi szint az alkotmánybírósági határozatok szintjéről az „alaptörvény” szintjére emeltetett.

3. „Mit lehet tenni?”

Kérdés, hogy akkor, amikor a még meg nem született ember az új „alaptörvény” szerint „nem jogalany”, a törvényhozó „hatályon” kívül helyezheti-e, az Alkotmánybíróság megsemmisítheti-e — s ha igen, akkor mennyiben — a művi abortuszt „megengedő” rendelkezéseket (a „bebetonozás” mennyire köti az alkotmánybíró kezét)? (Szeretném hangsúlyozni, tudom, sokan, sokszor szokták mondani, például: „Ne a tiltásra helyezzük a hangsúlyt!”; szerintem is összetett a probléma és a feladat, a jog önmagában kevés: vö. például szemléletformálás, nevelés, oktatás, tájékoztatás, jóval nagyobb állami, társadalmi szerepvállalás, erkölcsi, anyagi és egyéb segítségnyújtás — mindehhez azonban, miként az idézett alkotmánybírósági határozati részekből is egyértelműen kitűnik, a helyes alkotmányozói, törvényhozói döntésre is szükség van.)

Nos, az Alkotmánybíróság gyakorlatát a taláros testület későbbi ítélezése korrigálhatja, amelyről Dr. Sólyom László alkotmánybíró is ír a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményének 1. pontjában. E korrekcióhoz — nézetem szerint — az „alaptörvény” R. cikk (3) bekezdésének a Nemzeti hitvallással és a történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban történő értelmezésre vonatkozó szövegrésze is segítségül szolgál. Álláspontom szerint ez akkor is megtehető és megteendő, ha az „alaptörvényt” („napi politikai érdekből” — választói szavazatvesztéstől tartva) megszavazó országgyűlési képviselők a szavazáskor tisztában voltak az Alkotmánybíróság relatív életvédelmi gyakorlatával (a még meg nem született ember életének relatív védelmét a „kortársi nemzetközi megítélés” és a „közvélemény nyomása” sem teszi elfogadhatóvá — lásd például EV 20., 58–59., 68–74., 90. pontok).

Mind a törvényhozó (alkotmányozó), mind az Alkotmánybíróság hatásköre kiterjed a „magzat” alanyi jogi jogvédelmének biztosítására. A taláros testület az állam „objektív, intézményes életvédelmi kötelessége körében” is jogosult és köteles maradéktalanul megállapítani a művi abortuszt „megengedő” rendelkezések alkotmányellenességét; azokat az Országgyűlésnek haladéktalanul „hatályon” kívül kell helyeznie, az Alkotmánybíróságnak meg kell semmisítenie. Ennek az álláspontnak az indokolását röviden az alábbiakban foglalom össze.

Az ember a fogantatástól kezdve emberi individuum;³ élete a fogantatás és a halál közötti egységes folyamat. Az emberi méltóság

ció, drogfogyasztás, „eutanázia”). Teológia 43 (2009/1–2) 27–28., 32., 44–45. (18–51.); Hámosi Antal: *A humánembrió védelme erkölcssteológiai nézőpontból*. JEL Könyvkiadó, Budapest, 2008. (151) 35–36., 44–45.; Hámosi Antal: *Életvédelem és jog – aktuális kihívások II. (Life Protection and Law – Actual Challenges II.)*. A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója 25 (2008/3) 100–101. (97–120.); Hámosi Antal: *Életvédelem a katolikus egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással*. Szent István Társulat, Budapest, 2006, 141–145., 213–215., 229–230., 235., 239.; Hámosi Antal: *A magzatkorú gyermek büntetőjogi védelme az egyház jogrendjében (magyar állami jogi összehasonlítással)*. Távlatok 13 (2003/1) (59) 22. (18–29.); Hámosi Antal: *Az abortusz büntető cselekményének kánonjogi tényállása (magyar állami jogi összehasonlítással)*. Magyar Bioetikai Szemle 8 (2002/3) 16. (11–22.), Kánonjog 4 (2002/1–2) 91. (85–96.).

⁶Vö. például Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikk.

alapja az emberi fajhoz tartozás ténye; az emberi „magzat” a fogantatástól kezdve az emberi fajhoz tartozik. Az emberi fajhoz tartozással az emberi méltóság minden emberi lény számára adott. Az emberi méltóság sérthetetlen. Egyetlen egy emberi lény méltóságát sem szabad megsérteni; vagyis ahhoz nincsen jog. Jog az emberi méltósághoz van, amely az emberi fajhoz tartozás tényével adott. Az emberi méltóság sérthetlenségéből adódóan az emberi fajhoz tartozás tényével adott emberi méltósághoz való jog is sérthetetlen. Az emberi méltósághoz való jog tehát a fogantatástól kezdve megillet minden emberi lényt. Az emberi étellel és az élethez való joggal egységben lévő emberi méltóság és az ahhoz való jog sérelme esetén az emberi élet és az élethez való jog is sérül, ami az emberi méltóság sérthetlenségéből is következően jogellenes, alkotmányjogilag is tilos. Az emberi méltóság sérthetlensége alapján is megállapítható tehát az emberi „magzat” életének sérthetlensége. Jog az élethez, a megszületéshez van: az emberi fajhoz tartozás tényénél fogva; vagyis az emberi lény a fogantatás pillanatától, létezésétől kezdve jogalany.

Az emberi méltóság nem a születés tényén alapul; az önkényes határvonal lenne: miként mutatja ezt például a nyolchónaposan élve megszületett és a kilenchnaposan még meg nem született ember élete. Az emberi méltóság az emberi lény életével (létezésével) eleve együtt járó minőség. Az emberi lény méltósága nem függ tudati vagy erkölcsi állapotától, hanem életével adva van. Emberi státusza azért kétségbevonhatatlan, mert élete méltóságánál fogva érinthetetlen.

Az államnak — ezen belül az alkotmányozónak — ennek megfelelően nincs joga emberi lény élete felett rendelkezni.⁴ Nemcsak az „erkölcsi szörnyeteg bűnöző” életét nem szabad megsértenie a halálbüntetéssel, hanem a legártatlanabb, a még meg nem született emberi lényét sem (az emberi lény életével csak az emberi lény élete konkurálhat⁵). Az emberi lény élete sérthetetlen és elidegeníthetetlen (érinthetetlen). Az emberi méltóság ezt követeli meg! Az emberi lény életének kioltásával az emberi méltóságtól is megfosztatik, amely sérthetetlen (az emberi méltósághoz és az élethez való jog osztatlan és fogalmilag korlátozhatatlan).

Mindebből következik, hogy a „magzat” megölése eleve önkényes: alkotmányellenes.⁶

A 21. századi Magyarország jövőképe alapvetően és nagymértékben függ emberképétől, amely nemcsak az Országgyűlésen és az Alkotmánybíróságon, hanem rajtunk is múlik. Nem feledve, egykoron mi is anyaméhben voltunk, s mi megszülettünk! Hálával tartozunk érte!

Olyan értékről van szó, amelyet az ember csupán az értelem fényével is be tud fogadni...

RAINER MARIA RILKE

*Krisztus születése**(Mária élete, VII.)*

*Jámbor ha nem lennél, megtörténne
véled, mitől most az éj ragyog?
Ím, az Isten, mennydörgött a népre
s megszelídült, jön, mint magzatod.*

Azt képzelted talán, hogy nagyobb?

*Mi a nagyság? Bármilyen mértéken
áttör sorsa, melyet egyre jár.
Még egy csillag se megy így az égen.
Látod, milyen nagy mind e király,*

öled elé kezdik hozni már

*kincsük, melyért ők úgy lelkesednek
s ámulsz is tán ez értékeken —:
nézd csak kendőd, redőiben ennek
Ő mint tesz túl már most mindenem.*

A sok ámbra dőlt a tengeren,

*fűszert, ékszert, amit egyre hoztak,
hogy kábítsa érzékszerveid:
mindez múltó percek műve volt csak,
bánta már az ember bűneit.*

Meglátod: Ő örülni tanít.

*Clara Rilke-
Westhoffnak*

*Karácsonykor legcsöndesebb az év,
a szívverésnek is hallani hangját,*

*mint órákét, ha estidőben mondják:
karácsonykor legcsöndesebb az év.*

*Kerekre nyílik gyermekek szeme,
a dolgok láttán mostan nagyra nőnek,
anyai vágya támad most a nőnek
s kerekre nyílik gyermekek szeme.*

*Menned kell mostan messzi földre már,
érintetlen karácsonyéjbe látni,
városlakó, csak erre vagy kíváncsi,
így kell menned a messzi földre már.*

*Ott nagy egek borulnak majd föléd,
távolból fénylő erdőkön nyugodnak.
Cipőd alatt az utak is bolyongnak
és nagy egek borulnak majd föléd.*

*S a nagy egekben, fönt, egy csillag áll,
fénye kibomlik és az éjszakából,
akár egy hullám, közelít a távol
s a nagy egekben, fönt, egy csillag áll.*

Éji ég és csillaghullás

*A tündöklő, a teljes ég felettünk,
terekkel terhes, végtelen világ.
És mi: tagadni túl közelre estiünk
és távolabb, hogy formálhasson át.*

*Egy csillag most lehull! És rá a vágy,
ó, döbrent perc, hogy végre egy legyünk mi.
Mi az, mi elkezdődött s ha letűnt, mi?
Mi a bűn? S mit jelent, hogy megbocsát?*

Suhai Pál fordításai

Háromkirályok meg a somogyi mágus

KISSLAKI LÁSZLÓ

A szerző előadóművész,
Németországban él.

A falu Szent András napjára virradt. Az biztos — érezték is a disznók —, hogy baljós idő nekik a Kisjézust váró advent, mert a moslékért se ordítottak olyan vadul. A mi hízónk is csak bágyadtan rőfögött a reggeliért, s mikor a nagymama kivitte neki, akkor is csak piszkálgatta a vályúban. Már bánta, hogy malac kora óta nem fogyózott.

Nem vizsgasztaltam, mert kivételesen siettem az iskolába. Ugyanis tanítás helyett, ma kezdjük el a karácsonyi próbákat. Mivel idén én leszek a betlehemi fényesség, a hónom alá kaptam az aranyszínű csillagot, amivel majd az utat mutatom a Kisededhez.

Mikor kifordultam a kiskapun, még jó, hogy nagypapa kucsmáját tettem a fejemre, amit a fogságban talált, mert már hidegebben harapott a szél. Eszembe jutott a mese Holle anyóról; most biztos, hogy dühösen rázza a párnáját, mert fentről csak úgy hullott a sok pihés csodától. Ezt már nem is lehetett hóesésnek nevezni, mert szinte vízszintesen vágatott a hófergeteg. Csodálkoztam is, hogy mégis fehér lett a táj, s egyáltalán, hogyan tudtak leszállni ebben a szélben a légsúlyú pelyhek? Na de még jókor érkeztem az iskola elé, mert Orsós Feri éppen akkor kapott egy hatalmas pofont Lőcs Banditól, hogy elnyekent a hóban. De ő se volt vattából, mert fektében még visszarúgott. Aztán megjött Pál atya, és véget vetett a hitvitának. Ami úgy kezdődött, hogy Orsós azt mondta Bandinak, Szent Ferenc az igazi disznóölő szent, s nem más. Azért is vágnak a neve napján disznót, mert már hideg van, és nem romlik meg a hús. A tisztelendő úr csak mosolygott, mert szerinte ezért felesleges volt verekedni, hiszen mindkét szent jogosult a jelzőre. Sőt Göcsej vidékén még Szent Tamás napját is disznóölő Tamásnak mondják. Hiába, ahány ház, annyi szokás. Avval az atya berekesztette a fórumot, és bevonultunk az osztályba.

Ott már jó meleg volt, s érthető a kályhától, hogy büszkén duruzsolt. Búzás Bözsi néni meg is dicsérte, mikor a lapjára tette a fazék tejet, amit a próbára hozott. Amíg melegedett, addigra a szereplők magukra aggatták az otthon szerkesztett betlehemes ruhát. Nekem már megvolt a csillag; a póznát meg a viharlámpát majd a kántálásához kapom. Meg voltunk elégedve, csak Pál atya csóválta fejét, mikor szemügyre vette a tarkabarka társaságot.

— Az rendben — mondta —, hogy Orsós nem akar idén is a szerecsen lenni, de mint Gáspár király se hordhatja apja zsebóráját. Na meg Kapás Juli is jobban teszi, ha leveszi a nyakából a medalliont a mama fényképével. Ugyanis Szűz Mária idejében még nem volt fotográfus. Meg értsük meg végre, hogy a Szentcsalád nem járt öszszehordott féltett cifráságban — mint ahogy itt látja —, mert sze-

gények voltak. Betlehembe is csak azért mentek, mert Augusztus császár kíváncsi volt, hogy mennyien lakják a birodalmát.

Éppen itt tartott az atya, mikor kifutott volna a tej, ha Búzás néni le nem kapja a tűzről. Reggeli után aztán elkezdődött az igazi próba. Bíró Laci, mint Szent József, hiba nélkül köszöntötte a pásztorokat a Kisdéd jászla előtt, na meg a négy napkeleti mágust is, akik arrébb álltak. Aztán jöttek a csordások! Először belezavarodtak a szövegbe, mert németül énekelték, hogy „Stille Nacht” — de másodjára már szépen szólt a dal. Majdnem olyan jól, mint amikor az angyalok karzengett az aprószentekkel.

Időközben a Háromkirályok lerakták a Szűzanya lábaihoz az ajándékkal teli ládát, s csak Boldizsár kérdezte meg Pál atyát, hogy mi az a mirha? Látszott rajta, nem lett okosabb, mikor megtudta, hogy ritka, drága gyantaféle. Aztán Orbán Lacin röhögünk, mert csak úgy beállt a bölcsek közé. Az atya visszaküldte a bojtárokhoz, mert milyen írástudó az, aki bukásra áll magyarból?

Időközben elült a szélvihar, s még a nap is kisütött. Majd varjak ültek az udvari szilre, s onnan bámultak be az ablakon. Meg se piszszentek. Biztos tetszett nekik a színház, mert akkor is ülve maradtak, mikor megkondult a déli harangszó. Mire végiggördült az utolsó bim-bam hangja a tájon, Pál atya is befejezte az asztali áldást. Már csak a kanalak csörögtek. Remek marhapörköltet kaptunk, hús nélkül, mert adventi kisbőjt van. De így is mennyei volt a paprikásszaftot mártogatni. Ebéd után aztán próbáltuk a hódolók vonulását a jászol elé. Azt nem tudtam, hogy én nem kellek oda a betlehemi csillaggal, hanem majd csak az esti kántálásnál fogom az utat mutatni a faluban.

— Akkor hadd álljak a háromkirályok közé mint somogyi mágus — kértem a tisztelendő urat. Az atya mosolygott, s azt mondta, nincs kizárva, hogy olyan is volt Betlehemben. Hiszen Pannónián keresztül vezetett dél felé a borostyánút. Zsidók meg már a babilóniai fogóság óta éltek a Római Birodalomban. Nagyon megörültem, és amint hazaértem, rögvest elújságoltam, hogy a karácsonyi nagymisén én leszek a somogyi mágus. Nagymama azt mondta, az nem baj, de azért előszedte a foltanyagot, hogy ő milyen köpenyt tudna belőle varázsolni. Pár napra rá, mikor kész lett, elvittem Pál atyához, hogy nem túl fényűző-e a palástom? Megnyugtató, hogy hát az aztán nem.

Lassan teltek a napok, és egyre izgatottabban vártam a karácsonyt. Mert egy éjjel az jutott eszembe, hogy ajándékot viszek a Kisjézusnak. Igaz, aránya már van, de mit kezd vele egy kisbaba? Karácsonyeste nem esett. Így is csak libasorban lehetett menni a kitaposott úton. De legalább csillagos volt az ég, és a hó is világított, ahogy ráverődött az ablakokból a petróleumlámpák fénye.

A templomban zúgott az orgona, s tán az égig szállt a hívek szózatával. Majd kiugrott a szívem, mikor a háromkirályok behozták az ajándékkal teli ládát. És hirtelen jó kedvem támadt, mikor odaléptem a jászolhoz, és a Kisdéd mellé helyeztem a babacsörgőt. Mindenki meg-hökkent, csak a Kisjézus mosolygott rám, csecsemő módra.

De az is lehet, csak én láttam úgy.

Nemes Nagy Ágnes rövidversei

BUDA ATTILA

1953-ban született Zalaegerszegen. Irodalomtörténész, az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Toldy Ferenc Könyvtárának vezetője.

A címben említett művek nem fedezhetők fel az irodalomtudományi kézikönyvek passzusaiban, esztétikai vagy verstani szakkönyvek, életrajzi összefoglalók ugyancsak nem tárgyalják ezt a fogalmat. Ám ennek ellenére sem ismeretlen kategóriáról van szó, hiszen a versolvasók és versszeretők közül feltehetően sokan tudják, sejtik poétikai meghatározás nélkül is, pontosan mit takar e szó. Jelenti azokat a magyar költészetben is már legalább száz-százötven év óta létező, filigrán, par excellence költői műveket, amelyek terjedelmük kicsinsége miatt nem tűrik a lírától idegen ballasztot, azaz hiányzik belőlük a retorikus tárgyalásmód, s mellőzik a politika kívánta/megszabta mondanivalót. Hatásuk kiváltója eleven gondolati koncentrátságuk, érzelmi telítettségük, irizáló, illetve ironikus és/vagy reflexív szemléletmódjuk. Különös sajátosságuk, hogy áttételes nyelvi vagy tartalmi struktúrájuk következtében megértésük kicsit más, mint a külső-belső benyomásokat direktben megfogalmazó alanyi — szubjektív vagy közösségi — költészeté. Annak ellenére ugyanis, hogy egészükben is azonnal hatnak, tényleges, minden részletre kiterjedő értelmük mégis többnyire csak rétegről rétegre, fokozatosan világosul meg, egy-egy újabb értelmi szint, a hozzá tartozó utalások, jelzések felfedésével, a befogadó kognitív és szenzitív képességeinek teljes igénybevételével, anélkül, hogy e versek egy pillanatig is a misztika vagy a mitológia területére tévednének. Ez a kettős tulajdonság, vagyis az egész vers irányultságának azonnali érzékelhetősége, párhuzamosan a részismeretek feltárásának és a megértésének időben elhúzódó kiegészülésével, lényegi jellemzője ezeknek az alkotásoknak, s ez biztosítja azt, hogy az említett művek hosszantartó hatásúak, mindig újra s újra elővehetőek legyenek, generációkon átívelő, egyszerre állandó és változó elemekből összetevődő olvasatokkal.

Rövid, néhány soros versek, amelyek távol tartották magukat minden politikától, persze már a világirodalom korai, fennmaradt alkotásai között is akadtak. Közülük az egyik legelső és általában ismert az eredetileg sírfeliratként funkcionáló epigramma, fényes karriert futott be az európai és ezen belül a magyar irodalomban is. A keleti népek ugyancsak művelték a néhány soros, tömör, a pillanatot lényegében megragadó alkotásokat, amilyen például a perzsa rubái, vagy a japán haiku. A nemzeti kultúrán is átnyúló darabjaik magyar nyelvű műfordításokban is olvashatók, az elsőt Omár Khajjám, a másodikat főként Macuo Basó versei reprezentálják. Ezek azonban, még közülük a zaklatott hangvételűek is, a külső és a belső természettel harmóniában élő költők alkotásai, akik nem kérdőjelezték meg, s nem

szemlélték külső pontból sem saját személyüket, sem azt a tevékenységet, amely a verset létrehozta. Az 1800-as évek végén azonban megerősödött egy másik világszemlélet az európai civilizációban: a benyomás költőiségét felváltotta a nyelvben létezés kalandja, annak kétféle bevezetői lehetőségével, az elbeszélés háttérbe szorult az ábrázolás mögött, a bizonyosság mellé lépett a kétely, a bemutatást kiegészítette az utalás. Az egyosztatú világ több szárra bomlott, a művek teremtésével kapcsolatos feladatok átalakultak a létezés határait kutató, feszegető problémákká. Végeredményben a szerző–alkotás–befogadó korábbi összhangja, az egyetemes és az örök kérdőjeleződött meg, s ez a művészeti produktum lényegét erősen befolyásoló változás átalakította az egész európai művészetet, a szavakban s a szavak nélkül megnyilvánuló egyaránt.

Az a rövidvers, amely mentes a leírástól, az alanyi élmény megörökítésétől, s helyette a létezést és/vagy magát a létezőt választja tárgyául, a magyar költészetben Arany Jánossal vette kezdetét. Élete végén írt nem elbeszélő költeményei, néhány balladája, főként azonban őszikéi, s illúziótlan, kiábrándult, egy-két strófás, néha ennél is rövidebb versei addig ismeretlen hangot szólaltattak meg. Jól példázza ezt az a kétsoros, amelyet akkor írt, amikor emlékezőverset kértek tőle egy honvédemlék felavatására: „Itt nyugosznak a honvédek: / Könnyű nekik, mert nem élnek!” Arany a két sor két igéjét még ki is emelte, hogy ezáltal is hangsúlyosabbá tegye az érték-bizonytalanságot, végső soron az élet és a halál, a boldogság és a boldogtalanság egyáltalán nem szokványos, nem hagyományos és nem magától értetődő egymáshoz rendelését: biztos, hogy azé az örömtelenség, aki már meghalt? és azé az öröm, aki még él?

Vagy idézni lehet még a *Meddő órán* című versét, amelynek programja nyíltan szakít a külvilág készítetéseivel, ám elkerüli az alanyi költő magabiztosságát és kinyilatkoztatásait is:

*Belenézek a nagy éjszakába,
Alszik a föld, maga árnyékába’;
Itt vagy amott csillagok röppennek:
Gondolatim is úgy jönnek-mennek.*

*Gondolatom szappanbuboréki
Csillogók, mint odafenn az égi:
De töredék mindkettőnek utja —
Mind szétpattan, mielőtt megfutja.*

Ugyanígy, ha magunk előtt látjuk például a házsongárdi temető Dsida-sírboltjának feliratát, ezt a megrendítő négyosrost, amelyet életünk során annyszor elmormogtunk magunknak, mindenki azonnal tudni fogja, mire is kell gondolni a rövidvers megnevezése alatt. S habár igazi definíciója nincsen, tematikus körülírása ennek ellenére, részben ellentétek — tézis/antitézis — segítségével min-

den gond nélkül lehetséges. E versfajta alapértéke az az etikai szilárdság, amely nem más, mint bátor szembenézés a még várható életpályával, s annak lezárulásával, egyben illúziótlan leszámolás a múlttal. Együttérzés minden élővel, a saját személyiségnek mint a nagy természet apró részletének szemlélete. Félelem nélküli bizonyosság és a néven nevezés kikerülhetetlen kötelessége. A döntő szavak megtalálása, sallangok és bonyolultság nélküli önkifejezés, a végső gesztusok elfogadása, a tartalom által megszabott forma gyakorlása. Lemondás, de nem azért, mert szerzője tagadja az értékeket, hanem azért, mert már nincs érdem, amire még szüksége lenne. Kiemelt szellemi társakkal jellemezve, bár a körbe mások is tartoznak még: Hölderlin, Rilke, Pilinszky, Emily Dickinson.

*

A továbbiakban nem annyira a szakirodalomra, mint inkább az irodalmi hatásokra figyelve vizsgáljuk meg, hogy maga az érintett miként vélekedett a rövidversről. Van Nemes Nagy Ágnesnek egy apró kis jegyzete, amelynek ez a címe: *Császárkörte*; először a *Metszetek* című kötetben jelent meg, éppen harminc éve. Ebben a maga számára mintegy összefoglalta, miben is látta a leginkább körülírható és legismertebb rövidvers lényegét. Íme, többek között ezeket állapította meg: „A négysoros versszak. Egy időben, fiatalon, ez volt nekem a vers alapeleme. Pontosan négy sor, se több, se kevesebb. Konzervatív, klasszikus versképzés (...). Egy négysoros akkor jó, ha aránylag kis hangsúllyal kezdődik (a körte vékony nyaka) (...), a harmadik sorban testesedik és a negyedikben! A negyedikben kikerekedve, széles mozdulattal, súlyosan lezárul. A súlyelosztás égető: a negyediknek kell legsúlyosabbnak lennie. Ezért a körte- vagy vízcsepp-forma, a lefelé szélesedő. (...) És milyen jó volt, de milyen jó volt megcsinálni azokat a négysorosokat, úgy tartottam őket a kezemben végül is, mint nagy, sárga császárkörtéket, vagy ezoterikusabb, zöld-barna alexandereket, nem is csináltam őket persze, csak úgy megérték maguktól. Ám a körte nem az egyetlen gyümölcs.” Látható, milyen magától értetődően alkalmazta az értelem és az érzékek összetartozását, a tartalmilag és nyelvileg is frappáns hasonlatot, a gyümölcs és a vers megérését egymásra másolva, saját költői tevékenységét pedig mintegy kiiktatva. De vigyázat, nem az alkotás tagadásáról van szó, hanem csupán annak külvilág általi determinációját fejt le, ahogy a gyümölcs a maga csendességében a fán, úgy válik tökéletessé a mű, a lét teremt, s nem a költői szándék vagy a külvilág.

*

Nemes Nagy Ágnes egyik legismertebb négysorosa az *Amikor* címet viseli, a *Napforduló* című kötet „Ekhnáton” ciklusának a része. Ennek a kis versnek igen gazdag szakirodalma van, ahogyan Z. Urbán Péter összesítéséből kiderül, de talán, ennek ellenére lehet még mel-
lénkünk tenni egy-két vonást.

*Amikor én istent faragtam,
kemény köveket válogattam.
Keményebbeket mint a testem,
hogy ha vigasztal, elhíhessem.*

Ez a négy soros a hét versből álló ciklusban nem áll egymagában, hiszen rajta kívül még három hasonlóan rövid terjedelmű vers olvasható még itt, így szám szerint tulajdonképpen többségben vannak. A ciklusnak hosszúvers–rövidvers-ritmusa van: 2–2–1–2, s ha Nemes Nagy Ágnes előbbi kategorizálását tekintjük, az egyszerre érvényes a vizsgált négy sorosra, illetve magára az egész ciklusra is: a két hosszúverssel és antitézisükkel, a két rövidverssel aránylag kis hangsúllyal — egy életérzés külső képeivel — kezdődik, a harmadikban (*Ekhnáton az égben*) azonban kiteszesedik, — a vallomásból és a leírásból nem marad más, mint érzékeltetés — s a befejező két rövidverssel, súlyosan lezárul. Erről a hét versről a szakirodalom többször leszögezte, hogy két hang párbeszédének is tekinthető, ha így van, akkor a ciklus végére ez az interakció megszűnik, a két hang eggyé válik, vagy: kölcsönösen kioltják egymást. Jobban megfigyelve e hangok alapállása különböző: az egyik elbeszélő/emlékező, a másik vallomásos/szembenéző. E különbséget a szerző tipográfiaiilag is érzékeltette az utóbbi kiemelésével. A címben található néven kívül nincs egy szó, egy utalás, semmi, ami a névvel jelölt személyre vonatkozna, vele valamilyen kapcsolatban állna. Sőt, kimondottan Jézus Krisztust idéző allúziók fedezhetők fel egyes soraiban, igaz, a fáraó és a megváltó elkötelezettségének bizonyos összetevői megfeleltethetők egymásnak. Nyilvánvaló továbbá, hogy minden egyes versrétegnek életrajzi alapja is van, ezek közül az utókor van, amit ismer, van, amire ráismer — de szép számmal akadnak olyan részletei, amelyek ily módon soha meg nem fognak nyílni az olvasók előtt. Ám ez nem is okvetlenül szükséges, az ív így is tökéletes, a kis esszében említett szerkezet világosan felismerhető. Nem biztos ugyan, hogy ez a struktúra a megírásban tudatos volt, de a szerkesztésben mindenféleképpen. Ez a ciklus a személyiség önmagát meghaladásának esélyeit kutatja, az istenteremtés és a feltámadás ugyanannak a lehetőségnek két különböző oldala, nem választási lehetőség, hanem egy gyötrő lehetőség elfogadása. Hiszen „feltámadni éppolyan nehéz”, ahogy egy másik négy sorosában olvasható.

A ciklus harmadik része, az *Amikor* című négy soros első két sora is aránylag kis hangsúlyt képvisel. A versbeszéd, amely ráadásul egyes szám első személyben szólal meg, két egyszerű tényközléssel kezdődik, két színtelennek tűnő kijelentéssel. Legfeljebb az istenfaragás cselekedete ragad meg a befogadóban — tételezzük fel, hogy e verset később is úgy olvassuk, mint *először* —, de mindez fizikai valóságában, egyszerű szoborkészítésként is értelmezhető. A harmadik sor azonban, amelynek karakteresnek kell lennie, azonnal eltávolít a kézzelfogható realitástól, s más szintre emeli a szavakat: kemény a

kő, kemény a vas, kemény a menny, de a test közmondásosan gyenge és esendő. Nála keményebbet találni, nem kerül különösebb erőfeszítésbe, ezért azt a teremtésbe bevonni, nem látszik indokoltnak. Ezt a hasonlatot is elbizonytalanító gyengeséget támasztják alá a ciklus ki nem emelt sorai, másik oldalát, a lényegi keménységet viszont, ami kizárólag az időben bomlik ki, fokozatosan mutatják be a kurzivált részletek, s különösen a negyedik rövidvers utolsó sora, amely egyben cikluszáróként a leginkább kiemelt helyen áll: „hiszem a test feltámadását”. A gyenge test a hit idejében meg-megújulóvá válva nyeri el erejét, s ennek következtében lesz mérhetővé az istenfargáshoz használt kő keménységéhez. Ez az a keménység, amely nem a partikuláris, romlandó anyaghoz, hanem a belátás és elfogadás terében halhatatlanná váló testhez szilárdul.

A déli fényben álló tárgyak a Marcus Aureliust megidéző Kosztolányira tekintenek, „messze az olcsó, híg dudaszótól”, a viszonyok és kapcsolatok megszüntetve megőrzését mutatják, helyükbe jeleiket és emlékeiket engedve csak. A kötöttségekkel tisztában lévő, azokkal nem harcoló, azokat fölfelé kikerülő emberről vallanak, aki Ekhnántont faragja, Krisztust faragja, vagy mást, ez tulajdonképpen mindegy is, mert a boldogság nem a tettekben, vagy a tetteken túl található, mert az igazi tett, a magasabb rendű, a fényadó, az maga a szemlélés. Maga az istenteremtés — konkrétan vagy csak elgondolva, mindegy is — a boldogság. Minden más kötöttség az idő része, s azon kívül csak az első mozgató van, mert — Babitscsal szólva — habár a világnak „talán nincsen célja és értelme”, mégsem lehet más álláspontra jutni, mint erre: „hiszek a világban, mert eszem el nem éri”.

*

Az életmű szinte emblematikus darabja után talán érdemes megvizsgálni annak egyik kevésbé ismert párját is. Címe: *Kakukfű*.

*A kakukfüvet ismered?
Oly csepp, szelíd, gyengelila,
hogy észre sem veszi a réten
szinte senki emberfia.*

*De amikor leszáll az est,
mikor a mező szendereg,
s arra járnak az esti lepkék,
a fémes-sziürke szenderek,
nagy potrohukat, fejüket
befonja akkor, mint a fátyol
a kakukfű mézes szaga
s lebukfenceznek illatától.*

Nemes Nagy Ágnes ezt a két aszimmetrikus strófából álló verset köteteibe nem vette bele. Keletkezéséről csak azt lehet tudni, hogy

életének utolsó két évtizedéhez köthető, az *Éjszaki tölgyfa* utáni évek egyikéhez, amikor már összegyűjtött munkái láttak sorozatban napvilágot. Gyermekvers? Talán. Ám ellentmond ennek az a tény, hogy nem a kimondott gyermekversek ciklusában található. Látszatra pillanatkép. Olyan benyomást kelt, amely nem csupán formájában, de tartalmában is folyamatosan az aránytalanságok mezejére téved. Legalábbis az első olvasás után. Szavai megkérdőjelezi, egyben kiterjesztik a líra által elfogadható és alkalmazható szavak halmazát, s még a huszadik század sokféle költészeti forradalma és ellenforradalma után is tanulsággal szolgálnak. A botanika, főleg a virágos növények beemelése, különféle poétikai célokra való felhasználása a nemzeti irodalmak régi-régi hagyománya. De a regiszter nem valami bő. Rózsa, lilium, tulipán, margaréta; cédrus, tölgy, fenyő, akác; bár nagyszámúnak tűnik a lista, ha valaki az általánosan ismert, magyarázatot nem igénylő neveket kezdené sorolni, hamar a végére érne. A kakukfű pedig egyáltalán nem tartozik ebbe a sorba, s bizony sok versszeretőnek okozna gondot fényképére ráismerni, hát még a természetben megtalálni. Némi könnyebbséget okozhat talán, hogy illata egyedi, eltéveszthetetlen, ám a mai városlakó számára evvel együtt sem könnyű a rátalálás. És milyen lepke is az a szender? És miért „esti”? És miért „femes-szürke”? Ezeknek a fogalmaknak a pontos meghatározásához, megismeréséhez, a növény és az állat képének felidézéséhez bizony a Biológia lexikont kell fellapozni, vagy más, a rovarokkal is foglalkozó könyveket. Minden fogalomért persze nem kell külső forráshoz fordulni, hiszen van egy szó, amit nyilván mindenki ismer, ez pedig a potroh. S miközben az olvasó lapozgatja az önmagukban is érdekes könyveket, válaszolnia kell erre a felvetődő kérdésre: szükséges-e mindez a vers megértéséhez?

A *Kakukfű* című kis remeknek ráadásul van egy, a biológia és a pszichológia határán álló rétege is, aminek egyben filozófiai összefüggései is vannak. A szagingerek ugyanis nem mások, mint az illatozó élőlény vagy tárgy által kibocsájtott vegyi anyagok, amelyek az ember orrába jutva vegyi ingerületet keltenek. Ez jut el a szaglóközpontba, s válik az agykérgi működés segítségével érzékletté. Az ingerülettől az érzékelésig tartó mechanizmus a törzsfajlás alacsonyabb és magasabb fokán álló fajokra egyaránt jellemző, s egyben az élet közös eredetét és a közös származást, az egymásra utaltságot és az együttes sorsot is demonstrálja. Az evolúció kapcsot képez növény, állat és ember között, s ez a tény, mint a közös örökség használatának vagy elhasználásának lehetősége egy újabb, a vers másfajta, a szavak elsődleges, költői jelentőségén túli értelmezésére is lehetőséget nyújt.

Nemes Nagy Ágnes verse ugyanakkor biológiai fogalmai ellenére, vagy éppen avval magyarázva és ellenpontozva a tartalmat, a költészet ragyogását is érzékelteti: azt, hogy a legjelentéktelenebb(nek látszó) személy, tárgy, esemény is kelthet művészi hatást, amennyiben rendelkezik avval az apró formai és/vagy tartalmi többlettel, amely a köznapit, a banálist elválasztja a mesteritől. Ez utóbbi mindig hu-

manizált, abban az értelemben, hogy az emberhez kapcsolódó, az emberhez tartozó, de nem okvetlenül emberi megnyilvánulása, hanem annál sokkal bővebb: lehet egy szép színárnyalat, egy szép mozdulat, egy szép dallam, egy szép arc, egy szép tárgy, egy szép természeti jelenség, egy szép illat. Vagy lehet rút is, mert a szépség nem egyenlő a szirupos ábrázolással, tudjuk, Schiller is rohadt almát szagolgatott, hogy ihletet nyerjen, és biztosan sokan irtóznak a zümmögő bogaraktól. A szép/rút megláttatásán keresztül a kakukkfű és a szenderek a valóság mögött felsejlő igazságra tanítanak, anélkül, hogy a vers egy szóval is erre utalna. Megértéséhez, a szavak háttérében rejlő értelem és érzelem befogadásához természetesen nem kellene a tudományos ismeretek. Mégis, hiányuk egy értelmezési rétegtől fosztja meg az alkotást, tudásuk viszont elmélyíti azt az üzenetet, mely a szerzőtől származik, s amelyet a vers szövege őriz.

S ha már biológiai vonatkozásokat megvizsgáltuk, néhány pillanást vethetünk még a vers nyelvi megformáltságára is. Az, amit a szövegbe zárt „történetnek” lehetne mondani, nagyon egyszerű, valójában egy megragadott pillanat, kitérők nélküli, az idő szabályos múlásának megfelelő leírása. De a kifejezések! Először a melléknevek: csepp, szelíd, gyengelila, fémes-szürke, mézes; aztán az igék: szendereg, befonja, lebukfenceznek. A stilisztikai tankönyvek, tanulmányok és kézikönyvek ezeknek a jelzőknek és igéknek különleges hangulati hatás tulajdonítanak, és a szecesszióval rokonítják őket. Ahogy a természettudomány beszüremkedése tematikailag, úgy az alkalmazott nyelv strukturálisan volt idegen abban a közegben és abban az időben, amelyben a vers született. A vers keletkezésének idején, *ott és akkor* mindkettő távolodást, tárgyasulást jelzett — de nem a korábban Nemes Nagy Ágnes által kialakított stiláris eszközök segítségével —, ráadásul úgy, hogy az alkalmazott tartalmi és nyelvi alkotóelemeknek semmi közük nem volt a keletkezés idejének modernségfelfogásához sem. Azaz e kis, semminek tűnő versecske nem csupán az (egyed)uralkodót, hanem az azzal szembenállót is kikerülte, s megmutatja, hogy vissza lehet térni egy olyan hagyományhoz, amelyben a kifejező és a kifejezett egymást feltételező, nem pedig egymást hatalmi pozícióba rendező helyzetet foglal el. Továbbá a nyelvi jellegzetességek mellett a vers szerkezete is figyelemre méltó, mert nem szorítható bele a tankönyvek vagy kézikönyvek sémáiba. A tizenkét sor 4 + 8 soros egységekre oszlik. Az első négy sor az expozíció, a vers felütéssel, azaz egy kérdéssel kezdődik. Ezt követi három sorban a válasz, s hiába az első sor nyomatéka, az utána következők sorról sorra visszavesznek annyit, hogy az egész versszak végül aránylag kis hangsúlyú marad. A súlyelosztás azonban a második részben megváltozik, amit már az elején álló, ellentétes értelmű kötőszó is jelez. Hiába az egymás mellé rendelt mondatok késleltetése, a hangsúly sorról sorra visszamagasul, s a tetőpont, mint csattanó a vers utolsó sorára esik; a lassan, nyugodtan kezdődő vers ebben a sorban válik költeménnyé.

Nemes Nagy Ágnes rövidversei persze sokkal színesebbek, sokkal villódzóbbak, mint azt most, némi szaggatottsággal talán érzékeltetni sikerült. De nem is ez volt a cél. Csupán az, hogy az utókor figyelme ráirányuljon egy olyan verstípusra vagy verscsoportra, amely legalább oly pontosan képviseli írójának eszményeit, mint a sokat tárgyalt, hosszabb versek, miközben a rövidre szabott hely szorításában a személyiség olyan jellemzőit is felvillanthatják, amelyek a többi súlyai mögött mindig az árnyékban maradtak.

LACKFI JÁNOS

Emberszabás

Kegyeltsértő

*Nekem egy halott ne mondja meg, hogy mit csináljak,
nekiláttam a lakásnak, csak úgy bűzlött a jelenlététől,
a legapróbb tárgy is maszatos volt az ujjlenyomatától,
a kamra tele volt majd-valamire-jó-lesz-még
dolgokkal, soha semmire nem voltak jók,
és most már nem is lesznek, tizenkét
szemeteszákra való cuccot ganajoztam ki,
és vittem le a kukákhoz, ott végezte a
szemüveggyűjteménye, melynek minden retkes
darabjához más szempár szükségeltetik,
a működésképtelen tranzistoros rádiók garmadája,
a kábelek és elromlott lámpák, a nyeletlen kések és a
pengétlen késnyelek, a kép nélküli keretek és a
keretezetlen képek (nincs kettő, amelyik passzolna egymáshoz),
a kiszáradt töltőtollak, melyekbe nem lehet tintát kapni,
az üres öngyújtók, melyeket sehol nem töltenek újra,
a kilyukadt zoknik, amelyeknek stoppolásával
semmi értelme rontani a szemet, mikor öt pár
kínai zoknit kapsz egy ezresért, és ha már itt tartunk,
az alma, körte, gomba, rumbatók formájú stoppolófák
arszenálja, melyeken csak azért sem foltozok soha
kínai zoknit, egy csomó olyan kütyü és szerkentyű
és vízcicsoda, amelyeknek létezéséről nem is tudtam,
de nem is akartam tudni, amelyek hasznáról
fogalmam sincs, de nem is akarok fogalmat alkotni,
válogatás nélkül szórtam a zacskókba az egész
hóbelevancot, egy hörcsögmódra leélt élet kellékeit,
és komolyan, úgy, de úgy megkönnyebbültem,*

*mikor mindentől megszabadultam, csak arra
eszméltem fel, hogy a házmester rázogatja a vállamat,
mit böögök itt a kukára borulva.*

Halottvirrasztó

*Nekem egy halott mondja meg, hogy mit csináljak,
ilyen ember több nem élt, nem él, nem is fog
a földkerekségen, mindent hozzá viszonyítok,
mindig kikérem a véleményét, hiszen bármelyik
szobában bármelyik irányba nézek, ő tekint vissza rám,
és mindig helyesel, nagyon jámbor lett,
mióta megboldogult, sosem zsémbel,
nem akad fenn minden apróságon, nem vádol,
hogy szórom a pénzt, és hogy mindent rossz helyre
teszek vissza vagy eleve rossz helyen tartok,
nem mondja, hogy így nem lehet élni, hiszen
nem is él, mindig ilyen csendes emberre vágytam,
aki nagy, barna szemével hallgatagon helyesli,
bárhogyan is döntök, éppen ezért mindig úgy is
cselekszem, ahogy helyeselné, ha élne, bár még élt,
nem nagyon lehetett úgy cselekedni, hogy helyeselje,
azért ne aggódjatok, nem savanyodtam ám be,
és nem is csavarodtam be, eljárók ám én itthonról,
dehogyan élek a négy fal közé zárva, mindennap
legalább fél órát sétálok, ha esik, ha fúj,
negyedóránnyira van ugyanis a temető,
a sírkőről is ő néz rám a fekete szemével,
barna lenne, csak fekete-fehér a fotó,
láthatóan jól esik neki, hogy elszabadultam
kicsit otthonról, hogy eljöttem a találkára,
ahol senki se láthat meg bennünket, hogy
rengeteg tennivalóm közepette végre
rá is szárok egy kis időt.*

Nagymama rejtelsei

1958-ban született Nyir-
adonyban. Újságíró, író.

Akkora pofont adtam a tizenhat éves fiamnak, hogy székestül felborult. Pedig azok közé tartozom, akik elvetik az erőszak minden formáját. Most azonban olyat tett, hogy nem tudtam türtőztetni magam. Áruba bocsátotta a családi ereklyénket, egy pravoszláv aranykeresztet.

Egyébként nem rossz gyerek. Ő is szeret barkácsolgatni, csakúgy, mint én. Megtanítottam jó néhány szakmai fogásra.

Apróság miatt nyitottam be a szobájába, túl hangosan hallgatott zenét. Éppen kezdtem mondani, hogy zavar, halkítsa le, amikor megláttam az ereklyét egy halom számítógép-tartozék tetején. Úgy hevert ott, mint egy közönséges alkatrészes.

— Hogy került ez ide? — förmedtem rá. — Miért vetted ki a vitrinből?

*— Nemsokára jön a barátom — válaszolta —, tudod, akivel cserébere-
relni szoktam a komputeres cuccokat. Hoz nekem egy szuper winchestert,
beszámítja az árába a keresztet.*

Na, ekkor csattant el a pofon.

*Megütöttem, de nekem is fájt. Rám a saját mulasztásom ütött vissza. A fi-
am ugyanis nem tudhatta, milyen történet fűződik a kereszthez, mert
sosem meséltem el neki. Nem tudhatta, miért tekintek családi ereklyének
egy öt centi hosszú pravoszláv keresztet, amikor mindnyájunkat római ka-
tolikus templomban tartottak keresztvíz alá.*

*Legszívesebben mindjárt magyarázatba fogtam volna, de ahhoz túlsá-
gosan zaklatottak voltunk. Különben is, a gyerek felöltötte magára a ha-
ragoszomrád álarcát, biztos voltam benne, minden közeledést elutasítana.
Másnap reggel köszönés nélkül ment el iskolába. Én azonban sürgető kény-
szerét éreztem annak, hogy mulasztásomat pótoljam. Kihasználva távol-
létét leültem a számítógépe elé. Úgy döntöttem, ha beszélni nem tudok
hozzá, írok neki. Írok anyai nagymamámról, az ő dédanyjáról.*

*Nyitottam egy új fájlt, és azt a címet adtam neki: Nagymama rejtelsei.
Mire a fiam estére hazaért, kilenc történetet sikerült bebillentyűznöm
a komputerebe. Az első a kereszt hozzánk kerüléséről szólt.*

Családi ereklye

Ezerkilencszáznegyvennégy tavaszán nagyanyám megszülte a ki-
lencedik gyerekét, egy kései gyermeket. Ősszel elérte a háború a
falut, ahol családunk lakott. Ránk úgy köszöntött a baj, hogy az ajtót
berúgta egy orosz katona, és mutatta, hogy enni kér. De éppen nem
volt kéznél étel. Ekkor nagyapámat nekilökte a falnak, hogy ott hely-
ben agyonlövi. És már majdnem meg is tette, mire nagyanyám elő-
vette a mellét, egy pohárba tejet fejt, és odanyújtotta az oroszoknak.

A katona visszahőkölt. Csak nézett nagyanyámra és a karon ülő
nagynénémre, de úgy, mint aki csodát lát, Máriát és a Kisdedet.
Aztán hátrálni kezdett, hirtelen szétrántotta pufajkáját, és olyan erő-

vel szakította ki nyakából a pravoszláv keresztet, hogy ingyakára vér sercent. A keresztet az asztalra tette, és elrohant.

Attól fogva ereikéént tiszteljük az orosz katona keresztjét.

Csikók és szellemek

Nagyanyám mostohaanyját boszorkánynak tartották a faluban. Búbájolásban csak egy szüle volt erősebb a mostohánál. Én a két vajákos teremtest nem ismertem, meghaltak még a két háború között. Nagymama — hasonlóan másokhoz — tudósnak nevezte őket. Amúgy nemigen mesélt róluk, kivéve egyetlen történetet, azt viszont egy életen át emlegette.

Az első világégés után zavaros idők jártak. Nagyszüleim még fiatal házások voltak. Tartottak néhány lovat, de büszkék igazán csak két kesely csikóra voltak. Hanem egyszer a kipányvázott csikók megriadtak valamitől, elszakították a kötelet, és úgy elináltak, hogy jóformán az irányt sem lehetett tudni, merre szeleltek el.

Keserves kétségbeesésében nagyanyám elment a mostohájához, adjon tanácsot, mitévők legyenek.

— Visszakerülnek hozzátok a csikók — jósolta a mostoha —, de nem tudom, merre járnak. Eredj lányom ahhoz, akinek nagyobb a tudása!

Az erősebbik tudósasszony azzal kezdte, hogy elültette nagyanyámat az ablaktól.

— Húzódj onnan, nagyon járnak a szellemek! — mondta, majd így beszélt: — Menj haza, fogjon be az urad, és rögtön induljatok Nagykarolyba! Ott lesznek a csikók. Mire odaértek, már nagy lesz a mustra. Törvényt vetnek rájuk, ahogy a gazdátlan jószágokra szokás. Siessetek, mert valaki pénzt akar adni értük!

Úgy volt az utolsó szóig, ahogy a tudósasszony mondta. A csikókat pedig szerencsésen hazahozták.

Nagyanyám beírte az örömmel, nem kereste az ok-okozati összefüggéseket. Felettébb furcsának találta ugyan a történeteket, de mégis természetesnek és rendjén valónak. Számára az efféle rejtélyekkel együtt volt kerek a világ.

A bárány hatalma

„Vesztett, mint akit vasvillával vettek ki az anyjából.” Ez a mondás járta a párttitkárról, aki a nagy beszolgáltatások idején került a faluba. Küldetéstudata volt. Felvilágosító munkát gyerekek körében is végzett. Gyakran benntartotta a nebulókat az iskolában a tanórák után, és dicshimnuszokat zengett a kommunistákról, a szovjet úttörőkről, valamint a dolgozók édesapjáról, Sztálinról.

Az egyik nagynéném éppen alsó tagozatos volt. Egy véget nem érő ideológiai okításon egyszer csak felállt és közölte a pártemberrel, neki haza kell mennie, mert megígérte az édesanyjának, hogy

vigyázni fog a kislibákra. A titkár elvörösödött, mint akit leöntöttek paprikával.

— Anyádnak nem tartozol többel — sziszegte —, csak amennyi tejet szoptál belőle.

A nagy tanító szerette volna, ha községünk az elsők között hoz létre szovjet mintájú szövetkezetet a megyében. De a parasztok nem akarták hagyni, hogy elvegyék tőlük a földet, csendesen ellenálltak. A titkár falugyűléseket szervezett, hogy meggyőzze, megfenyegesse a népet. Egy ilyen összejövetelel nagyanyám is jelen volt. A pártember a fényes jövőről szónokolt.

— Ha önként beadják a földet a közösbe — harsogta —, hamarosan olyan módja lesz mindenkinek, mint a főuraknak.

A parasztok ógtak-mógtak, nem hittek az ígéretekben.

— Maga nem akar úgy élni, mint a grófné? — mutatott rá a titkár nagyanyámra.

— Először fogjuk meg a verebet, utána kopasszuk — válaszolta nagymama talányosan.

Erősen ráijesztett a családomra a pártvezető az egyik nagyszombaton. Úgy kezdődött, hogy valaki feljelentette az enyéimet. Egy apró lázadás történt ugyanis. Apám megelégedte a savanyú szegénységgel, hogy nincs hús, amikor van. Fogta a nagykest és elvágta egy bárány torkát. Tisztában volt vele, a világi törvények szerint főbenjáró bünt követt el, hiszen a jószágot be kellett volna szolgáltatni az államnak. Csak hát nemzedékeken át az volt a szokás a családban, hogy Krisztus feltámadásának tiszteletére nagyszombaton feláldoznak egy bárányt. A húsából vittek a templomba húsvétvasárnap, hogy megszentelje a pap.

Vágáskor, frissiben, mindig megkóstolták a bárányt. Nagyanyám éppen vagdalta a sütni való húst, amikor megjelent a párttitkár.

— Folytassák! — mondta szenvtelenül az addig titokban szerénykedő családnak. Kizárólag a jóindulatán múlott, hogy most lecsuknak valakit, vagy megússzuk kemény pénzbüntetéssel. S míg a rajtakapottak mind megdermedtek, a nem kívánt vendég hidegen vizslatva körbejárt.

— Miért van ez ennyire szem előtt? — bökött a pravoszláv keresztre, a családi ereklyénkre, amelyet előkelő helyen tartottunk a kredencben.

— Mert így sokszor ránézünk — tért magához elsőként nagyanyám —, és valahányszor ránézünk, megemlékezünk Krisztus urunk hatalmáról.

A titkár megvetően elhúzta a száját.

— Jézus nemde az Isten báránya, és maguk szeretik a bárányt — gúnyolódott, majd kéretlenül leült a karos ládára, és rágyújtott.

— Mondom, hogy folytassák! — biztatta a famíliát.

Nagymama ismét munkához látott a vagdaló késsel, de idegességében mélyen belevágott az ujjába. Erősen összevέrezte a bárányhúst, de zavarában nem mosta le, hanem gépiesen, ahogy volt, beledobta a lábasba. Hamar kiszült.

A pártember visszautasította a kényszeredett kínálást, jó étvágyat kívánt mindenkinek, ő maga tovább cigarettázott. Amikor az enyéim lenyelték az első falatokat, elnyomta a csikket, és így szólt:

— Tudja maga, mi az a kannibalizmus? — kérdezte nagyanyámtól.

— Nem tudom.

— Amikor az egyik ember eszik a másik testéből. Ahogy a maga családja most evett a maga véréből. Mindnyájukat elvitethetném. Kannibalizmus lenne a vád. Maga meg pisloghatna a keresztjére, milyen kicsi annak a hatalma az enyémmhez képest.

Fénygömböc

Amikor villám csapott a házunkba, maga a Szűzanya oltalmazott bennünket. Nagyanyám legalábbis így tartotta.

A történet egy réges-régi búcsúban kezdődött Máriapócon, ahol ő fiatalasszonyként járt, és választott egy Fájdalmas Mária-képet a kegytárgyáros sátrában. Egy nyomdai sokszorosításban készült munkát vett meg, amelyet beüvegeztek, és vastag fakerettel láttak el. A képen a Szűzanya mutat törökkel átdöfött szívére.

Nagy becsben tartotta nagymama a képet, a port sem állhatta rajta. Azt különösen rossz szemmel nézte, ha apám rátette a tévé-antenna zsinórját. Valahányszor vihar kerekedett ugyanis, apám áramtalanított és kihúzta a tévékészülékből a tetőantennához csatlakozó vezetéket, amelyet aztán, hogy ne lógjon összevissza, ráakasztott a falon függő Mária-képre.

1964-et írtunk. Arra a napra, amikor beütött az istennyila, a párttitkár is bejelentkezett hozzánk. Korábban járt néhányszor apám munkahelyén, rá akarta bírni, lépjen be a pártba. De apám sehogy sem akart kötélnek állni.

— Maga raktáros, jól fizető munkája van — érvelt az agitátor —, maga már tévét tudott venni. Az ilyesmi szemet szúr. Van is jelentkező a helyére. Persze ha belépne hozzánk, biztonságban érezhetné magát.

Már nagyon sürgette a titkár a végleges választ, megüzente: eljön a házunkhoz estefelé, és pontot tesz az ügy végére. Ám az istennyila hamarabb érkezett meg, mint ő.

Fenyegető felhő, hatalmas fekete tömlő kúszott az égre, és a falu felett kihaladt. Annyi eső lezúdult, hogy kiöntöttek a pottyantós budik gödrei. Annyi villámot látott akkor a nép, mint szikrát a kovácskalapács.

Behúzódott a család a nagyszobába. Egyszer csak borzalmas hangrobbanás rázta meg az utcát. Láta a szembe szomszéd, hogy a tetőantennánk leszívja a villámot. Az enyéim felkiáltottak félelmükben, amikor bebújt a szobába egy világító gömb az antenna-zsinór mentén. Nem volt nagyobb egy mázsás disznó kiscsömböcénél, és olyan fényt adott, amelyet azelőtt nem tapasztaltak — később a neonhoz hasonlították.

A fénygömbök arra ment, amerre az antennazsinór vezetete. Lassan haladt, komótosan. A Mária-képhez érve megállt, tiszteletteljesen elidőzött. Pedig folytatódott a vezeték, a vége a kép tulsó felén himbált. Ezután a fényesség elindult visszafelé, sietség nélkül, ugyanazon az úton, amelyen bejött. Semmit meg nem perzselt, semmit meg nem rongált. Eltűnt.

Nagyanyám azonnal hálaimát rebegett. Meggyújtotta a két legnagyobb gyertyát a kép előtt, ami által házi oltárt avatott a szobában. Ahogy engedett az idő, házaikból előbújtak az emberek, és botorkálva megindultak felénk a szélrózsa minden irányából. Csudájára jártak, hogy villámcsapás után minden épen maradt, és hogy a Szűzanya megálljt parancsolt a tűzgolyónak. Az asszonyok hányták a keresztet a házi oltár előtt, akár a máriapócsi könnyező kegykép előtt.

A párttitkár valahogy úgy lépett be, hogy rögtön nagymamába botlott.

— Hallottam, mi történt — mondta.

— Ránk a Szűzanya visel gondot — szólt nyomatékkal nagymama.

A titkár téblábol egy keveset a félhomályban — az ítéletidő miatt nem volt villany —, aztán elindult anélkül hazafelé, hogy felhozta volna apámnak a párttagságot. Soha többé nem zaklatta ezzel.

Nagyanyámnak különleges szeme volt. Megesküdött volna rá, hogy látta, mielőtt a pártvezető kihúzta a lábát a szobából, szemét a képre függesztette, és lopva keresztet vetett.

Annyi szent, a titkár nem olyan ember volt, aki szeretett a fel-sőbbiséggel ujjat húzni.

Baltalopás

Ahogy kezdett nekünk jobban menni, egyre inkább megszerettük házunkat a kéregető cigányok. Különösen Róza néni, aki a falubeli romák ősanyjának számított. Nagymama nemcsak megavasodott zsírt adott neki, hanem mellé finom tepertőmoszatot is, nem csak lefoszlott ruhát tett elébe, de régről maradt patyolatvásznat is, nem csak elhullott jószágot nyomott a kezébe, de ünnepeken egy-egy egészséges tyúkot, vagy négy-öt friss tojást is. Tulajdonképpen barátrnők voltak. Tisztában voltak velem, hogy a másoknak is nagy tudása van a világról. Ez kizárta a mihaszna tereferét közöttük, és majdnem feleslegessé tette a beszélgetést is. Nagyanyám leült Róza néni mellé a nyári konyha küszöbére, váltottak néhány szót, de legfőképpen kicserélték csendjeiket.

Róza néni pereputtyához tartozott az az idős férfi, akit az unokabátyámmal falhoz állítottunk. Mindketten kamaszok voltunk, és éppen egy csehszlovák légpuskával nagyfiúskodtunk. Mámorosan verebésztünk a szomszéd utcában egészen addig, amíg a vénember fel nem bukkant.

— Te, nem a ti kisbaltátok van az öregnél? — lökött oldalba az unokabátyám.

Nyargaltunk haza, megnézni, megvan-e a balta? A nyári konyha ajtajánál kellett volna lennie, mindig ott volt. Csontos húst vágtunk, gyújtósnak való fát aprítottunk vele. De most sehol sem találtuk. Senkinek sem szóltunk, elporoltunk az öreg után. Világos volt, hogy mi történt: bement kéregetni, és egy óvatlan pillanatban elcsente az éles szerszámot.

A harmadik utcában, egy utcafrontra épült ház előtt kaptuk el.

— Megállni! — kiáltott rá az unokatestvérem, és bár még cérnavékony hangja volt, az erély mutálósan mélyített rajta.

— Tedd le a baltát! — parancsolt a fiú, és csípőből az öregre fogta a puskát.

A tolvaj azonban nem engedelmeskedett, hanem hosszan farkaszemet nézett vele. Vagy hatvan évvel idősebb lehetett nálunk. Széles vállú ember volt, ha lecsavart volna egy-egy pofont, biztosan megszédülünk.

— Nem érted, hogy tedd le?! — erősködött a társam, de rá kellett döbbernünk, hogy nem tudunk mit kezdeni a konok ellenszeggülővel. Kínos másodpercek teltek el. Az unokatestvérem mind görcsösebben szorította a fegyvert, már nehéz is volt neki. Csak hogy van abban valami ördögi, ha az ember a puska oldalán áll.

— Kurva anyád! — ordított fel hisztérikusan a bátyám. — Azt hiszed, szórakozunk veled?

Vállához kapta a fegyvert, és a férfi szeme közé célzott. Az öreg megértette, most tényleg baj van. Az ajka megrándult, makogott valamit, és a falig hátrált. De a baltát nem engedte el.

Én ekkor tapasztaltam meg, hogy az életben adódhat pillanat, amikor olyan billenékeny a világ, mint a kezdő kötél táncos. Ilyenkor valami felfoghatatlanon múlik, hogy e pillanaton miként lépünk túl. Nekünk úgy sikerült, hogy nagymama kiáltott egyet az utca végéről. Ám olyan áthatóan kiáltott, hogy sikolyként hatott. Mozdulatlanságba dermedt hang volt ez. Nagymama hozzánk szaladt, lekevert egy-egy nyaklevest az unokabátyámnak és nekem, elvette tőlünk a verebésző puskát, a tolvajtól a baltát.

Később kevés szóval megbeszélte az esetet Róza nénivel. Hegyeztem a fülem, hátha kiderül, honnan tudta, hogy neki lélekszakadva rohannia kell a harmadik utcára, hiszen a balta eltűnését a felnőttek nem vették észre... De ez a kérdés a két öregasszony számára nem volt kérdés.

Nótabaj

Miután kinőttem a feles hegedűt, a háromnegyedesre nagyanyám adott pénzt. Éppen próbálgattam az új hangszert, amikor betoppantak hozzánk négyen: a nagybátyám feleségestül, fiastul, lányostul.

— Add csak ide! — szólt rám a nagybátyám, és vidámkodva az álla alá kapta a cincogó fát. Kezdetben csak fülsértő macskazenét hallottunk, amit kinyájában ad ki magából a zeneszerszám, ha ava-

tatlan kéz gyötri. Már ettől is megrökönyödtünk, mert önmagáért való mórrikálás, helytelen csúfondárosság érződött ki belőle. Hanem aztán elszabadult valami. A nagybátyám úgy rángatta a vonót a négy húron, hogy mindenki megborzongott. Szakadoztak a vonószőrök, de ő nem állt meg, húzta veszettül. Mintha kicserélt ember lett volna, mintha ő is, meg a hegedű is csak használva lett volna valamihez. Öntudatlan játéka a hangszerrel egyre inkább démoni nyekegéssé, kopogássá, zörgéssé változott.

— Hagyd abba, az istenedet! — kiáltott rá a felesége, és ezzel egy időben elpattant egy húr. Nagybátyám szempillantás alatt magához tért, megszegyenülten nyújtotta nekem a hegedűt, aztán leült borozni.

Nagymama sokat adott a jelekre. Arcából kiszaladt a vér. Kiment a nyári konyhába, lerogyott az egyik sarokban. Vénségére mindig feketében járt. Mint egy szűkölő puli, úgy ült ott a félelmével.

Nem telt bele egy hét, közúti balesetben meghalt a nagybátyám felesége.

— Most ért véget a nóta — mondta nagymama gyászba révülten.

A pokol zsírja

Ismerek egy kiváló férfit, aki egy angyalcsináló kapzsiságának köszönheti az életét. Az anyja Budapest ostromakor került vele áldott állapotba. Az apját elhurcolták az oroszok, miután elfoglalták a vég-sőkig kiéhezett várost.

Szaladt az anya a hozzáértő asszonyhoz, hogy hajtsa el a magzatot, hiszen van már neki két gyereke, ilyen körülmények között nem hiányzik a harmadik. Az angyalcsináló, cserébe a munkájáért, egy kiló zsírt kért előre fizetéssel.

Szegről-végről rokonságban álltunk az abortuszra készül asszonnyal, aki nem tudott máshova tekeredni, csak hozzánk, a vidéki atyafisághoz. Elutazott nagymamámhoz, és elmondta bújat-baját.

Nagymama szánta szegény párát, ezért feltarisznyázta egy nagy kerek kenyérrel és egy üveg borral. A nő azonban megérezte: ha nagyon összekaparnánk, talán összejönne egy kiló zsír a bődön aljáról, ezért könnyörögni kezdett, hogy inkább zsírt szeretne.

— Nem adok — keményedett meg nagyanyám —, mert a zsírral a pokol tüzét szítanád. —És még hozzátette: — Együtt pörkölőd-nénk rajta.

Göncölszekér

Nagymama negyven évig, negyven karácsonyon át várta a fiát, mert sosem hitte el, hogy meghalt. Miért is hitte volna, hiszen nem álmodta, nem érezte meg.

A fiú, az én anyai nagybátyám parasztgyerek volt. Két cakkos szélű, megsárgult fénykép maradt utána, meg egy katonaláda,

amelyből kamasz koromban galambdúcot fabrikáltam. Talán sosem engedte volna meg nagyanyám, hogy szétverjem azt a ládát, ha az én arcvonásaim nem hasonlítanának annyira a fiáéhoz.

Az egyik megmaradt fotográfián egy szakasz katona között találok a nagybátyámat. Hegyivadászok, valahol fenn a Kárpátokban, előttük sílécek. A másik fénykép közel hozza őt, egy jókötésű, dús fekete hajú fiatalember néz rám büszkén: jobbról, balról egy-egy szép csikónak fogja a kantárszárát a házunk udvarán. Körülbelül akkor zabrálták el az oroszok a két lovat, amikor őt utoljára látták a Szovjetunióban egy fogolyszállító vonaton, halálos betegen.

Erős volt, mint a vasék a nagybátyám. Egyszer fogadott a többi legénnyel, hogy meg bír emelni egy szekeret. Alábújt, és a hátával megemelte — de sérvet kapott. Ezért az első sorozásnál kimustrálták. Bánatában otthon ráborult az asztalra, és sírt, sírt, hulltak a könnyei, mint a záporosó. Nagy szégyen volt a faluban, ha valaki kimaradt a katonaságból. Később persze ő is angyalbőrbe bújhatott, vakmerő harcos lett a háborúban.

Amikor kiment a frontra, azzal búcsúzott:

— Bármeddig leszek távol, egyszer, egy szép karácsonyon betoppanok a szülői házba.

Aztán eltelt vagy húsz karácsony. Talán éppen a huszadikon nagyanyám azt vette a fejébe, hogy a fia Oroszországban családos ember, csak valamiért nem engedik vissza a hazájába. Jézus születésének ünnepén mindig kezébe vette a családi ereklyénket, a pravoszláv keresztet, azzal imádkozott a Megváltóhoz, hogy segítse haza a nagybátyámat.

Nagymama számára az utolsó karácsony, a negyvenedik, 1983-ban következett el. Akkor így szólt:

— Lehet, már csak a másvilágon találkozom a fiammal. Nem baj, őrá ott is vigyázni kell, még nekiáll emelgetni a Göncölszekeret.

Égi súly

Sok esztendővel ezelőtt, húsvétvasárnap reggelén közöltem a családdal, nem megyek ételszentelésre. Különösebb okom nem volt rá, hogy kihúzzam magam a közös templomlátogatás kötelme alól, egyszerűen bal lábbal keltem fel. Özvegy édesanyám joggal vetette a szememre, ha már meglátogattam őt a családommal a Feltámadás ünnepén, ugyan miért nem tartok velük az Isten házába? De hajthatatlannak bizonyultam. Végül anyám dohogva megfogta a szentelő kosarat, és nyomában a famíliával elindult misére.

Pizsamában kísértem ki az ünneplőbe öltözött családtagjaimat a házból. Ott azonban földbe gyökerezett a lábunk. A felsepert udvar közepén egy természetes patkány feküdt. Döglött volt. A kutya végzett vele.

A vén kuvasz még ismerte nagyanyámat, legtöbbször tőle kapott enni. Amikor nagymama végsőkig legyengülten a halálos ágyán fe-

küdt, a kutya hátborzongatóan vonyított. Van olyan házörző, amelyik jóval a gazdája halála után sem hagyja abba az elviselhetetlen üvöltést. A mi kuvaszunk ilyennek ígérkezett. Íratlan törvény, hogy a megszállott állatoknak a szomszédok hurkot vetnek, vagy mérgezik azokat. Öreganyám ezt nem akarta. Szinte utolsó erejével kitámolygott az udvarra, és suttogott valamit a kutyának. Az állat megnyugodott, soha többé nem vonyított.

Mifelénk a patkányt a pokol jószágának tartják.

— Ahonnan kiszorul az Isten, oda beoson az ördög — idézte anyám nagymama mondását, és jelentőségteljesen rám nézett, az ünneprontó engedetlenre.

Patkány nem maradhat az udvaron. Lapáttal alányúltam, és levittem a kertbe, hogy mihamarabb eltüntessem. Jószerével mindenki templomban volt, az egész falu részesült a Feltámadás örömeiben. Én meg csak ástam. Gödröt ástam, hogy beletemessem a patkányt...

És akkor valami próba ért ott engem. Hogy miféle, az közelebből meghatározhatatlan. Ám hogy súlya volt, miként a rossz lelkiismeretnek, az biztos. Alázatig rogyasztó teherként nehezedett rám öreganyám egéből.

Nos, a nagymamával kapcsolatos történetekből ennyit tudtam beírni a fiam számítógépébe estig. Alig vettem le a kezem a billentyűzetről, már csapódott is a bejárati ajtó. Gyorsan elhagytam a gyerekszobát, bár annyi időm még volt, hogy üzenetet hagyjak egy cetlin: Keresd a Nagymama rejtelsei fájl!

Még aznap elolvasta a fiam a kilenc történetet. Vártam, hogy bejön hozzám, elbeszélgetünk a családról, az ereklyéről, a kézzelfoghatónál tágabb világról. De nem jött.

Éjjel azon törtem a fejem, vajon mi lehet az igazi oka a szigorú távolságtartásának? Talán olyan megbocsáthatatlanul lélekrendítő volt a pofon, amit a kereszt áruba bocsátásáért adtam neki, hogy egy lépést sem tud tenni felém? Vagy nem is a pofonért haragszik rám, hanem mert eddig tudatlanságban hagytam arról, mit jelent nekünk a kereszt? Esetleg nem érdeklí, mi történt harminc-ötven-száz évvel ezelőtt azokkal az emberekkel, akiktől a bőrhibáit, az agykapacitását, a lábméretét örökölte? Hókuszpókusznak tekinti nagyanyám szentjeit, szellemeit, megérzéseit, álmait? Engem is megmosolyog, amiért úgy fogom fel mindezt mint értéket?

Nagyvárosban, Budapesten nőtt fel a fiam. A gépek, komputerek, digitális holmik bűvöletében él. Lehetséges, hogy semmit sem érzékel a világ láthatatlan részéből?

Pár évvel ezelőtt meglátogattuk anyámat a szülőfalumban, egy tavaszi napon. Anyám panasszal fogadott:

— *Fagy volt — bosszankodott —, megvakultak a szemek az ágon.*

Lefordítottam a fiamnak: ez azt jelenti, hogy a gyümölcsfák rügyei megfagytak, elszürkültek a hidegben. A gyerek visszazaladt a kocsihoz, véletlenül volt a kesztyűtartóban egy fagyasztóspray, magához vette, levágta a kertbe, és befújta az épen maradt rügyeiket. Látni akarta, hogyan

vakulnak meg a szemek. Nem tudta, mit cselekszik, mert csak a mechanizmus, a látvány érdekelte. Fogalma sem volt arról, ha árt a fának, árt a léleknek is, mert a lélek átjár minden életet.

A régi öregek még megkülönböztetett tisztelettel viseltettek a világ láthatatlan része iránt. Nagyanyám, ha elvágta egy csirke nyakát, azonnal földet dobott a kiömlő vérere „nehogy a vér az égre kiáltson”.

A Nagymama rejtelmei megírását követő éjszakán felelőssé tettem magam azért, mert a fiamban nem alakult ki fogékonyság a magasabb rendű értékek, a többletdimenziók iránt — egyfajta érzéketlenséget valószínűsítettem nála. Másnap tovább töprengtem ezen a fájó kérdésen, de kerültük egymást a gyerekekkel.

Harmadnap azonban fordulat történt. Este bejött hozzám a fiam, és töredelmesen beszélt:

— Attól a perctől fogva, hogy felmerült a barátom és köztem: a kereszt is lehetne cseretárgy a haveri bizniszben, volt bennem valami rossz érzés, mintha valaki azt súgta volna: a kereszt nem arra való, hogy üzleteljek vele.

Ezután elővett egy üvegfedelű, bársonypárnával bélelt díszdobozt. Ő készítette a két nap alatt, amíg szót se váltottunk egymással.

— Arra szántam, hogy benne tartsuk a keresztet — mondta, és kezembe adta a dobozt.

Mint afféle barkácsolni szerető ember, szakértő szemmel felmértem: remek munkát végzett. Olyat, amilyenre csak akkor vagyunk képesek, ha a szívünket is beleadjuk.

TARBAY EDE

Mielőtt

*Megnyugtató halált adj, Istenem,
még csenedesebbet, mint az életem,
bár elhallgattam gyakran, ami fáj,
akárcsak Te, mit rád mért a világ,
a teremtett a lázadás korától,
mikor kitört az apai karámból,
és vágatott a végső végtelenbe,
ahol a Tér és Idő egymást metszve
sarkosan fordult át a negatívba,
állíts meg engem, mikor nincs már vissza,
mert arról Te tudsz egyediül, Uram,
mikor cseng le az utolsó futam,
ahol lehajlik minden pálya íve,
akkor mutasd meg magad színről színre,
mikor még jó szemed tükrébe nézni,
mikor gerinces, férfi még a férfi,*

mert azon túl tudatot rág a féreg,
az önmagát is szétbontó enyészet,
akár a vers, ha fullad, magát írva,
csak karcot ró a merített papírra,
mely mint a víz, ha szél borzolja mélyét,
és bizonyossá válik minden kétség,
a bevallottan megbocsáthatatlan,
amelyben tisztán néhány pillanat van,
mi múlt tavából megszülethetett,
csak csobbanása töri meg a csendet,
ahogy a vízcsepp tükrébe visszahullva
gyűrűket fodroz, ebből támad újra
arc után arc, a mélységből kilökve
a felejtéstől megkövült közönybe,
találkozások mozgó metrólépcsőn,
mikor az élő odalenn, és én fönny,
a visszapillantó tükrében fonákja,
a föl-le, föl-e örök változása,
filmszalagon, mindenütt, mindenképpen
hálálkodás a tompa aknafényben,
mit eltakar, az elhalt, fel nem éled,
hol két tekintet még metszhette egymást,
én leplezetlen, mint a megberetvált,
és fekve, kiben nincsen már szemérem
a ki nem mondott vétkek sűrűjében,
és most mégis: tettem, amit tettem,
így feltámadtak mind, akit feledtem,
kik ikonosztáz, szentély szent fala,
nem metrószag, de tömjénfüst szaga,
sajnálkozás, ha eljött, úgy legyen,
mi tiszta volt, felhőtlen, eleven,
kik homlokom letörlik, mossák testem,
akkor majd arra lássak önfeledten,
nem ara, ami tagadásba hull,
mikor elválaszt rossztól jót az Úr.

apa

olyan ez mint régen a játszótéren
 amikor meguntuk már a csúszdázást
 mert már annyiszor lecsúsztunk
 és mindig csak ugyanaz semmi
 új hogy aztán elindultunk visszafelé
 másztunk letről felfele és nevetünk
 mert egyre-másra visszacsúsztunk
 és összegabalyodott a lábunk is a
 csúszdán ami tükörsima lett alattunk
 addigra de minket akkor szórakoztatott
 ez a nemtudás ahogy újra és újra nem
 sikerül mert tudod már nagyon
 untuk a sikert de most apa most
 mégis jó lenne így huszoniksz évesen
 megtalálni téged hátha valahol ott állsz
 ahol egyszer apa voltál és nem istenkép
 és én semmi több csak gyermek
 ha oda fel tudnék mászni egyszer
 de nem megy és nem megy és nem megy

apa el

minden hajszálpontosan illeszkedik
 a magány, a csend, az árnyék, a fény
 szobám falán fénykép a hiányod
 riadtan hallgatom, hogyan motoszkál
 ereimben az élet nélküled
 te már tudod: a halál lépteit
 nem lassítja az ima
 csak talán, ha sűrűn szólítod,
 végül kopogtatás nélkül beenged az Isten
 sóhajtvá indultál egy pillanatban
 gyertyát gyújtottunk fejednél
 de ez az apró lángnyelvo
 nem tartotta melegen lassan hűlő testedet
 azóta minden hajszálpontosan illeszkedik
 a magány, a csend, a te meg az én
 lelkemben a lelked helye
 mint folyóparton kidőlt fa
 örökre megmerevedett

ALBERT ZSUZSA

Jelenits Istvánnal

1991. március 21-én hangzott el a következő beszélgetés a Kossuth Rádióban. Jelenits István azóta nemcsak tudós irodalmár, a piarista gimnázium és az ELTE BTK Esztétika Tanszékének a tanára, hanem Széchenyi-díjas és Corvin-láncos közéleti ember is, aki ugyanaz maradt, aki korábban is volt, nagy tudású, lelkiismeretes, segítőkész tudós paptanár, aki helyt áll ott, ahová a Gondviselés rendelte. (Az interjút némileg rövidítve közöljük. — A szerk.)

Feltűnt nekem tanulmányainak pontos, jó magyarsága, világos gondolatmenete. Hol tanulta ezt a magyar nyelvet? Hová való?

Bihar megyében születtem, Berettyóújfaluban, amely akkor még falu volt, és mégis megyeszékhely, a csonka Bihar megye székhelye. Édesapám ott volt árvaszéki ülnök, így aztán ebben a környezetben nevelkedtem. Valóban eléggé igényes nyelvi környezetben, mert édesapám is irogató ember volt, fiatal korában jelentek meg írásai, a Nyugatot olvasta, barátságot tartott Nadányi Zoltánnal, a költővel, és Sinka Istvánnal is, aki azon a tájon élt akkoriban. Amikor Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, négy évre átke­rültünk Nagyváradra, apám megyei tisztviselő lévén, úgyhogy én ott kezdtem a gimnáziumi tanulmányaimat, a premontrei gimnáziumban. A háborús események során kerültünk Budapestre, és aztán többé nem mentünk vissza Biharba, mert nem úgy szervező­dött újjá a megyei közigazgatás, mint ahogy valaha volt. Egy rövid Duna-Tisza-közi tartózkodás után a fővárosban telepedtünk le, s aztán a gimnáziumi tanulmányaimat is itt folytattam. A piarista gimnáziumban érettségiztem ötvenegyben, aztán az egyetemre kerültem, egyszakos magyar szakos hallgatóként végeztem, és utána léptem be a rendbe.

Évről évre voltaképpen ugyanazt tanítja. Mégis, az írásaiból hallatlanul érdeklődő embernek ismertem meg, aki a legújabb könyveket olvassa. Ide is sok könyvet hozott, a klasszikus Hét évszázad mellett huszadik századi magyar költők köteteit.

Valóban, a szülői házból hoztam különösen a versnek a szeretetét, de érdekes módon, amikor visszagondolok a gyerekkoromra, az iskola az irodalommal való első eleven kapcsolatokat nem magyarórákon adta nekem, hanem idegen nyelvi órákon. Mégpedig első­sorban a latinórákon, mert mi még nagyon nagy óraszám­ban tanultuk a latint. Nagyon kiváló latintanárom volt, Simon Sándor, aki Kerényinek volt a tanítványa, s az ő köréhez is tartozott bizonyos fokig. Értett ahhoz, hogy ne csak a nyelvet tanítsa meg, hanem az irodalom szeretetét is, és belénk ültesse, illetőleg megéreztesse, főként a latin versnek a szépségeit. Lehet, hogy akkoriban ez, éppen a háborús meghurcoltatások idején, meg sokféle egyéb, sok hazugság idején különösen fontos volt. Ugye, most mondják, hogy Auschwitz után nehéz verset írni, és valóban, magyarul sok hazugságot hallott az ember, viszont latinul nem olvastunk hazugsá-

gokat. Tehát egy érdekes világba vezetett, ahol csak remekművekkel találkoztunk. Ezeknek a remekműveknek az évezredes biztonsága fölemelt, legalábbis engem.

Említette Bihart. Az a táj, annak az egész történelme, gondolom, ugyancsak szerepet játszott abban, hogy az irodalmat fontos, lényeges dolognak tartsa.

Apámmal sokat kirándultunk, és ezek a kirándulások részben csakugyan a bihari vidékekre irányultak, ami alföldi táj, de nagyon érdekes kis erdők, meg ilyesfélék vannak ott, a Berettyó folyik Berettyóújfalu mellett, és azután nagyon széltépte romok vannak Nagykerekiben, Bocskai „sárvára”. Berettyóújfalu mellett van egy középkori eredetű csonka torony; a történelemhez ilyesfajta gyerekkori kapcsolatok fűztek. Nyaralni rendszeresen a zempléni hegyekbe jártunk, ahol viszont a Tokaj vidék, meg Sátoraljaújhely, Regéc, és ilyesféle világ fogadott, Sárospatak, amelyik megint egy sajátos kultúra hordozója is. Megvallom egyébként, hogy akkor, amikor az egyetemre jelentkeztem, először sokáig tétováztam, hogy ne legyek-e matematikus, azután pedig, amikor a Bölcsészkarra jelentkeztem, valamilyen nyelvszakot szerettem volna inkább választani. Akkor már úgy fogalmaztam, hogy nem akarok irodalom szakos lenni, mert jobban szeretem az irodalmat, semmint hogy taníthatnám. Aztán véletlenül alakult úgy a helyzet, hogy akkoriban, ötvenegyben, nagyon kevés embert vettek föl idegen nyelv szakra, magyar szakra viszont bőségesen, és egy piarista érettségivel az embernek nagyobb esélye volt arra, hogy a száznegyven magyar szakos közt meghúzódjék, mint hogy mondjuk tizedmagával francia szakra kerüljön, vagy más egyéb ilyesféle helyre. Így kerültem a magyar szakosok közé, amit aztán végső soron nem bántam meg, bár biztos, hogy mindvégig, lassanként harminc év óta is, megoldatlanul, egy állandó feszültséget érezek a tanári munkámban.

Pilinszky, akinek a művével, de vele magával is nagyon szoros volt a kapcsolatom, ő mondta sokszor, le is írta valahol, hogy diákkorában sokáig úgy gondolta: az irodalmat a diákok kínzására találták ki, és azután csak valamifajta önképzőköri összejövetelek alkalmával eszmélt rá arra, hogy másfajta vonatkozásai is vannak az irodalomnak. Én is valahogy úgy gondolom, hogy az irodalom mint tantárgy eléggé sok veszélyt hordoz magában. Ha elsősorban műveltségi anyagként fogjuk fel, vagy túlságosan is a vele kapcsolatos ismeretek közvetítését tartjuk feladatunknak, akkor az meggyűlöltetheti az irodalmat, vagy elfödheti annak egzisztenciális érdekességét.

Engem mindig foglalkoztatott egy olyanfajta lehetőség, hogy a költészetben vannak vissza-visszatérő nagy témák. Például, amikor Csokonait tanítom — nem tartozik a kötelező gimnáziumi anyagba, de én mindig be szoktam mutatni a *Tüdőgyulladásomról* című költeményét. És azután egy kicsit beszélünk arról a diákokkal, hogy a betegség, és a betegségben, fájdalmak között megjelenő halál-gondolat, végül is nagyon mélyen emberi tapasztalat, aminek a megfogalmazására a magyar költészetben talán éppen itt, a Csokonai-versben kerül először sor, viszont a modern költészetben igen gyak-

ran találkozunk vele. Nem véletlenül, hiszen az életkor meghosszabbodásával hosszabb ideig élnek az emberek, sokszor még a költők is, akiknek a tapasztalati körébe gyakrabban beletartozik ez az érett ésszel, és mégis kiszolgáltatottan megélt öregség, vagy betegségből adódó fájdalmak, megaláztatások stb. Másfelől pedig a vallásos hit megrendülésével, vagy bizonyos fokú háttérbe szorulásával kapcsolatosan, a halál kérdése is másként vetődik föl az újkori ember életében, mint mondjuk egy Balassi életében, vagy egy Zrínyinek az életében. Tehát ezek a dolgok valahol összetartoznak. Amikor a *Tüdőgyulladásomat* elemezzetjük, ha időnk van rá, el szoktam olvasni Kálnoky *Szanatóriumi elégiáját*. Akkor valamiképpen el lehet gondolkodni azon, hogy mi a közös ebben a két költeményben, és hol jelenik meg az újkori embernek a gondja Csokonainál, és hogy a költészet eszközei, meg a világa, miben változik az alatt a néhány évszázad alatt, ami a két vers között eltelt.

Itt van Rába György Férfihangra című kötete. Miért szereti az ő költészetét?

Rábát először nem mint költőt, hanem mint tanárt ismertem meg, mert én a Jedlik gimnáziumban gyakoroltam, nem nála, de ő is vezető tanár volt akkoriban a Jedlik Anyos Gimnáziumban. Föltűnt a folyosón, tudtam róla, hogy költő, bár nem nagyon olvastam még akkor a verseit. Érdeklődést keltett bennem az alakja, aztán meglátogattam néhány óráját gyakorló időm alatt, akkor ez a tiszteletem elmélyült, utána vettem a kezembe a verseit. Nagyon megszerettem őket, úgy éreztem, hogy azt a fajta dallamosságot, amelyeket a nemzedéktársai, vagy a közvetlen előtte járók, olyan hallatlan árnyalatosan kifejlesztettek, azt ő elutasította, és szándékosan egy darabos költői nyelvet dolgozott ki. De ez a darabosság mégsem harmóniátlan. Inkább valami nagyon mély zene van benne, olyan zene, amely nem az akusztikai hatásokban mutatkozik meg elsősorban, hanem a szavak egymásra következősében, és valahogyan a mondatoknak vagy a strófáknak a kiegyensúlyozottságában. Aztán ide beszivárognak a csendek, amelyek mögött törések meg sebek húzódnak meg. Feltáratlan sebek és kikiabálatlan törések, de mégis azok, amelyek itt aztán megjelennek, és hallatlan erővel tudnak meghódítani egy olvasót, aki figyel rájuk.

Később is, már lassan nem diákként, hanem tanárként a diákjaimmal, igyekeztem azon, hogy ne csak Kismagyarországot fedezzük föl, hanem a történelmi Magyarországot is. Rábát néha utazásokra is el lehet vinni egy-egy városhoz, vagy egy-egy műemlékhez, hogy útmutató legyen. Nagyon szeretem például azt a kicsit titokzatos versét, amit a késmárki fatemplomról írt. Ott van egy protestáns fatemplom, amelyet annak idején, amikor nem nagyon volt szabad protestáns templomot építeni, csak nagyon megkötött körülmények között, torony nélkül, fából, és így tovább, akkor építettek meg, de azért úgy, hogy azóta is megcsodáljuk. Ezt a fatemplomot Rába a maga történetével, a maga Istenre néző dacával és elmélyedésével, hallatlan erővel tudta megmutatni. Nem úgy, hogy ezt az egészet elbeszélte volna, tehát nem valami úti kalauz ez, hanem inkább annak az építészeti al-

kotásnak és a mögötte élő kornak egyenértékű költői megjelenése ez a vers. Nem versbe foglalt magyarázat, hanem a költészetre való lefordítása annak a műnek, amellyel ott találkozunk.

*Templomokról Jékely
Zoltán is írt.*

Igen, van egy kirándulási emlékem is, mert gyakran vittem a diákjaimat kerékpárral a zsámbéki templomhoz, olyankor mindig elővettük Jékely versét. Azt szintén azért tartom ebben a nemben remekműnek, mert ennek a romnak a szakadozottságát, és ugyanakkor még ebben az állapotában is Istenre néző csodálatosságát, megint csak ihletett erővel és leleménnyel idézi föl.

*A zsámbéki templom
képe ez itt mellette?*

Nem, Jékely-levelezőlap ez, tudniillik, amikor ez a *Zsámbék romjai* című költemény megjelent, egy versösszeállításban szerepelt, és volt benne egy sajtóhiba. Tételekre oszlik ez a vers, az utolsó tétele *A főhajóra s a nyugati mellékhajóra*. Ez egy búcsúzkodó, szép, rimes sorokba verődő rész:

*Ott hagytam szürke estben
Az Egyedülvalót,
reá gyolcsot se tettem,
nem vontam takarót.
Most hordom homlokomban
a szent, csodás romot,
megóvó csont-tokomban
ez alabástromot;
mint drága régi csipkét
védő-üveg alatt,
mint szép oltári kincsét
ládában óvja pap.
Mert nincs őrzője néki,
s oly bús-árván borong,
mint puszta, faluvégi
buckán egy sárga csont.*

*Tekintsd e művet, Isten,
hisz nem vagy vak s halott,
küldd mellé, hogy segítsen,
két szárnyas angyalod!
S ha nincs felépítője
s ki rakjon új falat,
hadd óvja meg belőle,
bár azt, mi megmaradt!
Járják körülbe karddal,
csapdosván a mezőt,
s kergesse égi kardal
az öldöklő Időt!*

(1957. október–november)

A „karddal” („Járják körülbe karddal, / csapdosván a mezőt”), az a fegyver. De a rá rímelő sor („s kergesse égi kardal / az öldöklő Időt”) a kórus, amit az angyalok produkálnak, mert ezek olyan angyalok, akik a kardjukkal lekasabolják a lekasabolni valókat, az énekükkel pedig ünneplik azt az Istent, akinek a tiszteletére ezt a templomot emelték. Viszont az első kiadásban a második *kardal* is két d-vel jelent meg. Akkor én írtam Jékelynek, és megkérdeztem tőle, hogy vajon ez pontos-e, vagy pedig eltévesztették. Megírtam neki, hogy el szoktuk vinni a versét a kirándulásainkra. Akkor egy szép lapot küldött, amin a quedlinburgi dóm látható, ennek a mintájára építették valaha a zsámbékit. Azért küldte el, hogy ha a romot megnézzük, akkor lássuk azt a templomot, amelyiknek a mintájára valaha a mostani romtemplom épült. És aztán megírta, hogy „természetesen igaza van, az utolsó előtti sorban mennyei kórus hívatik segítségül. A Kétszázhuszonkét új magyar vers összeállítója sajnos nem hallotta meg — tudniillik ezt a mennyei kórust — bár az, hogy a szóban forgó verset beválasztotta, gyülekezeti fültre vall.” Ez ötvenhétben volt, amikor ilyesfajta vers nem gyakran szerepelt a válogatott versek között.

Amikor járom a természetet, állandóan versek jutnak eszembe. Például, amikor a Kösselyen eveztiünk, ott nagy a nádas, életemben akkora nádaszt nem láttam, akkor értettem meg igazán a Toldit.

Pilinszky írta azt, mondta talán valamelyik interjúbán, hogy amikor a költő alkot, remekművet akar alkotni, akkor a földig kell hajolnia. Biztos, hogy ez azt jelenti, hogy a versnek nagyon komolyan oda kell kapcsolódnia ahhoz a kézzel fogható világhoz, amelyben él. És megrendítő, hogy ezt éppen Pilinszky mondta, akinek a költészetében tájmotívumok meglehetősen ritkán szerepelnek. De azért érdekes, hogy akkor, amikor ő a lombos fák susogásáról beszél, vagy egy kerti székről, egy kinn felelt nyugágyról, és így tovább, akkor anélkül, hogy fölidézné a tájat, mindannyian érezzük, hogy tévedhetetlenül a mi házámban helyezkednek el ezek a fák. Vagy ez a kert, vagy valami. Tehát egyszerűen az éghajlat, meg a világ, ha csak egy megnevezés erejéig is, amit ő kiszólít vagy kiemel ebből, az a mi valóságunkból való.

Aranyánál vagy Petőfinél nemcsak erről van szó, hanem valóban arról, hogy örvendezve bemutatják ennek a világnak egy-egy részletét. Egy illusztrátor meg is rajzolhatja azt a tájat, szinte pontos eligazítást kap, vagy pedig fel lehet ismerni azt a pontot, ahonnan Petőfi mondjuk *A Tiszát* írta. Ezek a dolgok, a tájhoz való kapcsolat, s ennek a természete később változik, a vers impresszionisztikusabb lesz, vagy pedig még az impresszionizmus léptékén is túlhalad, a költő egy-egy elemet emel csak ki a tájból, egy metaforában vagy valahol. De ha igazi költő, és nem könyvekből veszi a metaforáját, hanem a valóságból, akkor érezni lehet, hogy azzal az egész valósággal vele szakad. Ettől hiteles a költeménye.

Az irodalomórán a pap hallgat-e, és a hit-tanórán az irodalom-tanár hallgat-e?

Én olyan korban jártam az egyetemem, amikor elég sok rossz példát láttam arra, hogy a verseket „átpolitizálják.” Tehát nem szerettem volna ellenkező irányban, mondjuk erőszakolt keresztény tanulságokat levonni. De azért abban nagyon hiszek, hogy az igazi költészet vé-

gül is oda jut el, ahova a hit is utat keres. Tehát az emberi létnek a legvégső mélységeiig. Vagy ha más képet mondunk, akkor a legtágabb horizontját nyitja meg és a végtelennel talál kapcsolatot, az Istennel is kapcsolatot talál. De ezt csak akkor lehet komolyan és becsületesen föltárni, ha nem sietjük el. Tehát nem keresünk túlságosan direkt célzásokat és utalásokat vagy erkölcsi tanulságokat, hanem valóban magának a költőnek a gondolatát és a mondanivalóját igyekszünk követni. Aki esetleg nem is keresztény, mégis eljut a keresésében, az Istennel való pörlekedésében, az Istentől való elszakadottságában is eljut azokhoz a végső kérdésekhez, amelyekhez el kell jutnia az embernek, ha azt szeretné, hogy a hite becsületes legyen.

Mi ez a piros könyv?

Ez Vörösmarty. Azért hoztam el, mert részben egy kicsit a tanári munkámhoz kapcsolódik, de egyébként is, mondjuk, az érdeklődésemhez. Ez a Gyulai-féle kiadás még, nem igazán kritikai, de valamelyest kritikai igénnyel készült. Van jegyzetapparátusa, és a *Széplak* híres bevezető szakasza mögé odarakja a költő kéziratából az első próbálkozásokat. Én sok örömet találtam abban mindig, hogy egy vers születését magamban nyomon kövessem, és fölépítsem, ilyenfajta kiadások adataiból. Így például emlékezetes ez a bevezetés, az idő, a gyerekkori emlékek földidézése:

*Mint zaj elől fut az erdőnek fejedelme, az alban
Fölríadott szarvas, s csörtetve az őszi levél közt
Mind addig viszi büszke fejét hátára hajoltan,
Míg vég rengetegét szaladással eléri Bakonynak:
Úgy az idő fut lelkem elől 's vágyaimnak előle;
Elrohan a feledés honjába, hol a patak immár
Nem csörög, ősz partján a fáradt szép Rege szűnyad,
S a rokon Álomnak szó nélkül nyugszik ölében.
Téged is, óh Völgyiség! az idő kiragadjon-e tőlem,
Szóljak-e mindentről, ha dal ébreszt, csak ne te rólad?
És ha neved zendül nagy késő korra lejutván,
Senki ne tudja, hogy olly szentté lett tájad előttem?
Hogy fiatalságom tündér országa te voltál?
Halmaidat koszorúzza borág, koszorúzza tetődet
Százados erdőség; köztök, mint égi maradvány,
Nyúlnak el a völgyek, fiatal szépséggel igézők:
Ott mikor elfáradt testem nyugalomra hanyatlík,
Lelkem az ifjúság képét öltözve magára,
Ábrándozva bolyong egyedül a csörge pataknál,
S szárnyain ismét a szerelemnek hordja bilincseit,
S hordja szelíd kötelét az elomló szőke hajaknak.
Álmaiból virradnia, haj! mért kelle; miért kell,
Megsiratott szép völgy! szemeimtől messze maradnod,
Hogy soha több víg hang dallód ajakára ne keljen,
És legyen a dalban minden szava, mint szive olly bús?*

*De te nevezve maradsz kedvemben búmban egyenlőn
Legkésőbb napomig, s melly tájadan őrzi regéit,
Állni fog emlékeim közepett a széplaki bús rom.*

A fiatal Vörösmartynak ez a remeklése nagyon érdekesen kezdődik. Mert az elején ott van ez a hosszú mondat, amelyiknek az első felében a hasonlat jelent meg, a szarvas-hasonlat, és a második felében tudjuk meg, hogy ez az elfutó szarvas az elfutó időt jeleníti meg a költő számára. A szarvas-hasonlat végleges formáját többszöri nekifutás árán alakította ki. Az első így kezdődött: „Mint mély erdőknek fejedelme, ha fölveri kürtszó” — Rögtön az első sort elvetette, úgy érezte nyilván, hogy meg kell mondani, hogy ez a „fejedelem” szarvas. Mert különben félrevezeti az olvasót, a „mély erdők fejedelmét” olvasva valóságos fejedelemre gondolhat, vagy valami mesebeli királyra. Tehát bármilyen szép ez a fejedelem, de meg kell mondani, hogy szarvasról van szó, mert különben az olvasó képzelete tévutakra indul, és onnan nehéz visszahozni a költő szándékainak az útjára. A következő változat már hosszabb: „Mint a szarvas, az erdőknek fejedelme, ha kürtszó / Fölveri völgyeiből, megiramlik rémületében / És hegyen és völgyön mindaddig sürgeti lábát / Míg a rengetegek közepén, hol nem lakik ember / Nem kutat öldöklő nyugodalmát...” És itt vége van. Érdekes, „a szarvas, az erdők fejedelme” ezzel többé-kevésbé meg volt elégedve, és a következő változathoz kiküszöböli a „kürtszó”-t. Mert a kürtszót valószínűleg túlságosan pozitívnak értékelte. Ezt megint ki akarta hagyni, s valami más kellett neki. S akkor azt mondja: „Mint a szarvas, az erők szép fejedelme, vadásznak / Fut robogása elől.” A vadász robogása inkább, mint a kürtszó, mert a robogás az akusztikájával és az érzelmi tartalmával egyaránt negatív hatású, a robogás elől fut a szarvas, és nem a kürt elől. És megjelenik a robogás mellett a másik, a futásnak a zaja, „csörtetve az őszi levélben”. És akkor a „fejedelem”-hez asszociál, most nem azt, hogy „sürgeti lábát”, hanem „Mind addig viszi büszke fejét hátára lehajtva, / Míg odaér, hol több ember nem lakik, és a / Rengeteg sűrűjén csak félve uralkodik a Nap, / Úgy az idő fut lelkem elől, s vágyaimnak előle.” Most már eljutott odáig, hogy megépítette az egész hasonlatot, eljutott az időig. De utána visszatér, mert sokallotta, hogy „Míg odaér, hol több ember nem lakik, és a / Rengeteg sűrűjén csak félve uralkodik a Nap”. Neki a futás kell, és nem a futásnak a végcélja. De ugyanakkor valamit meg akar őrizni ebből a gazdagságból is, amit itt mégis föli-dézett ebben a két és fél sorban. És akkor ezt az egész két és fél sort belesűríti egyetlen tulajdonnévbe: és ez az egyetlen tulajdonnév a *Bakony*. Ez csodálatos lelemény, egy romantikus költő leleménye, aki Berzsenyitől megtanulta azt, hogy egy tulajdonnév mi mindent őriz, s akitől majd Ady fogja megtanulni, aki azt mondja: „Párizs az én Bakonyom.” Akkor, ezek után jut el a végleges szöveghez: „Mint zaj elől” — már nem „robogás” — / „Mint zaj elől fut az erdőnek fejedelme, az alban / Fölriadott szarvas, s csörtetve az őszi levél közt /

Mind addig viszi büszke fejét hátára hajoltan, / Míg vég rengetegét szaladással eléri Bakonyinak." A Bakony lesz mindaz, amit elmondott azzal, hogy „Míg a rengetegek közepén, hol nem lakik ember / , Nem kutat öldöklő nyugodalmát”, vagy pedig, „Míg odaér, hol több ember nem lakik és a / Rengeteg sűrűjén csak félve uralkodik a Nap”. Ehelyett azt mondja: „Míg vég rengetegét szaladással eléri Bakonyinak.” Érdekes a szórend is. Mert magyarul ezt úgy is lehetne mondani, még a hexameter is szépen kijönne: „Míg a Bakony vég rengetegét szaladással eléri.” De itt a Bakonyt akkor lehet a végső szaladás célpontjaként föltüntetni, ha a mondat szaladása is a Bakonyban nyugszik el. És akkor ez az inverzió részben a Bakony jelentőségét is megnöveli, részben pedig érzékelteti azt, hogy ennek a futásnak, ennek a menekülő szarvasnak a befogadója a Bakony, ahol már nem követheti őt a vadász, mert ott végképp eltűnik minden, és a szarvas is menedéket talál. Azt mondja: „Míg vég rengetegét szaladással eléri Bakonyinak: Úgy az idő fut lelkem előtt, vágyaimnak előle.”

Egyébként az inverzió nagyon alkalmas arra, hogy feszültebbé tegye a mondatot.

Pilinszky költészetének ez a csodája. Vele kapcsolatban sokszor valamiféle nyelvi szegénységről beszélnek. Nekem meggyőződésem, hogy ez valamilyen értelemben téves — bár ő maga is hozzájárult ahhoz, hogy ezt a tévedést közkeletűvé tegye. Ez a „nyelvi szegénység” például a mondatkezelésében hallatlan belső gazdagságot hordoz. Pilinszky mondatai alkalomadtán nagyon feszültek tudnak lenni. És ez nagyon érdekes, különben ennek a történetét is meg lehetne rajzolni. Azt hiszem, azoktól a sokat emlegetett és elemzett babitsi versmondatokból sokat tanult, másfelől pedig nagyon érdekes, hogy ezek a versmondatok tulajdonképpen összekötő kapcsolatot jelentenek az ő költészetének az első és a második szakasza közt. Eleinte fegyelmezett strófákban írt, legtöbbször jambusokban, határozott, klasszikus verstani alakokat használt, a másik szakaszban pedig valamifajta szabadvers az, ami kikerül a keze alól. De ebben az első szakaszban is, ami a verseit igazán Pilinszky-verssé teszi, valójában ez a sajátos mondatstruktúra, amelyik fontosabb a verstani struktúrájánál. És ez az első szakaszban kialakul, a második szakaszra átszarmazik. Tévedhetetlenül meg lehet itt látni, nemcsak a tematikus rokonságból, hanem ebből a nyelvi azonosságból is, hogy ugyanaz a költő írja a szabadverseket is.

Nemes Nagy Ágnesre is jellemző a zártság, keménység, a tárgyias költészet példájának szokták mondani őt.

Nemes Nagy Ágneset olvasva én gyakran úgy érzem, mint hogyha valaki pasziánszt rakna ki, és mikor már kirakta, akkor egy hirtelen mozdulattal összesöpri a kártyáit, megkeveri, és valahogy még egyszer elénk dobja őket. A dolgok meg az asszociációk, amelyek a versében felsorakoznak, váratlan jelentést kapnak ezzel, az egész vers belső sebessége megváltozik, és akkor kap egy hallatlan erőt az egész. Van egy három darabból álló verse: *Dalok*, a *Napforduló* című kötetéből. A három dal természetesen összetartozik. Az első, a *Címer*, hallatlan lassú vers. Ismétlődésekkel, az odakint való eső csön-

dességével, és ugyanakkor a szürkeség, feketeség, a sebzett vagy suta golya odakint, az égi pajzs közepén. Tűri az esőt, „vékony paraszt-pelikán”, odakint áll. A második darabban vált a vers. A külső képsíkról a belső, az emlékezés síkjára. „Esik odakinn / Esik idebenn / Fut a csepp / Mind a két / Ablaküvegen.” S akkor egymásra vetülnek asszociációk, ezek a belső vásznak, pólya, halotti lepel, és halál is. És lepedő és az Isten. A harmadik, az *Éj*, összekeveri ezeket a kártyákat, amint az előbb mondtam, s hallatlan meggyorsítja a vágásokat. Az izgalmi foka, a versnek a hőfoka megváltozik, és akkor megjelenik itt, ebben a tépettségben, a Miatyánknak a sora, s az tér vissza újra meg újra, és válik ez meditációból valamifajta fohásszá, imádsággá.

Irigylem a tanítványait.

Egyébként ma is kaptam egy verseskötetet, valamit hadd mondjak még erről. Vasadi Péter kötete: *Fahíd*, afféle életmű. Egy kicsit ő is a Rába töredékességével lepi meg az embert, és ugyanakkor vulkáni izzásokkal, meg indulatokkal, talán Berzsenyi is valahol ott van ezek mögött. Ebből még egyvalamit megmutatnék, talán nemcsak véletlenül írta ide az ajánláshoz, hanem valami köze van a barátságunkhoz.

SZIKLATÖMBÖN A VÁROS

*Nem a haragod, az a méz veszedelmes,
Mely szavaidból csöppen.
Szent kóborlásaidban
Hol itt, hol ott táborozol le.
Fölgyújtasz, mint egy rőzseköteget,
Egy este lobogunk,
S másnap hideg csillagnyom
Fényesedik ott,
Ahol álltál.
Üreges vagy a szeretettől.
Rohan is
Vákuumod felé a világ,
Pedig azt hiszi,
Ellened él.
Ereszkedik lassan
A remény új Jeruzsáleme:
Sziklatömbön a város.
Utcáiban földillatú barlanglakások:
Szavaim.*

A személy ontodinamikája

MAKAI PÉTER

1972-ben született Devecserben. Filozófus, író. Legutóbbi írását 2012. 2. számunkban közöltük.

Az itt közölt rövid tanulmány nemcsak önszemléletünk vonatkozásában fogalmaz meg lényeges állításokat — amennyiben hozzájárul a személy létének megértéséhez —, hanem egy új metafizikához vezető út fontos gondolati állomása is. Arra kérem az olvasót, akár kritikus, akár tapintatos hozzáállást tanúsít e sorok tartalmával szemben, mérlegelje annak a gondolkodásmódnak a jelentőségét, amely azáltal teszi lehetővé a látás módjának vagy tartalmának átalakulását, hogy saját érvényes alapjait is időről időre kérdés tárgyává teszi. — Továbbá ezúton is szeretnék köszönetet mondani Gáspár Csaba Lászlónak támogató figyelméért. (A szerző.)

Út egy perichoretikus metafizika felé

„[F]ölkel az ős,
és lopni lopakszik az éjben.”
(Radnóti Miklós: *Éjszaka*)

„[A]mikor az utolsó lélegzetvétellel végignézel
a világon, minden végtelenül lelassul.
A vonalakat elmossa a mutatkozás.
Ahogy figyelsz, a hideg egyre lejjebb halad,
a szemed nedvesedik, és csak vársz, vársz... és vársz.”
(Anon: *A fiatal N. Bruhns halála*)

A metafizikai kérdések háttérében egy mély szakadék húzódik, amelyet egy sajátos határtapasztalat közvetít az ember felé: az igazság tapasztalata, amikor feltárul a felszín és a mélység döbbenetes, minden létezőben és életmozzanatban ott rejtőző különbsége. Ebben a feszültségben a dolog valósága egy pillanatra semmivé teszi vagy elmélyíti mindazt, amely addig ilyen vagy olyan formában mutatta magát. A feszültség áthatol az emberen, és olyan erővel tölti fel életének dinamikáját, amely — akárcsak Madách *Ádámját* — egészen e szakadék pereméig lendíti. Ami innen kirajzolódik, végtelenül gyönyörű vagy végtelenül elviselhetetlen — olykor egyszerre mindkettő —, olyasmi, amely az adott dolgot átható létezés teljességére utal. Határtapasztalatok nélkül, illetve a dolgok határainak tapasztalata nélkül semmiről sem tudunk a maga valóságának és e valóság teljességének megfelelően gondolkodni — amennyiben ez egyáltalán lehetséges, hiszen nehéz fogalmat alkotni egy olyan történésről, amelyet az ontológiai határok képlékenysége és mozgása jellemez. Az alany intenzív jelenléte nélkül azonban bármilyen tevékenység, élmény vagy találkozás — legyen az hétköznapi vagy egészen kivételes — megreked a szokásos vagy célszerű módon kezelt szituációk szintjén. Ezért nem meglepő, ha éppen azokban a ritka pillanatokban találkozunk a valósággal, amikor feltárul mindaz, ami az átlagos életkezelési stratégiák során a háttérben marad. Ami ekkor történik, mindent meghatározhat.

A filozófiai gondolkodás hangsúlyos feladata, hogy túlhaladjon azokon a protoevidenciákon, amelyeket a dolgok ismétlődő együttállása és egymásra következése feltételez, vagy amelyek ott állnak minden rögzülő szokás és fogalmi séma mögött — ami nemcsak a gondolkodás módját vagy a tapasztalat jellegét, de a tapasztalható és elgondolható dolgok körét is behatárolja. Az alapvető *filozófiai* nehézséget nem is elsősorban az ismeretek igazolásának módja, illetve a megfelelő metodika kidolgozása jelenti — amiként azt például René Descartes vagy Edmund Husserl esetében látjuk —, hanem hogy egyáltalán rátaláljunk azokra a *létállításokra* („ez így *van*”, „az nem úgy *van*” etc.), amelyek adott esetben saját szemléletmódunk fundamentális bizonyosságaiként funkcionálnak.¹ Nem véletlen, hogy a gondolkodás történetében a létező módszerek ellenére viszonylag ritkán fordulnak elő paradigmaticus fordulatok. A módszerek ugyanis már egy adott ontológiai háttérrel rendelkező szemléletmód függvényei. Ezt az ontológiai háttérrel azonban a maga *egészében* szemlélni nem könnyű feladat, mivel a transzcendentális differencia mindkét oldalán — másrészt: az intencionális mező mind alanyi, mind tárgyi pólusán — előfordulhatnak olyan „vakfoltok”, amelyeket aktuálisan nem észlelünk.

¹A filozófia nem állítások tapasztalati igazolásával vagy cáfolatával foglalkozik, de a szemantikai tartalmak és logikai összefüggések pontos rögzítése sem fedi le ennek a gondolkodásmódnak a sajátos jellegét.

Ha a nyelvi horizont felől közelítjük, akkor arra keres választ, hogy egy adott állítás — például: „a Nap körül kering a Föld” — miféle jelentőséget és értelmet hordoz azon egész vonatkozásában, amely az emberi gondolkodás és tapasztalat számára feltárul, továbbá hogy a személy léte és tevékenysége miként hozható összhangba az ebből következő *igazsággal*.

Ezért is megrendítő pillanat, amikor megvalósul, és ezen keresztül felismerhetővé és átélhetővé lesz az az *egység*, amelyet a személy, az igazságnak megfelelően, önmaga valóságával azonosít. Ez az egység azonban, mint az ember önazonossága, többnyire *részleges*, minthogy a személy általában közelebb vagy távolabb van attól, hogy önmaga legyen, és így az legyen, aki. Az időben kibontakozó törekvések lendülete az azonosság hiányából következik, miközben nem egészen helyénvaló „azonosságról” beszélni egy olyan esetben, amikor az élet dinamikája olyasmira halad, amely se a gondolkodás, se a valóság rendjében nem rendelkezik határozott alakokkal, és így nem teljesen elgondolható vagy valóságos. Részben egy olyan, időben kibontakozó *folyamatról* van szó, amely az embert — társadalmi szerepein, lelki élményein, gondolati tartalmain, végrehajtott tettein vagy elbeszélte történeteiben keresztül — *önmagához* közvetíti. Ekkor azonban magának a folyamatnak az egységéről van szó, egyfajta kontinuitásról, melynek során a változó emberi lét felveszi, pontosabban felveheti a maga határozott és személyes alakját — legyen ez az önmagáról való tudat *ideális* vagy az önmagához viszonyuló létezés *reális*, de mindenképp egyedülálló alakja. A szerepek elsajátíthatók, az élmények átélhetőek, a gondolatok felfoghatók és a történetek elbeszélhetőek, de ettől az emberi lét nem feltétlenül mutat fel *egységes* jelleget. Inkább azt mondjuk, hogy az ember a létezés alakváltozásainak közép-pontjában álló lény, aki ritka pillanataiban e létezést, mindenféle adottságok birtokában, a *sajátjának* érzi vagy gondolja.

A személy identitásának problémája — vagyis az a kérdés, hogy mennyiben azonos az ember önmagával, illetve miben áll ez az önazonosság — tulajdonképpen a személy *valóságának* függvénye, más szóval elválaszthatatlan attól a metafizikai kérdéstől, hogy ki ő a maga va-

²A nyugati gondolkodás hagyományában, elsősorban Manlius Boethius (480–525/6) meghatározásán keresztül — „persona est naturae rationalis individua substantia” (*Contra Eutychem et Nestorium*) —, a személyes lét három fő meghatározó eleme: a szubsztancialitás, az individualitás és a racionalitás. Lásd ehhez *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. (Szerk. Joachim Ritter, Karlfried Gründer, Gottfried Gabriel.) Schwabe Verlag, Basel, 1971–2007, Bd 6. 269–338.

lóságában, ki az az „önmaga”, aki az azonosíthatóság mértékét képezi. Ha egyedülállósága alapvető, akkor mindig a konkrét személy leírásához kell fordulnunk, aki azonban épp egyedisége, közölhetetlen és dinamikus volta okán válik megközelíthetetlené. Aporetikus helyzet ez, de mégsem teszi lehetetlenné azokat a gondolati utakat, amelyek a lényeges jegyek azonosításán keresztül vezetnek el a személy metafizikai lényegének meghatározásához, vagy legalábbis ontodinamikájának megértéséhez. Ellenkező esetben azt kellene feltételeznünk, hogy a gondolkodó és tapasztaló ember nem képes a valóság megközelítésére, beleértve akár önmaga valóságát is. Ugyanakkor a személyfogalom hagyományos definícióinak pontos elemzése nélkül is látható, egyáltalán nem világos, miben is áll az a magasabb rendű ontologikai egység, amely a személy létének integritását biztosítja, és amely egyben képes magába fogadni valóságának egészét.²

A személy a létezés egy különleges módja: olyan gazdagon tárul fel előtte a mindenség mind horizontális, mind vertikális irányban, hogy számára a lét egységesíthetetlen és integrálhatatlan alakzattá „szerveződik”. E kifejezés azonban két okból sem egészen pontos: (α) egyrészt itt nem az alanyi oldalon zajló strukturálódási folyamatról van szó, hanem arról, hogy a lét egységesíthetetlen volta viszonylagossá tesz vagy leépít minden olyan kategoriális sémát és tapasztalati hátteret, amely a világhoz történő közeledés során az ember rendelkezésére áll — legyen szó adott esetben önmaga benső világáról; (β) másrészt az efféle események ontodinamikai jelleggel bírnak, azaz a létezés rendjét megrajzoló ontologikai határokat rendezik át, és ezzel nemcsak a személy mentális, de ontikus státusára is kihatnak; aki emiatt időről időre áttöri az ontologikai választóvonalakat.

Minél magasabbra lendül egy létezési forma, és minél intenzívebb módon nyit a tárgyi póluson megjelenő másik felé, annál hangsúlyosabb ontodinamikai hatások alá kerül, és annál inkább kirajzolódik előtte a korábban említett szakadék „önmagán” belül is. Ezért a személy létét *belső törések* tagolják. Néha „átrepül” a szakadék fölé, leginkább azonban visszahátrál a létezés elviselhető, élhető és egységesnek képzelt formáihoz. Azokhoz a formákhoz, amelyek eltakarják a törések vonalát. A határhelyzetek és az elmélyült pillanatok — például amikor önmagával kerül szembe vagy önmagát hagyja el — feltárhatják előtte e szakadásokat, és azt az igazságot, hogy a személy lényegében és egyidejűleg *többes*. Nem arról van szó, hogy egyetlen emberi valóságban több személy létezne, hanem arról, hogy a létezés *személy*nek nevezett dinamikájához alapvető módon hozzátartozik az, hogy van rendelve egy olyan, általunk *hasadás*nak nevezett jelenség, amely kizárja, hogy a személy létét integrált vagy osztatlan egységként szemléljük. Ez az egyedülálló valóság tulajdonképpen transzcendálja létének szubsztanciális, individuális vagy identikus jellegét.³ Olyan aktivitás kiindulópontja, amely arra irányul, hogy különböző lehetséges módokon önmaga létezésébe integrálja a másikat — legfőképp azáltal, hogy felelősséget és áldozatot vállal érte. A mindenséghez ve-

³Ezen a ponton a testi lét jellegzetességeiből következő analógiák (definitív határok, numerikus és organikus egység etc.) felmondják a szolgálatot.

zető út azonban — amelyet mindig konkrét tevékenységek, élmények és találkozások sora közvetít — töréspontokat képez ebben a háttérben, de éppen ezek a törésvonalak rajzolják meg a személyesség egyedülálló dinamikáját: „a lélek arcát”.

A lét sokféleségének és dinamikájának tapasztalatából kiinduló filozófiai gondolkodás megtorpan a lét egységének állítása előtt, ami egyidejűleg megnyitja egy olyan gondolkodásmód lehetőségét, amelynek segítségével, statikus ontológiai állandók nélkül, pontosabban le tudjuk írni a létezők változásának és egymásba hatásának — más szóval: *perichorésis*ének (ógörög *περιχωρεύω* igéből; eredetileg *körtáncot jár*) — íveit. Ezt a megközelítést nevezzük *perichoretikus metafizikának* — ahol az is megtörténhet, hogy a személy azonosságának születése egy olyan pillanatba sűrűsödik, amelynek gyönyörűsége és fájdalma egyaránt végtelennek tűnik. Bárki is várja őt ebben a pillanatban, vagy bárhová is sodorja őt a történések lendülete.

Veszprém, 2012 ősze

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGAI

XVI. BENEDEK:

Isten velünk van minden nap

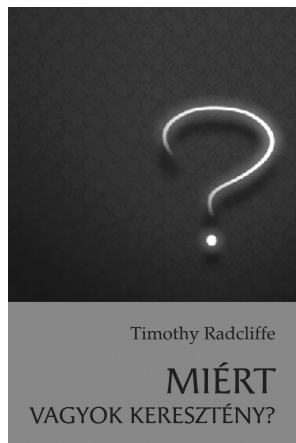
Gondolatok az év minden napjára

Kötetünk a pápa megnyilatkozásaiból készült válogatás. A naptári esztendő minden napjára kínál egy-egy rövid, elgondolkodtató szöveget. Tekintetbe veszi a liturgikus évet, az egyes ünnepköröket, illetve egyes szentek ünnepeit is. Így szegődik az olvasó útítársává: naponta találunk egy rövid elmélkedést, aznapra szóló lelki táplálékot. A szövegek többsége most olvasható először magyar nyelven.

TIMOTHY RADCLIFFE:

Miért vagyok keresztény?

A világszerte ismert szerzőt már sokan ismerik a *Miért járjunk misére?* című könyvéből, szeretik szellemes, olykor humoros stílusát, szókimondó, közérthető fogalmazásait. Mostani könyvének már a címe nekünk szegezi hitünk legradikálisabb kérdését. Válasza: a keresztény életútnak világos célja van: Isten felé tart. Válságoktól sújtott korunkban ez ad számunkra biztos reményt, szabadságot, életörömet és bátorságot.

REKONSTRUKCIÓ

A berlini Stadtschloss újjáépítéséről szóló beszámolót olvastam éppen emelülten, miközben a HÉV Gödöllő felé vitt. Az építkezés nemsokára kezdődik, és ha minden jól megy, 2018-ban a II. világháborúban megsérült és a keletnémet hatóságok által földig rombolt óriási császári palota jelentősen modernizálva, de Franco Stella építész ígérete szerint eredeti pompájában, a világ kultúrájának nyitott fórumaként nyílik meg. Szép téli időben utaztam, melegített a nap. Fel-felpillantottam az újságból: helyreállított színes barokk kálváriaszobrok csillogtak oldalt egy kis dombon, mögöttük jellegtelen szürke sorházak emelkedtek. Véletlen, hogy éppen ezen az újságcikkben akadt meg a szemem, miközben a vonat a Habsburgok egykori nyári kastélya felé vitt? A múlton gondolkodtam, a nyomasztó és felemelő örökségen, amely egyszerre tartja fogva és serkenti kreativitásra az itt lakókat. Álmosító érzések kerülgettek, ugyanakkor örömmel vártam a találkozást rég látott német barátaimmal, akikkel elhatároztuk, hogy megnézzük Gödöllőt.

Egy étteremben találkoztam velük a város főterén. Nem először voltam itt, bátran ajánlottam, és valóban kitűnő ebédet kaptunk ezen a kényelmes és elegáns helyen, amit — mint sok más is — természetesen „Sisiről”, azaz Erzsébet császár- és királynéről neveztek el. Hiszen Ferenc József és felesége éveket töltött itt. Barátaim sokat hallottak a kastélyról, amit a pár annyira szeretett. A K. u. K.-időszak és a Közép-Európa-eszme reneszánszával összhangban a 20. század végén az első szabadon választott magyar kormány elhatározta, hogy milliárdokat költ a gödöllői kastély helyreállítására. A rekonstrukció régóta zajlik. 2011-ben, amikor Magyarország első alkalommal volt az Európai Unió soros elnöke, itt rendezték a főbb találkozókat. Ennek köszönhetően felgyorsult a munka, eredménye látható is, számos felújított termet nyitottak meg nemrég.

Az étteremben a helyi újságot olvastam, a *Gödöllői Szolgálatot*. Meglepően nyitottnak tűnt, szemben sok olvashatatlan magyar lappal. Az előző napokban többször és hosszan beszélünk barátaimmal politikáról, elemeztük az utóbbi évek-évtizedek magyarországi fejleményeit. Aztán elhatároztuk, hogy elégünk van: nem politizálunk. Az újságban üdítő volt az Ottlik Géza 100. születésnapjáról szóló beszámoló. Felolvasásokkal, egykori lakóházát bemutató túrával — Gödöllőn élt a II. világháború után, egészen 1954-ig, hogy elkerülje a kitelepítést, és itt al-

kotta nagy regényét, az *Iskola a határon*t is — emlékeznek az íróra. És városi bridzspartikkal, hiszen Ottlik szenvedélyes játékos, sőt, bridzsteoretikus volt (a Hugh Kelsey-vel írt *Adventures in Card Play* a játékosok egyik alapkönyve).

Gödöllő főtere nemrég készült el, valóságos mestermű, ebéd után gondosan tervezett kövezett utak, padok, szökőkutak, ágyások között sétáltunk. Csak néhány lapos tetejű üzletház és a Városháza igénytelen, az 1970-es éveket idéző tömbje tűntek ide nem illőnek. Mellette a múzeum 18. századi ódon, sárga épülete annál vonzóbbnak látszott — erről később.

Rekonstruálták az úgynevezett királyi várótermet is a vasútállomáson. A kupolája új és fényes volt. Mint az ismertetőben írják, 1882-ben épült, hogy méltó körülmények között fogadhassa az uralkodócsalád tagjait. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása után Horthy kormányzó használta, majd 1945-től, miután a város pályaudvarát felrobbantották a németek, a nép váróterme lett. A régi fényképek tanúsága szerint évtizedekig lapos tetővel, elcsúfítva szolgálta a közrendű utasokat. Erzsébet királyné bársonytagéptás szalonja lerobbant kocsmaként (nevét meghagyták: a „Királyi váró söröző” felirat mementőként virított a bejárat fölött) üzemelt, az épület belesimult az orosz megszállók által a városra kényszerített kelet-európai szürkéségbe. Elképzeltem a sivár téli éjszakákat, amikor a kocsmá vendégeit záráskor kizavarták a hidegbe. Elmosódó, bódult tekintetük előtt a lepusztult, de romjaiban is impozáns épület pompás múltja tűnhetett irreálisnak, soha nem voltak. Most pedig ezek az évtizedek tűnnek annak.

Ha harminc éve jövünk ide, más város fogadott volna. Akkor a történelmi szükségszerűséggel magyarították a funkcióikból kiforgatott épületek újrahatszósítását. A díszes és újszerű termekben most kedves, melegítőkabátot viselő idős asszony kalauzolt végig, aki láthatóan nem nagyon volt tisztában azzal, hol is van. Önkéntelen zavarodottsága részben érthető: a kupolás épület idegenként ragyog a környék továbbra is lerobbantan szomorkodó házai között. Az utasok és a várakozók közönyösen kerülgetik. Lényegében elvették tőlük a pályaudvarukat, ami — gondolom — ideiglenesen, részben sebtében felállított konténerekben működik.

Innen a kastélyba az egykori Palotakerten át visz az út, ami lényegében lakótelep: körös-körül magas, otromba panelházak állnak, körülöttük itt-ott, mementőként, barokk kapuk maradványai, díszesen faragott, mállott kővázák, antik

szobortöredékek — oldalára fordított, közönyös tekintetű Vénusz, fej nélküli Apolló.

A kastélyt csak 1990 után hagyták el az orosz csapatok. A laktanya mellett szociális otthon és árva-ház is működött az épületben. A dísztermet kórházként használták, a fényképek szerint három szabályos ágyssal (az egyik képen ott ápolat idős hölgy mosolyog tisztá tekintettel a kamerába), Ferenc József szobáját katonai főhadiszállással alakították, Mária Terézia díszes márványszalonja a betegek könyvtára lett, piros műbőr székekkel és farostlemezből készült asztalokkal. Megnéztük azokat a termeket, ahol az EU megbeszéléseit tartották. Egy, az 1980-as években készült fényképen a beszakadt tetejű, az orosz katonák által a végletekig pusztított óriási istállót láttuk. Most a legkorszerűbb technikával felszerelt elegáns konferenciaterem működik benne, ahol nemrég 27 európai állam miniszterei tanácskoztak.

A magyarok mellett sok a külföldi látogató: amerikaiak és japánok, németek és franciák, akik számára Erzsébet nem történelmi, hanem mítikus alak, a brit Dianához hasonlóan az álmok hercegnője, kastélya — ahol, pontosan kiszámították, 2000 napot töltött — mesekastély. Sokat volt itt fia, Rudolf is (az egyik épületszárnyat róla nevezték el), akinek mayerlingi halála szintén bevonult a nagy modern, profán mítoszok közé. A folyamat, amíg eszmékből és vélekedésekből épületek válnak, majd funkciót váltanak, végül múzeummá kövülnek: a régió, sőt, a kontinens történetét látjuk itt kicsiben. Van ebben nosztalgia — a hamis és az őszinte fajtából egyaránt —, turisztikai számítások és identitáskeresés egyaránt. És valami abszurditás is. A kastély berendezéséből szinte semmi sem maradt, a bútorokat, képeket számos helyről gyűjtötték össze.

Nem tudok szabadulni az érzéstől, hogy konstruált világot látok. Azon gondolkodom: hogy nézhetett ki *valójában* Ferenc József szobája? És Erzsébet szalonja? Hol találok olyan tárgyat vagy jelet, ami személyes? Egyszer perceket töltöttem egyedül Bad Ischlben, a császár sarokszobájában a Kaiservillában, ahol aláírta a hadparancsot 1914-ben és népeihez szóló végzetes manifesztumát, ami végül — mi tudjuk, ő persze nem tudhatta biztosan — a Monarchia összeomlásához vezetett. Emlékszem, nézegettem az íróasztalát (azt, amelyik valóban az övé volt), tárgyait, fényképeit, kinéztem az ablakon, próbáltam megérteni a gondolatait.

A múlt feltámasztása veszélyes és nehéz kísérlet. Különösen érdekes Magyarországon, és éppen a Habsburgok kastélyában. A magyarok évszázadokig harcoltak dühödten és elkeseredetten az osztrák elnyomók ellen, 1848–49-ben háború folyt Ausztria és Magyarország között, majd a

történelmi realitásokat felismerve az uralkodóház szövetséget kötött a magyar nemességgel, akik aztán — micsoda történet, szinte feldolgozhatatlan paradoxon — a Monarchia legfőbb, a végsőkéig kitarító támaszai lettek.

Fennállása utolsó évtizedeiben a Monarchia sokaknak gyűlöletesnek és despotikusnak tűnt. A romjain létrejövő többé-kevésbé homogén nemzetállamok és szövetségi államok — Csehszlovákia és Jugoszlávia — számára mégis éppen Ausztria-Magyarország volt a minta, domináns nemzetével és egyenlőtlen nemzeti politikájával. Az új államok aztán kevésbé kifinomultnak és békésnek bizonyultak, mint megvetett elődjük. Kétirányú folyamat kezdődött: a Habsburgokat visszasírók az eszményi, toleráns birodalmat kezdték látni a Monarchiában. Elindult a mítoszgyártás a jó császárról, szép feleségéről és a tragikus sorsú trónörököséről, a körülményes, de jólelkű hivatalnokokról, a határellenőrzés nélküli utazásokról, a békében élő nemzetekről, az édes bécsi lányokról és a büszke magyar huszártisztekről. A másik oldalon erős kritikával illették mindezt: az új államok vezetői mindent elkövettek, hogy befeketítsék a Habsburgokat és korhadt birodalmukat, ahol elnyomták a nemzeteket, a bürokraták korrupáltak voltak és részrehajlók, hazug és belterjes szabályrendszerek uralkodtak, és egymásnak feszült hagyomány és modernség — melyből természetesen az utóbbi került ki győztesen. Évtizedekig úgy tűnt, ők járnak közelebb az igazsághoz. Aztán ismét fordult a világ, a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia is összeomlott, felgyorsult az európai integráció folyamata, és az egykori Ausztria-Magyarország területén (legalábbis a legnagyobb részén) ismét szabadon, határellenőrzés nélkül lehet utazni. A Monarchia sokak számára az Európai Unió előképeként jelenik meg. Azaz a legkevésbé sem elavult, hanem, bármilyen furcsa, bizonyos értelemben modern államalakulatként.

Éppilyen ellentmondásos az uralkodócsaládhoz való viszonyulás. A korszellem sokáig elutasította a monarchikus gondolkodást. Talán úgy tűnik, mindez nem is lehetett volna másképp — pedig e vélekedések néha hajszálon függenek. Ki tudja: más politikai-történelmi konstellációban talán meg sem kérdőjeleződött volna az uralkodócsalád legitimitása. De nem így történt, a Habsburgok elvesztették hatalmukat, és évtizedekig be sem teheték lábukat Ausztriába és a többi utódállamba. Habsburg Ottó bécsi temetését az Osztrák Televízióban 2011-ben aztán mégis milliók nézték. Az egykori birodalom területén az utolsó császár-király fia sokak számára volt, kimondva-kimondatlanul, a „trónörökös”, akinek visszatérében titokban reménykedtek. A monarchikus gondolkodás nyomai — e megfogha-

atlan, számos országban tabunak számító és ezért homályos, eltorzult érzések — keveredtek a demokratikus és köztársasági eszmékkel, de paradox módon megmaradtak, sőt, évtizedről évtizedre erősödtek.

Ebben szerepe van annak, hogy a történelmi tapasztalatok a Monarchiánál silányabb államalakulatokkal szembesítették a Habsburgok egykori alattvalóit: a náci államával, majd az oroszok otrombán kegyetlen, módszerekben nem válogató, bezárkózó bábállamaival — a kisebb-nagyobb diktátorokról nem is beszélve. Ezekhez képest — és csakis ezekhez képest — Ausztria-Magyarország szinte paradicsominak tűnik. A birodalomban játszódó regények, filmek, operettek és musicalek szinte biztos sikerre számíthatnak, turisták sokasága lepi el az itteni emlékhelyeket. De a zavartság — túl a turistalátványosságokon és a könnyű, nosztalgikus bódulatot ígérő történeteken — megmaradt. Az 1989-es rövid eufória után fásultság és közöny telepedett Közép-Európára. Semmi sem oldódott meg, nem volt katarikus felszabadulás. A régió népei továbbra is cipelik magukkal a történelem — sok ezer töredékes és ellentmondásos történet — terhét, és igazodási pontokat keresnek.

1918 után, amikor Magyarország a trianoni békeszerződéssel nemzetállammá vált, Budapest — és Gödöllő — elvesztette nemzetközi jelentőségét, egy kis állam városai lettek; a 19. század derekán elkezdődött fejlődést, több hullámban, visszaesés követte. Előbb a magába zárkózó, egykori területeinek nagy részétől megfosztott király nélküli Magyar Királyságban, majd 1945 után a megszállt országban. A Nyugat keleti, majd a Kelet nyugati peremvidékére szorult kis ország számára az óriási Habsburg-kastély szükségtelessé és politikailag időszerűtlenné vált. Aztán 1990-ben ismét új történet kezdődött — a magyarok számára, úgy tűnik, egyelőre felfoghatatlan és feldolgozhatatlan történelmi fejezet: a függetlenségé. Több mint húsz évvel később Magyarország még mindig úton van, vissza az európai központba, ahova egykor, különösen 1867 és 1918 között, tartozott. Szimbolikus utazásról van szó, főleg az eszmék és viszonyulások síkján. A politikában kiterőlkön és tévutakon keresztül. A mindennapi életben a beidegződésektől és a görcsöktől való megszabadulással. Rombolással és építkezéssel. Jó esetben; a folyamat ellentétes irányú is lehet. Egy épület felújítása — de még sok évig tartó teljes rekonstrukciója is — egyszerűbb, mint egy országé.

Rombolni pillanatok alatt lehet, pusztulni hagyni egy kastélyt, egy iskolát, elzüllesztzeni zenekarokat, egyetemeket, újságokat, intézményeket nem is olyan nehéz dolog. Ideológiákkal manipulálni milliárdokat szintén nem túl bonyolult, különösen egy

identitászavarokkal küzdő közösségben. Újjáépíteni, sőt, újraalkotni: elválasztani az értékest az értéktelentől, az elpusztítandót a megőrzendőőtől annál keservesebb. A korszellem most a múlt megőrzését tekinti értéknek. Megőrzését és felelevenítését: sok magyar és közép-európai városban zajlik hasonló leletmentés, terek, házak, hidak, templomok felújítása, sőt, alapoktól való újjáépítése. Veszélyes lehet ez a tendencia, de termékeny is.

A kastélyból átsétáltunk a gazdag városi múzeumba, ahol többek között a magyarországi szecesszióban kulcsszerepet játszó művésztelep történetét mutatják be. Körösfői Kriesch Aladár, Nagy Sándor és a többi Gödöllőn élő és alkotó művész célja, mint minden art nouveau-mozgalomé, a művészet és — közvetve — a társadalom alapoktól való megújítása volt. Azaz nem rekonstrukció, hanem dekonstrukció — ha szelídebben is, mint sok radikális, a múlttal teljesen szakító 20. századi művészeti iskola esetében. A kiállításon képek, bútorok, épülettervek (köztük a megvalósult gyönyörű marosvásárhelyi Kultúrpalotáé) idézik fel azt, hogy a Monarchia utolsó éveiben néhányan éppen itt, a császári-királyi palota mellett gondolkodtak — a vélt-valós nemzeti tradíció alapuló — új, modern formák megteremtésén. Körösfői képét nézem, szinte prófétai pózban, szakállasan, a maga által tervezett ruhában látható; John Ruskin és az angol Arts and Crafts követője volt, akár Moiret Ödön és Toroczkaí Wigand Ede. Nem sok valóság szerint megképzéseikből, a szecesszió nem vált tömegmozgalommá Magyarországon, és a többi európai országban sem. Nem találták meg a „tisza forrást”, de mítosz lett belőlük: megvalósulatlan — megvalósíthatatlan — célkitűzéseik okán, az egészséges megújulás lehetőségének meghíúsulása, összeomlott álmok és államok után.

Látkép egy közép-európai városról 2012-ből; lehetne optimistább, de sokkal komorabb is. Itt — azaz a német és az orosz területek között — még nem emésztették meg a múltat. Sőt, mint John Lukacs, szokása szerint, vitára ingerlően fogalmaz: le sem nyelték — ellentétben Németországgal, ahol mindez nagyrészt megtörtént. Ezért nem kelt félelmet az óriási császári palota rekonstrukciója Berlin központjában. Mindennek, így a sikeres németországi és a kevésbé sikeres itteni folyamatoknak történelmi okai vannak. A túlfűtött vonaton Budapest felé erről beszélgettünk német barátaimmal. Többnyire egyetértettük, bár számukra a történelmi távlatok — talán az 1945 utáni évtizednek köszönhetően — nem voltak ennyire magától értetődőek, vagy másképp: valóságosak. Itt még azok.

MUSZATICS PÉTER

A KÁDÁR-KOR FINNUGOR NYELVÉSZETE EGY HIVATÁSTALAN PIARISTA, ERDÉLYI ISTVÁN ÜGYNÖKJELENTÉSEINEK A TÜKRÉBEN

Erdélyi István piarista (1924–1976) rendhagyó — mondjuk ki: tragikus — életútjának a felidézése jellemző képet szolgáltat ugyan a második világháború után hatalomra került kommunista diktatúra, főleg annak a gulyáskommunizmusba torkolló korszakának álságos voltára, mégis, ha az eseményeket a 20. század bonyolult kulturális, történelmi és politikai közegében vizsgáljuk, elkerülhetetlen több olyan jelenség — köztük például egy-egy szereplő személyiségjegyei és motivációi közti kapcsolat — vizsgálata, melyek újabb szempontokat szolgáltathatnak az egyháztörténelem, mint *szent tudomány* különféle definícióinak jobb megértéséhez. Azaz elkerülhetetlen minden tényező objektív feltárása, már csak azért is, mert mint a Budapesti Piarista Gimnázium öregdiákja, az 1959/60-as tanévből máig őrzöm azt a tankönyvet helyettesítő egyháztörténeti munkafüzetet, melynek első lapjára Medvigy tanár úr a következő (egyébként XIII. Leó pápától származó) mottót íratta le velünk: „Az egyház legjobb védelme híven előadott múltja.” Következésképp az írásom címében használt *hivatástalan* jelző sem elmarasztaló értékítélet, hanem olyan ténymegállapítás, mellyel például IX. Benedek pápa működésének jellemzésekor maga *Medvigy Mihály* is élt.¹

Erdélyi István gyermek- és ifjúkora

Erdélyi István 1924. június 27-én született Nagytényben. A némi házi gyümölcsösrel rendelkező szüleinek gyermekeként (édesapja fuvarozó, édesanyja varrónő volt) 1934–42 között a Budapesti Piarista Gimnáziumba járt. Mindvégig az osztály 2–3 legjobb tanulója közt szerepelt, csaknem minden bizonyítványa színjeles, így (az első év kivételével) végig teljesen tandíjmentes volt, sőt az 1937/38-as tanévtől kezdve — mint szegény, rászoruló diák — rendszeres alapítványi segélyben részesült. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) megőrződött egyik önéletrajzában Erdélyi így emlékezik vissza diákéveire: „Az osztályban a sok gazdag gróf és bárógyerek között én voltam a legszegényebb, s tanáraink talán ezért is kedveltek, hiszen ők is többnyire szegény szülők gyermekei voltak.”² Mint ötödikes diák bizonyára ő is jelen volt a gimnázium 1939. június 4-i nagyszabású évzáró ünnepségén, melyen maga Teleki Pál mondta el az ünnepi beszédet. Hogy hány diák szívlelte meg az akkor szá-

jából elhangzott alábbi figyelmeztetést, lehetetlen kinyomozni: „Aki tudja, hogy az ismereteknek milyen parányi részét szerezheti csak meg az ember, és ismeri a célt, ahová tulajdonképpen eljutni szeretnénk, az az ismertetenek, lelkenek formálásán és a kultúrán keresztül eljut a hitéhez.”³ Feltűnő ugyanakkor, hogy a diák Erdélyi semmiféle tananyagban felüli foglalkozáson, önképzőkörben vagy tanulmányi versenyen nem vett részt, annak ellenére, hogy erre — mint ahogy a piarista iskolákra ez mindig is jellemző volt — többféle lehetőség is kínálkozott. 1942-ben belépett a piarista rendbe. Az egyetemen — a teológia mellett — latin, magyar és görög szakot végzett. Előmenetele — kevés kivétellel — mindenből végig jeles. Prefektusának, azaz a kalazantínumi előjárójának „minősítése” szerint az I. évfolyamos Erdélyi „Jó tehetségű, évfolyamának talán legtehetségebb tagja, s megfelelő szorgalommal is dolgozik.” Ugyanakkor: „Elég nagy fokon ideges, nagyon érzékeny, s mintha tetszenék neki, hogy komolytalannak, nem egészen beszámíthatónak tartják.” A lelki életére pedig az jellemző, hogy „sok készséget mutatott az írányítás elfogadásában és követésében,” viszont „fölfelé barátkozik, nem a legszerencsésebben”. A további években egyre inkább fellelhető bizonyos személyiségzavar-jelek (például „nagyon rapszodikus”, illetve „nem szabad magára hagyni, állandó ellenőrzésre szorul”).⁴ Végül finnugor nyelvészetből 1948-ban „summa cum laude” minősítéssel doktorátust szerez (disszertációjának a címe: *Az obi-ugor összetett mondat*), ugyanakkor a tanári szakvizsgát nem teszi le, így szentelését követően akkor sem taníthatott volna a rend gimnáziumaiban, ha nem törtenék meg az államosítás. 1950-ig a budapesti Irányi utcai általános iskolában volt hitoktató, de miután a határ közeli rendházakból (Nagykanizsa, Szeged) június 10-én megkezdték a piaristák elhurcolását, Erdélyi hazament a szüleihez Nagyténybe, mert — ahogy a fentebb már idézett önéletrajzában írja — „nem akartam bevárni a szerzetesek felosztása kapcsán adódható kellemetlenségeket”, pedig — ahogy az végül is kiderült — az internálások nem érintették a budapesti rendházat.

Mivel Erdélyi korábban a nagytényi plébánián mint odavalósi amúgy is többször kiségitett, Shvoy püspök 1950. szeptember 1-jei hatállyal káplánként odavette. Itt több konfliktusa támadt, főképp az állami szervekkel (a tanácselnökkel, illetve a szomszédos iskola párttitkárával). Így, bár három alkalommal még békegyűlésen is felszólt,⁵ az Állami Egyházügyi Hivatal (illetve annak frissen kinevezett vezetője, Kossa István) az 1951. július 14-i keltetésű levelében eltávolítását kérte,⁶ azzal az indokkal, hogy Erdélyi az egyik fiút lebeszélte volna

az úttörő-foglalkozásról, s az ezt szóvá tevő párttitkár, a szomszédos iskola egyik tanárnőjét — magasabb ismeretségi körére hivatkozva — még meg is fenyegette. Kossa másik vádja az volt, hogy Erdélyi „viszonyt folytat a családok egyes tagjaival”, minek következménye, hogy apjának egyik fuvaros kollégája el is vált a feleségétől. Az ügyet az egyházmegyei hatóság a kirendelt ügyhallgató által levezényelt szabályos eljárásban azonnal kivizsgálta, meghallgatta mind Erdélyit, mind a beidézhető tanukat, s az egyházmegyei ügyész megállapította, hogy Erdélyi ártatlan.⁷ Ennek ellenére Kossa szeptember 4-én ismételtlen kérte Erdélyi 48 órán belüli eltávolítását, különben — így Kossa — „saját hatáskörömben fogok intézkedni”.⁸ Az egyházmegyei szolgálatból való elbocsátása után Erdélyi — egy később írt önéletrajza szerint — úgy érezte magát, mint a „partra vetett hal”, aki ráadásul „nem kell sem az államnak, sem az egyháznak”, de azt is bevalotta, hogy tulajdonképpen édesanyja akaratából lett pap, s 1945 után el is akarta hagyni a papi pályát, de az édesanyja miatt, akit mindennél jobban szeretett, nem volt szíve a nyílt elszakadásra.⁹ Mivel elbocsátása után állása nem volt, szülei barackosával belépett az 1. sz. Törekvés tszcs-be, s itt dolgozott 1956-ig, a csoport feloszlásáig. Az önéletrajzát tovább olvasva újabb adatokhoz jutunk az októberi forradalom alatti, közönnyel és félelemmel terhelt viselkedéséről. A forradalmat követően a barackosában mint egyéni gazdálkodó foglalatoskodott tovább, de közben tovább művelte magát, s elszántan — utólag talán azt is mondhatjuk: makacs tudatossággal — tanulta az angolt és az oroszot.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetében

1959. május 11-én (valószínűsíthetően Vértés Edit javaslatára) az MTA Nyelvtudományi Intézetébe került, ahol igen nagy kedvvel dolgozott, sokat és jól, kezdetben mint külső munkatárs, majd 1965. júniustól mint véglegesített tudományos munkatárs. Gyakran utazott külföldi kongresszusokra, illetve tanulmányutakra, először Kelet-Berlinbe, Helsinkibe, Hamburgba, Moszkvába, majd 1969 júliusától az Egyesült Államokba, és végül 1971. július 1-jétől az NSZK-ba. Közben a finnugor nyelvészet mellett az intézet igazgatóságának a kívánságára 1962-ben elkezdte a szamojéd nyelvek tanulását, s 1966-67-ben az ELTE-n mint meghívott előadó a szamojéd nyelveket tanította. Tanítványait (név szerint: Csúcs Sándort, Horti Lászlót és Zaicz Gábort) egy kis borozgatás melletti beszélgetésre néha még nagytétényi lakásra is meghívta.¹⁰ Ekkor egy éven belül kétszer is emelték a fizetését. Erdélyit az elhárítás (A BM III/I osztály), „Filológus” fedőnév alatt 1967. február 13-án szervezte be „pressziós alapon, melyet később a végzett munkája alapján elvi alapon helyeztek és fokozatos módszerrel hajtották végre”.¹¹

Hogy pontosan mi volt a *presszió* alapja, nem tudni, nagy valószínűséggel az, hogy — mint ahogy azt tartótisztjének, Viczián Pál rendőr őrnagynak külön utasítására leírta — 1956 őszén a nagytétényi lakásán gyakran vendégeskedtek „reakciónak” minősített személyek, akikkel ugyan „átkártyázta a forradalmat”, de azért együtt hallgatták a Szabad Európa Rádiót. Társaságában többen a cserkészlet újrászervezésével kokettáltak, amely előtt ő mereven elzárkózott, hiszen így írt: „Én nem voltam cserkész, ebben a dologban forduljanak másokhoz, nem érdekel. Annak idején nem volt pénzünk cserkészruhára, s azért nem lettem. Öreg fejjel pedig nem akarok rövidnadrágba járkalni.”¹² Az első titkosszolgálati jelentés, melyről tudomásunk van, 1968. decemberi kelteű. Ebben így írt: „...hamburgi utam alkalmából összelekedtem Décsy Gyula hamburgi finnugor nyelvész professzorral, akit 1965-ben ismertem meg Helsinkiben, a Finnugor Kongresszus alkalmából”. Décsy meghívta őt Hamburgba tanítani, azzal, hogy a szamojéd nyelvi előadásaihoz megpróbál pénzt szerezni, de akár véglegesen is kint maradhat, hiszen — így Décsyről szóló jelentés — „Ott nagy paphiány van, s kitűnő német nyelvtudással hamar elérheti, hogy egy plebániát bízzanak rámm”. Majd felsorolta, hogy a kongresszuson ki mindenkivel találkozott: többek közt Thomas Seboek és Denis Sinor (azaz: Sebők Tamás és Sinor Dénes) professzorokkal, akiket még Budapestről ismert, mikor a Nyelvtudományi Intézet vendégei voltak. Azt is jelentette, hogy Décsy 56-ban ment ki, otthon szlavista volt, itt nyergelt át finnugristának. Décsy gyűlölettel beszélt Magyarországról, nem csoda, hiszen „politikai magatartása: vitathatatlanul szocializmus ellenes”, ráadásul „a Hamburgban és környékén élő magyarok szövetségének az elnöke is volt”.¹³ De egy amerikai állampolgár, bizonyos Charles Carlson ösztöndíjas itteni tevékenységéről is adott információt (ezt eredményes munkának minősítették, amiért már akkor — azaz a „hivatalos” beszerzése előtt — jutalomban is részesült).

Amerikai „tanulmányútja”

Ilyen előzmények után nyerte el az intézet vezetőségének egyértelmű támogatását amerikai ösztöndíjához. Erdemes szó szerint idézni: „Dr. Erdélyi István tudományos munkatárs a finnugrisztikának külföldön elismert, eredményes művelője. Eddigi külföldi útjai alkalmával méltán képviselte a magyar nyelvtudományt, itthon pedig jól hasznosította a tapasztalatait. Tudományos kvalitásai mellett emberi és politikai magatartásának korrektsége kellő alapot ad ahhoz, hogy az intézet vezetősége egyértelműen támogassa ösztöndíjkérését. Tamás Lajos vezető, Juhász József személyzeti vezető, Rédei Károly párttitkár.”¹⁴ Egyébként az állambiztonság Rédeit, a nemzetközi tudományos életben ismert nyelvtudóst is alkalmasnak vélhet-

te szolgálatételre, hiszen meg is próbálkoztak a be-
szervezésével. A „Madák” ügynöki fedőnév alatt
rőla megnyitott dosszié szerint Rédei ímmel-
ámmal reagált a szervezési kísérletre (az egyér-
telmű visszautasításnak nincs jele), lehet, hogy csak
azért, hogy elnyerje a bécsi egyetemen a magyar lek-
tori állást, hiszen, miután kijutott Bécsbe, egyér-
telműen kiszállt az ügyből, mint ahogy azt a von-
natkozó titkosszolgálati dokumentum is bizonyítja:
„...kísérletet tettünk társadalmi kapcsolatként történő
bevonására, azonban Madák kezdeti vonakodás után egy-
értelműen megtagadta az együttműködést. A leírta miatt
megszakítottuk vele a kapcsolatot. Ezzel egy időben uta-
sítottuk a bécsi fővezdöntőjét, hogy kezdje meg kinti el-
lenőrzését és lehetőség szerinti sötéte történet felhasz-
nálását.”¹⁵ Témánk szempontjából lényeges
ugyanakkor megjegyezni, hogy Rédei Károly, a
Nyelvtudományi Intézet Erdélyit amerikai tanul-
mányútra ajánló nagy tekintélyű tudós-párttitká-
ra 1943-tól az 1948-as államosításig a nagykanizsai
piarista gimnáziumba járt, s hivatásáról-iskolájá-
ról egy alkalommal így írt: „Nyelvésznek nem szü-
letik az ember, hanem élete első szakaszában (...) válik
azzá érdeklődése és tanulmányai révén. (...) A piarista
gimnázium humánura, az emberi értékek megbecsü-
lésére nevelt. (...) Igényességével ez az iskola ébresztet-
te fel bennem a tudatosságot, az ismeretek megszerzésének
az örömet. (...) Az államosítás nehéz éveket hozott ma-
gával (...) a gimnáziumi évek adták meg a lehetőséget
annak, hogy majdan nyelvész váljék belőlem.”¹⁶

A BM III/I osztály ezt követően Erdélyit
1969. május 26-án tartásra átadta az amerikai
ügyekkel foglalkozó III/III-4 osztálynak,¹⁷ melynek
még kiutazása előtt különféle információkat adott
át: először is egy listát külföldi kapcsolatairól (az
1924-ben kivándorolt nagybátyjáról, három emigráns
osztálytársáról, az Amerikában működő piarista-
rőről és a kinti nyelvészprofesszorokról). Majd
jelentést adott az öt amerikai tanulmányútra ajánló
Rédei Károlyról is, elemezve nemcsak a Vértes
Edithez és Gulya Jánoshoz fűződő — nem mindig
felhőtlen — szakmai kapcsolatát, de még azt is
részletezte, hogy Rédei mire költötte az Indiana
Egyetemről honoráriumként kapott 200 dollárját.¹⁸
Sokat mond — talán még tudománytörténeti
szempontból is — az a jelentése, melyben az 1960–
69 közötti nemzetközi finnugor-kongresszusokat
mutatja be, mikor „nem annyira a tudományos részén
van a hangsúly, hanem inkább az előadások színeiben,
sőt sokszor a másnapba nyúló fehér...” [„asztal mel-
letti beszélgetéseken” — állhatott az eredeti szö-
vegben, de ez a rész nem olvasható tovább, hiszen
itt néhány sor a kutatók előli ki van fedve
(anonimizálva)]. Sokan bóbiskolnak az előadások
közben, „a fogadásokon viszont az alkohol megoldja a
nyelvet, az ember elveszti önellenőrzési ösztönét, s
ilyenkor sok mindent kifecsegnék »házánkfiai« az ér-

deklódó külföldieknek, kik sokszor igen rafinált kérdése-
ket tesznek fel. Fehér asztal mellett már sok fontos dol-
got kibeszéltek. Jellemző, hogy a magyar nyelvtudomány
helyzetéről, belső vitáiról, ellentétéről és frakciókról pl.
Helsinki-ben vagy Párizsban pontosabb értesüléseket sze-
rezhet az ember, mint itthon.” De nem maradt el a
szakmai értékelés sem: „Hogy milyen hasznára volt
a magyar tudománynak a nyugati nyelvészvilággal való
kapcsolat, arra igen nehéz felelni. Véleményem szerint
az ortodox, hagyományos magyar nyelvészettel szem-
ben modern, újszerű, amerikai eredetű nyelvészeti
irányzatok túlságos ajnározása és kritikátlan »isteníté-
se« (főleg az Intézet ún. általános nyelvészeti osztálya
részéről) a lazulás egy jele. Mert ezek a »modern« nyel-
vészetet művelők irányt szabnak, programot terveznek,
értekeznek, szerveznek, lótnak-futnak, de komoly, el-
mélyülést igénylő munkára a szó szoros értelmében »nincs
idejük«. Lehet, hogy érik valami »új« bennük, de a konk-
rét közös új munkákban nem igen vesznek részt, vagy
legalábbis eredményeik még egy ideig ugyancsak vártnak
magukra.”¹⁹

Az Indiana University magyar származású
professzorának, Denis Sinornak (Sinor Dénesnek)
meghívó levelét követően²⁰ Erdélyi július elején le-
adott tartótszjének egy összeállítását (tervet), hogy
hogyan képzelet el kinti hírszerzői működését és eh-
hez hogyan szerez a magyarországi piaristáktól
anyagot. Íme: „Elképzeletem szerint amerikai utamon
igen hasznos lehet egyházi, »papi« voltom. Ezt tapasztal-
tam már Finnországban is, ahol legtöbbször úgy mu-
tattak be új ismerőseimnek, hogy egyházi ember. Ez egy-
részt azért is szükségesnek látszik, mert 1. minden
amerikai ismerősöm (Seboek, Lotz, Austerlitz stb.) úgy
tudja, hogy pap vagyok; 2. nagyon valószínű, hogy Si-
nor Dénes, akinél a legtöbbet szándékozom tartózkodni
Bloomingtonban, azért is hívott meg, mert neki, aki hívó
katolikus, igen imponál piarista voltom. Elutazásom előtt
(júni. 30-án) felkeresnek a piaristáktól egy páran az ott-
honomban, s közlik velem a rend kinti házainak a címét,
elbeszélgetek velük, hogy az ismerőseim közül kik van-
nak kint, stb. Ezzel úgy vélem, eléggé fedve lesz az a tény,
hogy ott felkereshetem őket, látogatást tehetek náluk. Ez
arra lesz jó, hogy ha szükséges ismerősökre és összeköt-
tetésekre hivatkozni akármilyen okból, ez kitűnően fel-
használható, hasznosítható. S ha Sinor ajánlatosnak tart-
ja, akkor a bloomingtoni egyetem mellett a katolikus
hallgatók számára épült kápolnában részt vehetek az is-
tentiszteleten. Ezzel elősegíteném azt, hogy »job-
ban« megismerjenek, s feltétlenül elérhető, ha kívánatos
a részükre, egy jövőbeni meghívás, esetleg vendégelö-
adói felkérés. Lehet, hogy szükséges lesz egy bemutatkozó
látogatás a helység piüspökénél (ez így szokás). Ha az ame-
rikai piaristák meghívnak esetleg, hogy látogassam
meg a többi házat is, talán ezt is megtehetem. Buffalóban
az ún. tehetségesek iskoláját vezetik, s ez sem lehet ér-
dektelen a számunkra.” Még azt is tudjuk, hogy a ter-
vezett megbeszélés egy kis akadályba ütközött, hi-

szen: „A piaristákkal való találkozást át kellett tenni egy későbbi időpontra, mert az egyik résztvevőt elütötte egy autó, s eltört a lába. Az összejövetel piaristák kérésére jött volna létre, Salánki István tanár volt az, akivel megbeszéltem. Részt vettek volna: Péter Mihály első asszisztens, Balogh Ferenc igazgató és az öccse, Lajos, valamint Salánki. Salánki István jól tud Finnül, eljár hivatalos felkérésre, ha finn vendégek jönnek, tolmácsolni is. Fel-felkeres az intézetben, s egy ilyen alkalommal említettem neki, hogy valószínűleg az USA-ba megyek egy fél évre. Erre feljött hozzám, s kérte, hogy a rendi barátaim közül szeretnének velem találkozni valahol Pesten. Én erre meghívtam őket, volt tanáraitam: Pétert és Balogh Ferencet, valamint öccsét, aki két éven át szomszédom volt a rendházban és természetesen Salánkit is.” Ezután rövid jellemzést adott az említett rendtársairól.²¹ 1969. július 18-án aláírta hírszerzői megbízását,²² s öt hónapos ösztöndíjjal kiutazott az USA-ba. A megbízásával kapcsolatos információ a kinti magyar külképviselőhez késéssel érkezhetett, hiszen a külügyi futár szeptember 1-jei üzenetében még ez állt: „Bár nem kaptunk tájékoztatást az ösztöndíjasok között levő esetleges hálózati személyekről, de Dr. Erdélyi István nyelvész fontoskodó (kacsingatott, félrehívott) magatartásából feltételezem, hogy legalábbis eligazítást kapott, vagy esetleg a katonai hírszerző ügynöke. Kis sk.”²³ Kiutazásáról végül is a New York-i magyar kirendeltségen egy bizonyos „Nagy elvtárs” értesítést kap, melyben egyidejűleg arra utasították a missziót, hogy Erdélyit „külügyi fedéssel használják fel társadalmi kapcsolatuként”.²⁴ Kinti tevékenységéről Erdélyi aztán szinte napra pontosan írásban beszámolt a magyar külképviselőnek:²⁵ először egy hónapos nyelvgyakorlaton volt a Columbia Egyetemen, melynek igazgatója volt iskolatársa, Juhász Ferenc, s itt már „az első hét után megbeszélte vele a nyelvi kurzus oktatóinak pedagógiai hiányosságait”. Az egyetemen alkalma volt megismerkedni az IREX²⁶ illetékeseivel. Majd New York-i egyetemen Robert Austerlitzhez ment, akit 1960 óta jól ismert. Arról is írt, hogy a kintiek őt és Kálmán Béla debreceni professzort tartják szimpatikusnak, „olyanoknak, akik a »két ellenséges magyar finnugrista csoport« [tudott róla] között a középhelyet foglalják el, s olyanoknak, akik »nem politizálnak«”. Majd Denis Sinor, illetve Lotz János intézetét kereste fel Bloomingtonban, ahová Pozsonyi István kultúrattalával érkezett, s az ottani partin több magyarral, köztük neves professzorokkal találkozott. Előadásaiért (napi 2 óra) 800 dollárt kapott, ezért jó szállodába tudott menni. Sinor meghívta tanítani, de csak ha hivatalosan jön, mert — így Sinor — disszidenst egy évnél tovább nem foglalkoztat. Ez idő alatt levelezett a hamburgi Décsy Gyulával is, aki amellett, hogy beszámolt a finnországi Utsjokiban végzett nem nagyon sikeres kutatásairól, meghívta őt vendégprofesszornak a Hamburgi Egyetemre. Ismerve Décsynek

az 1466-ban keletkezett Müncheneri kódexszel kapcsolatos kutatásait (A Müncheneri kódex. A négy evangélium szövege és szótára. Décsy Gyula olvasata. Kiad. Szabó T. Ádám. Budapest, 1985), bizonyára fontos adalék lehet levelének következő részlete: „Nagyon köszönöm a Biblia megküldését. Károlyi azonban volt nekem. Káldi kellett volna (nem Gáldi).²⁷ Közben azonban az egész ügy tárgyalanná vált, mert a MK III kötetét nem a tervezett formában fogom közzétenni. A biblia vételét különben azért nem nyugtáztam, mert nem jó egyházi könyvek cseréjéről levelezni. A magyar postával egyébként kevés embernek van jó tapasztalata (sic!). Egy hét minden levél Hamburgból Budapestig, ez ver minden postai rekordot közép-európai viszonylatban is.”²⁸ Sokat mond e levél azon részlete, melyben Décsy Erdélyi meghívása felett a következőképp aggódik: „Itteni előadásod ügye rendben van, csak megkapd az ideutazási engedélyt magyar atyánkfiaitól. Mondd nekik, hogy jelentesz inkább, csak adják meg. S győzd meg őket, hogy igaz lesz.”²⁹ Az amerikai rezidentúra eberen követte minden lépését, a külképviselőten dolgozó bizonyos Sági (fedő?) nevű alkalmazottal 1969. október és 1970. január között többször is találkozott, s jelentett neki a kinti magyarok dolgaiáról.

Erdélyi Washingtonban felkereste a kinti piaristákat is, Irányi László házfőnöknél lakott, s megtudta — s persze jelentette is — hogy „a rend évenként keresztül kapcsolatban állt a State Departmenttel”. Irányi egy ideig az amerikai diplomatákat tanította magyar nyelvre, de még azután is szaktanácsadójuk maradt, miután az amerikai külügy saját nyelvtanárokat alkalmazott.

Hazatérve Erdélyi több oldalon beszámolt kinti tevékenységéről, szabatosan pontokba szedve a meglátogatott intézményeket és személyeket, főként a kinti egyetemeken tanító magyarokat és az emigráns piaristákat.³⁰ Nem lehet megdöbbenés nélkül olvasni Irányi László rendtársát befekettítő sorait, hogy odahaza 45 előtt „igen otthonosan és magát jól érezve forgott (...) nyilas körökben”, így a mostani nyugat-németországi családi látogatásai is az amerikai, nyugatnémet, s spanyol és a vatikáni érdekeket szolgálják — különösen, ha együtt olvassuk az Irányinak hazaérkezése után írt, igen meleg hangú levél alábbi hálálkodó soraival: „Kedves Laci! Megközelítőleg most lesz egy éve, hogy nálatok jártam. Az emlékek azóta sem gyengültek bennem, még mindig elég gyakran — lehet mondani, minden áldott napon — gondolok rád és rátok. Arra a közel egy hétre, amit nálatok töltöttem, s azokra az estékre, mikor elbeszélgettünk mindenről, főképp arról, ami Veled és velem történt 1945. februárja után.”³¹

A hazai és a nemzetközi finnugor-kutatásokról
A Nyelvtudományi Intézetben Lőrincze Lajossal is megosztotta kinti tapasztalatait, mivel Lőrincze épp akkor indult amerikai tanulmányújtára. E be-

szélgetésről leadott jelentés³² több részletét ma már mosolyogva olvassuk: „Lőrincze Lajost 1959 óta ismerem, tudományos és nyelvművelő munkássága közzismert. (...) Emberileg nem igen jutottam közel hozzá, de úgy ismert, hogy az »így is jó, úgy is jó« nyelvművelő tétele az életében is megnyilvánul. Nincs határozott véleménye, vagy legalább is soha nem nyilvánítja. Most az Állami Díj átvétele után hallotta tőle először az ember, hogy valakit (a Nyelvtudományi Intézet igazgatóhelyettesét) elvtársnak szólított, de az is egy kissé nehezen jött ki — észrevehetően — a száján.”

Tartótisztje utasítására a hazai finnugor-kutatókokról Erdélyi még a következő részletes jelentést adta: „A finnugor nyelvészek között a külföldi ösztöndíjak, vagy a kulturális csere keretében történő tanulmányutak kiosztása (...) a következőképpen történik: Megjelenik az osztályvezető (egyetemen a tanszékvezető), s kijelenti: »Erre az évre 2 hónapot kaptunk Finnországba, hármat a Szovjetunióba. Ki következik sorrendben? Te tavaly voltál, te meg tavaly előtt, tehát te fogsz, s te megy« — Egy szóval se kérdik, van-e hasznos, a kollektív munkálatok szempontjából szükségesnek látszó terve vagy egyéni szakmai-tudományos szempontjából lényeges tennivalója az illető országban. Te vagy a soros, és kész! Az ember elgondolja és felháborodik azon, hogy hány nemzetgazdasági szempontból hasznosabb feladat lenne, mint például az, hogy az egyetemek nődolgozói egy vagy két hónapon keresztül ismerkedjenek a helsinki divattal, ételekkel és nyugati filmekkel. Mikor a bejelentés megtörténik: két hónap van Helsinkibe, három hónap Leningrádba, akkor elkezdődik egy sokszor csendes, sokszor hangos, néha szemtől szembeni, legtöbbször azonban háttérben lefolyó tülekedés a »nyugati« kiküldetésért. (...) S aztán megy, aki ügyesebb, talpraesettebb, akinek jobb a kapcsolatai. (...) Olyan eset is előfordult, hogy az egyetemi professzor tíz hónapi ösztöndíjat adott (adatott) volt tanítványának, aki angolra tanította őt, jutalmul. Az illető aztán meg-megjelent a külföldi tudományos intézetben, mint egy előkelő idegen, be-be nézett, ha éppen beszélgetni kívánt valakivel, vagy nem tudott mit csinálni. S ez így ment 10 egész hónapig, s az illető úr szenvedett a »honvágytól«. Fimmel nem tanult meg, [10 hónap alatt pedig ez lehetséges/ szakmailag nem fejlődött, de egy év múlva újra vállalta az áldozatot, újra megkapta a kiküldetést (...)] Az egyetemek abszolút terméketlen dolgozói is sűrűn járnak Helsinkibe, de persze állandóan panaszkodnak, hogy mások sokkal többször jutnak el minden finnugris Főállamba (sic!), Finnországba. Valaki megkapja az ösztöndíjat, kijut »munkája színhelyére«, s ott egy-két nap alatt el is felejt, mit is írt be az ösztöndíjkérő lapba, hogy mit fog csinálni. Miért van ez így? Mert ha hazajön az illető, a másolatról kirja, hogy mit csinált, tevékenykedett egy-két hónap alatt, s ezt elhiszik azok, akik átnézik az úti jelentést — vagy talán nem is nézi át senki, csak be kell adni. (...) Így nem kerültek még publikálásra 8–10 éve gyűjtött finnugor szövegek, s »nagy horderejű meglá-

tások és ötletek«, mert ezek csak az úti jelentésben voltak meg. S az az egy-két lap papiros, melyre ezeket feljegyezték, esetleg az év végi rendcsinálás alkalmával jól megérdemelt helyére, a papirkosárba került. (...) A fogadó professzort a magyarországi pletykák, nyelvészek intim (kifelé nem szellőztetendő) kapcsolatai jobban érdeklík, mint az, hogy min is dolgozik az illető. Az ember pl. Finnországban sokkal tisztább képet nyerhet a magyar nyelvészetről, a finnugristák állandó harcáról egymás ellen, a klikkekről és a fúrásokról, mint idehaza. A Szovjetunióban is hallhat az ember olyan ösztöndíjasokról, akik akadémikusnak vagy professzornak adták ki magukat, s nagylelkűen leereszkedtek az általuk kreált egyetemi katedráról az egyszerű finnugristákhoz, és kegyesen fogadták azok könyvadoományait, sokszor úgy is, hogy többektől voltak kegyesek elfogadni ugyanazt a művet azzal, hogy majd a kollégáiknak odaadják, mert nekik már megvan [s aztán itthon eladták]. Olyanokról is lehet hallani, akik az illető ország társasági konvencióit felrúgva, nagyon is helyteleníthető módon viselkedtek” A tartótiszt elégedetlen volt a jelentéssel, hiszen kézírással ez áll a végén: „A jelentés általánosan foglalkozik a kérdésekkel, Utasítom, hogy az egyes témákat személyhez kapcsolva dolgozza át.”³³

Függetlenül a fentiekől, ma joggal kérdezzük, hogy 1970-ben (mikor egyre gyakoribbak lettek a palesztin terrortámadások, mikor a tartós szuezi válság idején ki tudja, hányadszor kötötték meg a fegyverszünetet, s javában folyt a tárgyalás az Odera-Neisse-határ elismeréséről) oly nagy fontosságúak lettek volna a nemzetközi finnugor nyelvészeti kutatások, hogy egy olyan nagyszabású tudományos kongresszust kelljen megrendezni Tallinnban, melyen az ebben a tanulmányban szereplő szinte valamennyi nyelvész részt vett: a 405 résztvevőnek csaknem a fele a Szovjetunióból jött, de Magyarországot is 79-en képviselték, s közülük 37-en még előadást is tartottak.³⁴ Ne csodálkozzunk hát azon, hogy a magyar titkosszolgálati levéltárban csak úgy hemzsegnek azok az iratok, melyek ekkortájt — többnyire persze mint ártatlan célszemélyeket — a nyelvészekről gyűjtöttek adatokat.³⁵

Göttingenben

A finnugor nyelvészetről (jobbban mondvá: nyelvészekről) adott 1971. januári információkat követően Erdélyi „1971. okt. 1-jétől 1. évre Göttingenbe kapott szerződést”, ahol „feladata lesz egy szótár elkészítése”.³⁶ Ezért a BM III/I-1 alosztályból a III/I-3A alosztály állományába helyezték: „Filológus részére meghatároztam magatartási vonalát, felhívtam a figyelmét az aktív, folyamatos munkára, a szigorú konspirációra. (...) Feladatait a tippkutató, információszerző munkájában megértette. Aktív, szorgalmas munkát ígért. A kért feladatokat megoldhatónak tartja, úgy érzi, eredményes munkát fog végezni.” Tartótisztje meg is

jegyzi: *... a beszélgetés alapján az a véleményem, hogy az operatív munkában már meglehetősen jártas. Értelmes, jó társalgó, kellemes ember, akinek nem jelent problémát a kapcsolatépítés. (...) teljesen világos számára, amit kérünk. Nagyon készséges volt, nem szeretné, ha csalódnánk benne. Dr. Vörös Endre r. fhdgy.*³⁷

A „szótár”, amit Erdélyi a göttingeni tartózkodása során elkészített (illetve melynek szerkesztésében oroszánrészt vállalt), tulajdonképpen egy részletes, bizonyára komoly tudományos értékkel bíró bibliográfia, mely például az Országos Széchényi Könyvtárban mint alapvető kutatási segédlet szabadpolcon nyert elhelyezést,³⁸ ugyanakkor kinti jelentéseiben nemcsak annak szerzőivel, illetve szerkesztővel foglalkozik név szerint, de a velük kapcsolatban álló kinti magyar nyelvészekkel is (Futaky István, Kiss Jenő stb.). Göttingenben budapesti kollégája, Kubínyi László révén ismerkedett meg annak fiával, Kubínyi Attilával, aki a Burg Kastl-i magyar gimnáziumban volt korábban zetanár. Nemcsak azt adta tovább, amit tőle a gimnáziumról s annak igazgatójáról megtudott, hanem jelentett például a kinti és az otthoni állítólagos szabadkőművesekről, de például Kubínyi Attila édesanyjáról, Comensoli Máriáról is, aki Bartók Bélánét (Pásztor Dittát) rendszeresen elkísérte külföldi koncertjeire.³⁹ Kubínyi némi puhatolódzás után felajánlotta, hogy összehozza a német titkosszolgálat egyik emberével.⁴⁰ Hogy e találkozó létrejött-e, nem tudni, de tény, hogy valamiféle „játszmas ügybe” akarták bevonni, mint ahogy az kinti kapcsolattartója, a kölni kirendeltségen a műszaki tudományos együttműködéssel és az ösztöndíjasok ügyeivel fedőtevékenységként foglalkozó „Blinker” néven ismert munkatárs (Sándor Lajos) jelentéséből tudjuk.⁴¹ Ekkor viszont már több jel is utalt arra, hogy Erdélyi ki akart szállni az egész ügyből, ráadásul egy alkalommal „elkövetett egy konspirációs hibát is. Az történt ugyanis, hogy az utasítás szerint elhelyezkedett a Hotel Atlantik — Köln, Alter Markt 55-61-ben, és onnan telefonon felhívott, megadva a szoba számát, azzal, hogy ott találom meg. (...) A tényen csak az enyhíthet, hogy fedőszervi munkából kifolyólag szinte naponként hívnak különböző helyekről magyar ösztöndíjasok.”⁴² Röviddel kiérkezése után Erdélyi felvette a kapcsolatot az egyetemhez közel lévő Szent Pál plébánia esperes-plébánosával, azzal, hogy kiköltözne a diákkotthonból, s szívesen segítene a lelkipásztorkodásban. Meg is szerezte mind a szükséges misézési, mind a gyóntatási engedélyt, majd beköltözött a Szent Godehard plébániára. Lelkipásztori működése korántsem volt zavartalan, egy év után vissza is költözött az egyetemhez tartozó lakásába, főleg azért, mert — ahogy azt Erdélyi a Szent Godehard templom plébánosának, Klaus Knackstedtnek mintegy indokként a tudomására hozta — papi tevékenységét a magyar külképviselet egyik embere figyelte.⁴³ Végül az MTA-beli

munkaviszonyát felmondta és közölte, hogy nem tér haza, majd ismeretlen helyre költözött.⁴⁴ Több forrásból is tudjuk⁴⁵ hogy 1973-tól a Hannover melletti Letter egyik iskolájának, a Georg Büchner nevet viselő gimnázium alkalmazásába került, ahol latint és történelmet tanított. Ugyanakkor feltűnően visszavonultan élt, kezdetben kérte is, hogy ne kérdezzék múltjáról, anonimitásban akart maradni. Egyre jobban látszott, hogy úgy is, mint ember, úgy is, mint pap száználmasan nyomorúságos helyzetbe került. Ahogy ő maga írta haza, kollégájának és tanítványának, Zaicz Gábornak, még 1972-ben, majd egy évvel később: *... nehéz ám idegenben egy évnél tovább lenni (...), gyűn a tél, s nincs (...) se magyar sonka, (...) se magyar szó. (...) Szeretek benneteket (...) sokat gondolok rátok. Egyedül vagyok, s ez nem jó. (...) Bár ne jöttem volna.” „Savanyú vagyok, kedvetlen, idegen, sokszor bolond, néha iszom is, mert az egyedüllettel (...) nagyon-nagyon nehéz elviselni.”⁴⁶*

Pedig a letteri gimnázium igazgatója megértően viseltette Erdélyivel szemben. Bizalmát jelzi, hogy Erdélyi osztályfőnök is volt. Kinti tanártársa, Horváth István szerint diákjai szerették, nem utolsósorban azért, mert sok önálló feladatot bízott rájuk. A latin szakos igazgatóhelyettes többször hospitált nála, s megállapította, hogy tanítványai tényleg jobbak a többieknél, azaz sok diáknak joggal adta meg a legjobb osztályzatot. Hogy oroszul tudott, azt meg az egyik Csehszlovákiából emigrált tanárnővel való beszélgetésből tudták, mikor a szünetekben — a tanárokat heccelendő — többször is oroszul beszéltek egymás közt. Erdélyi amúgy is szerette a társaságot, szeretett és tudott jól főzni, mint ahogy elmondta, még odahaza (nyilván Nagytétényben) az apácáktól leste el a főzés tudományát. Mint termékszerezető, minden ottani növényt, bokrot, fát jól ismert, s ezekről tanártársainak is beszélt. Azt is tudjuk, hogy óráit — kérésére — általában a kora reggeli órákban tartotta meg. Halála napján (1976. május 8.) reggel 8-kor kezdett. E napon kivételesen nagy volt a hőség (9-kor már jóval 30 fok fölött). A tanáriban infarktust kapott, bár volt ott egy defibrillátor, melyet egy fiatal matematika szakos gyakornok szakszerűen kezelte, s a mentő is gyorsan odaérkezett, mégsem tudtak rajta segíteni: kórházba-szállítás közben halt meg.⁴⁷

Göttingenben helyezték örök nyugalomra. A gyászmisét az általa „proletárplébániának” nevezett Szent Godehard templomban Paul Peck mondta, a tanári kar, a diákság, illetve a harminc tagú diák-fúvószenekar részvétele mellett.⁴⁸ Klaus Knackstedt göttingeni plébános így emlékezett meg róla: *„Páter Stefán nekem kedves felebarátom volt, aki azonban lényét és a világhoz való viszonyát tekintve rendkívül érzékeny és szeszélyes volt. Ahogy korábban Önöknél [értsd: hazájában és rendjében], a nehéz helyzetekben itt [Németországban] is olyannyira magába húzódott vissza, hogy csak nehezen lehetett segí-*

teni rajta. Tovább fogunk imádkozni érte, mert tudjuk, hogy élete mögött roppant tragédia húzódik.”⁴⁹

SZENDE ÁKOS

¹Medvigy Mihály: *Pápa életpályák*. Panoráma, Budapest, 1991, 21.

²Önéletrajza: ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2, 38–39.

³Magyar Országos Tudósító (1929–1948), 1939. június 4. (vasárnap), 6.; interneten.: <http://mol.arcanum.hu/mti>, illetve az eseményről tudósító filmhíradó egy részlete: <http://filmhíradok.nava.hu/watch.php?id=3320>

⁴A *Kalazantinum* növendékeinek minősítései (1942–1948). Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (a továbbiakban: MPRKL), a Kalazantinum iratai.

⁵Lásd a 2. sz. jegyzetben hivatkozott önéletrajzát.

⁶Székesfehérvári Püspöki Levéltár (a továbbiakban: SzfvPL) No. 1737/1951.

⁷Az Egyházmegyei Hatóság 1951. július 21-i, július 31-i és augusztus 26-i Jegyzőkönyvei; SzfvPL–No. 4569/1950.

⁸SzfvPL–No. 1737/1951.

⁹Második önéletrajza: ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2.

¹⁰Zaicz Gábor szíves közlése, 2010. november.

¹¹Szigorúan titkos utasítás bizonyos Nagy elvtársnak, a New York-i rezidenturára: ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2, 62.

¹²Lásd a 2. sz. jegyzetet.

¹³1968. december 5-i jelentés Décsy Gyula nyugatnémet személyéről, ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1.

¹⁴Az MTA Nyelvtudományi Intézetének 1969. március 31-i ajánlása a Kulturális Kapcsolatok Intézete által rendszeresített személyi adatlapon, ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2.

¹⁵ÁBTL, K–2609/76, „MADÁK”, 92.

¹⁶Dénes Ferenc: *Dr. Rédei (Radanovics) Károly nyelvészprofesszor szülőföldi köszöntése és életútjának ismertetése*. A magyarság eredete és nemzeti azonosságudata c. előadás alkalmából a Polgári Olvasókörben. [Kézirat. Nagykanizsa 2003. március 7.] Idézi Bolf Barbara: *A Nagykanizsai Piarista Gimnázium és Rendház államosítása, 1948–1950*. Egyháztörténeti Szemle, 2010/2.

¹⁷ÁBTL, „Filológus” Bt–1194/2, 38–39.

¹⁸ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1, 38–41 és 42.

¹⁹1969. június 14-i jelentés az MTA Nyelvtudományi Intézetének külföldi kapcsolatairól, ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1, 44–46.

²⁰ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2, 58.

²¹JELENTÉS 1969. július 4. tárgy: „Filológus” USA tanulmányútja, ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2 [felül jobb oldalon, a „szigorúan titkos” minősítés felett kézírással: »Viczián et. Megbeszéltek szerint tevékenykedjen papi vonalon«].

²²ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2, 60.

²³KIVONAT az 1969. szeptember 1-jei washingtoni 8/14–1/69. sz. futár-jelentésből, ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2, 61.

²⁴Lásd a 11. sz. jegyzetet

²⁵Erdélyi útijelentése (1969. augusztus 14. – 1970. február 14.), ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2, 98–102. [sajátkezű aláírás: Filológus és Erdélyi].

²⁶IREX: 1968-ban alapított nonprofit szervezet nemzetközi innovatív programok támogatására.

²⁷Nyilván utalás Gáldi László nyelvészre.

²⁸Décsy levele Utsjokiból Erdélyinek New Yorkba (1969. szeptember 29.), ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2, 65–66.

²⁹Décsy levele Hamburgból Erdélyinek (1969. december 16.), ÁBTL, „Filológus” Bt–1194/2, 80.

³⁰Meglátogatott intézmények. ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1 [1970. március].

³¹Erdélyi István géppel írt 1970. október 3-i levele Irányi Lászlónak, ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1.

³²Erdélyi István 1970. április 22-i jelentése. Tárgy: Lőrincze Lajos ügye, ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1.

³³Erdélyi István 1971. január 21-i jelentése, ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1, 129.

³⁴Congressus Tertius Internationales Fenno-ugristarum. Tallinnae Habitus 17–23 VIII 1970. (Redegit: Valmen Hallap), Valgus, Tallinn, 1975.

³⁵Ezek a 15. sz. jegyzetben említetten túl: K–1832/1 „Ravaszdi”, K–1936 „Lektor”, Bt–2168/1 „Pósfai”, O–20041/1 „Humán”, M–41556 „Docens”, O–14963/9 „Canale” és Mt–1538/1 „BOJTÁR TIVADAR”.

³⁶ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2, 126.

³⁷Uo.

³⁸*Bibliographie der uralischen Sprachwissenschaft 1830–1970*. Band I. Ungarisch. Herausgegeben von Wolfgang Schlachter und Gerhard Ganschow. Redaktion: István Erdélyi, Gerhard Ganschow und Cristoph Gläser.

³⁹Erdélyi István 1973. április 2-i második jelentése, Köln, ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1, 144.

⁴⁰Uo.

⁴¹„Blinker” szigorúan titkos jelentése „3-nak!” [értsd: III/I–3A], illetve „Palotás elvtársnak”, Köln, 1973. április 2., ÁBTL, „Filológus”, Mt–313/1 146.

⁴²„Blinker” 1973. május 21-i jelentése, „Filológus”, ÁBTL, Mt–313/1, 159.

⁴³Klaus Knackstedt plébános 1976. július 5-i levele Magyar László piaristának Devonba, MPRKL, Tartományfőnöki levelezés 362/1976.

⁴⁴Kizárási Javaslat, 1974. október 7. ÁBTL, „Filológus”, Bt–1194/2 162.

⁴⁵Kinti tanártársának, Horváth Istvánnak személyes közlése, 2011. május 4.; a göttingeni egyetem könyvtárosának, Kesztyűs Tibornak 2011. január 6-i drótpostaközlése és Erdélyi temetési szertartását végző Paul Peck plébánosnak 2010. november 13-i levele a szerzőnek.

⁴⁶Idézi Zaicz Gábor: *Erdélyi István, a finnugor nyelvész*. In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. Budapest – Szeged, 1993, III, 1478–1483.

⁴⁷Horváth István személyes közlése, lásd előbb.

⁴⁸Paul Peck a szerzőnek írt, előzőekben már hivatkozott levele.

⁴⁹Lásd a 43. sz. jegyzetet.

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

LÁTÁS ÉS LÁTOMÁS

A magyar líra fejlődésében döntő szerepe volt Ady Endrének, aki a látványt a képzelet kohójában izgította. A világirodalomban ez az ábrázolásmód nem minősült újdonságnak, nálunk azonban megdöbbenést keltett. A korszak legtehetségesebb költői nyomban felismerték, hogy ez a poézis jövője, s ízlésükkel, a hagyományokkal küzdve megindították a máig sem befejezett változást, amely azonban nem járt a forradalmakban megszokott rombolással: egymás mellett élt és él a kétféle kifejezőmód, ki-ki ízlése szerint választhatja a szívének kedveset. Régen rossz, ha a szabadságot intézményesen mázolja kötelezővé, ha az ízlést erőszakkal korlátozzák, egyet vagy más kötelezővé téve, politikai szempontnak rendelve alá a versek értékelését.

Móra Ferenc hagyományos író volt. Ez nem értékítélet, jó néhány műve megérdemelné, hogy az irodalmi kánon része legyen. Nem kis örömmel ízelegettem istenes verseinek gyűjteményét (*Himnusz a búzamezőn* címmel Kindelmann Győző szerkesztésében adta ki a Szent István Társulat. Utószava a kitűnő irodalomtörténész, Alszegehy Zsolt régebbi tanulmánya.)

Az író műveivel szembesülve néhány olyan problémát is fel kell vetnünk, amely napjaink irodalomtudományának is nyitott kérdése. Az egyik: a „fentebb” irodalomnak része-e a mese. A másik: hol az imádság helye. Az utóbbira könnyebb felelni, minden jó költő imádkozik, amikor a szavak és látomások segítségével a tapintható világon túlra tekint, s onnan csodák hírét hozza. Kosztolányi nem nevezhető istenes lírikusnak, a *Hajnali részegség* csodálatos látomásában azonban olyan világrendbe vezérel, amelyet bizvást a transzcendens jelzővel illehetünk. A másik kérdésre nehezebb válaszolni, az azonban tény, hogy jó néhány író azért kedvelünk, mert előadasmódjában gyermekségünk kedves meséire ismerünk, s mint tudjuk, a mesék a legalkalmasabbak a gyermeki éden visszaálmódására, annak a világnak a képét, érzéseit idézve, amelyből kiszakadtunk, s ahová egész életünkben szeretnénk visszatérni. Ebbe a tartományba vezet Móra Ferenc is. Bensőséges, finom rajzaiban a hit és a szeretet csodálatos kapcsolatát tárja föl, ebben a világban nincs durvaság, erőszak. Még a bajt, a fájdalmat is legyőzi a gyermeki bizalom: „Anyuka beteg... Kis szívem, ma este / Nem kell a földrajzot felmondanod, / Jobb lesz, ha ide a lábamhoz ülve / Halkan a Bibliát lapozgatod. / De ne ott olvasd, ahol az Uristen / Haraggal néz el a világ felett // Ha-

nem ott olvasd, ahol az Istenke / Nagyon szereti az embereket” (*Anyuka beteg*).

Mintha prózát olvasnánk. Az édesanya beteg, ágya mellett suttognak, de nem a medicinák, hanem a Biblia áldásos hatásairól, arról, hogy „Istenke nagyon szereti az embereket”. Az „Istenke” érezhetően mindennapos vendége ennek a családnak, becézó alakjával még otthonosabb ebben a környezetben. Itt még a halál is elveszti rémségét, nagy utazássá, felfedezéssé válik. A szomszédos vénleány „*aztán álmodott sokat, / S beleszövé az álmokat / A kötésbe, a horgolásba. / És kis szobája rejtékén / Szeretett sírni is szegény / De úgy, hogy más ne lássa. / S mikor már könny és álmom elfogyott, / Utánuk megy a másvilágra, / Hogy hátha folytatódna ott...*” (*Meghalt egy vénleány*).

Atlelkesített közeg, „Bűnök tuskéin térdelünk”, de bizhatunk abban, hogy az Úr „irgalmasságot tesz velünk”. Nem kételkedünk, az evangéliumok világában lépdelünk a bizonyosság felé. Ez is varázslat, ugyanolyan, mint amilyen bámulatos tetteket hajtott végre a gyógyító, a fájdalom könnyeit letörő Jézus.

A gyermeki hit bizonyossága meghatározó érzése Móra Ferenc istenes verseinek. Nem az a gügyögő áhítat, amely sok vallásos verset tett hiteltelenné, hanem a kegyelem állandó jelenlétének és segítségének tudata. Ennek megfogalmazásához nincs szükség látomásokra, elég szelíden belesimulni Isten szándékaiba, a születés és a halál között feszülő ív ábrázolásával emlékeink egyik tartományába pillantva felismerni az élet ajándékait, amelyek közül a szeretet a legnagyobb. Elemista koromban a jószágos Varga igazgató úr helyettesítette a beteg tanító nénit, s megtanította az *Apám* című Móra-verset, melynek könnyes nosztalgiaja egyszersmind a szív vigasztalása: „*Kis temetőnkben tudok egy zugot: / Az öreg remekes szűcs nyugszik ott. / Híres, amit varrt, ködmön és suba, / Neve sokáig élt a faluba. / Magam is sokat emlegetem, / számon mosollyal, könnyel lelkemen, / S ilyenkor ifjú bimbóm, gyermekem / Szővemre melegebbe ölelem. (...)* // *Ám megjött a tél tegnap délelőtt, / Beszítálta hóval a temetőt, / S az öreg szűcs már nem panaszkodik. / Az öreg szűcs már szépet álmodik. / A hó fehér, sellyes, sűrű, puha, / Úgy takarja be, mint meleg suba / S a téli zöld, mely hegyig belevész, / Az rajta irhából a szegés.”*

Ezt a bensőséges érzést elveszítettük, kilúgozták lelkünkéből a dühödt indulatok. Mintha az emberi világot örökös téli fagy uralná, „az ember félve jár az ég alatt”, s mint a fagyott madár „világavesztett nyitott szemivel / Szörnyű miértnék néz az égre fel”. *Éj van* — ez Móra egyik költeményének sokat eláruló címe, kísérteties éj:

„Egy óriási árny suhan / A mindenségen által, / S egy percre engem is bevon / Fekete fátyolával. // Egy percre csak, s egy perc alatt / Érzem reszketve fázva, / Amint a létnek rám szakad / Egész kálváriája.”

Egyre több olyan művet olvashatunk, amely a lét kálváriájával foglalkozik. A hitelesség megköveteli az őszinteséget, s aki így tekint akár Európára, nem szabadulhat bajlós érzéseitől. Móra és jó néhány kortársa még olyan világban élt, amelyben a nyomorúság ugyancsak reménytelenné tette milliók életét. De abba sötétségbe bevilágított az ősioktól hagyományozott hívő magatartás távlatosságá. Ez mára elhalványodott, a nyomorúságba taszítottak már egyre kevesebben remélik sorsuk jobbra fordulását. Móra Ferenc nekik is üzen: zörgessetek, zörgessetek! imátok előbb-utóbb meghallgatásra talál: „Ó, hány éhenhaló gyerek / Sír fel hozzád az égrel! / Ó, hány szüülőnek elpereg / Cseppenként szíve vére! / Tened is volt egy fiad: / Az inges kis Jézus miatt / Add meg nekünk / A mindennapi kenyeriünk! (Kenyérért való imádság).

Amikor díszdoktorrá avatásán beszédét mondott, kötelességének érezte a nyilvánosság előtt számot vetni a maga lelkiismeretével. Elsőnek a tisztaszívűséget említette. „Embertársaimnak se nem előgerttem, se nem aggtam, a vallásomat sohase bántottam — igaz, hogy a másét se —, s a haza, amelynek földjéből két sírhalom az enyém, nekem még több volt, mint ahogy a törvények parancsolják...” Ez a magatartás hiányzik fájdalomosan. Móra Ferenc valóban tisztaszívű ember és író volt, aki erényeiből vigaszt és reményt tudott adni, és ez nem múlt érdeme.

Majdnem három évtizede, hogy Pusztasándor utolsó kötete megjelent. A 20. század papköltői közül rá kevesebb fény esett, aminek részben az a magyarázata, hogy plébánosi, fapadatának ellátását tekintette legfontosabb feladatának, másrészt Móricz Zsigmond halálával nemcsak felfedezőjét, de legtekintélyesebb támogatóját is elveszítette, s 1941 után csak 1969-ben jelent meg verseskötönyve. Most a Szent István Társulatnál Örökség címmel jelentek meg válogatott költeményei, Graf Rezső szerkesztésében és előszavával. Mellette a sajtó alá rendező Sajgó Krisztiánt is említenünk kell, hisz a költemények rendezése, az anyag kiegészítése részben az ő munkáját dicséri. A hosszú hallgatás, a bűra alá kényszerített írói lét sokszor bűntőan hat. Így történt ez Pusztasándorral is. A széleses áradó lélegzetvételű versek, a bensőséges imák szagattottá váltak, a lírikus arra kényszerült, hogy minél több emlékét és élményét mondja el sietősen, a hajdani hang békéjét és nyugodt biztonságát keresve. A válogatás nyomán kialakított ciklusok szerencsére nem a kényszerű hangváltást tárják elénk, hanem a költő vissza-visszatérő témáit, a liturgikus cselekményektől megihletett ember imáit, a hazá-

hoz és családjához fűződő kapcsolatát és költő-elődjéről rajzolt arcképeit. Az utóbbi ciklusban szinte saját irodalomtörténetét, annak kiemelkedő alakjaihoz fűződő viszonyát ábrázolta, annak hagyományának jegyében, amelyet pannonnak neveztek, s a múlt században Takáts Gyula volt kiemelkedő képviselője. Vannak közöttük, amelyekben a látvány az uralkodó, de olyanok is, amelyeket megemelnek a képzettársítások. Ilyen például a *Babits ravatalára*: „az ákácok, az ákácok sóhajtanád / gégeden fűrészt, ne hagyj el Szent Balázs! / látod, tavasszal is dőlnek, dőlnek a fák / neked örökzöld szemfedő, örök bajóvadás, / nekünk szomorú gyász... / Találkozz Istennel!” A Balatonszárszón írt J. A. című versben az egyik szakasz mindennél hitelesebben mutatja Pusztasándor tehetségét, amellyel a látomás felé tágitotta ihletét: „orvul visszajön / mint elvert lompos éhes eb / Isten-morzst keresgél, embert keres / s jelen vagy nagy nagy Úttitárs / egyre jelenebb / egyenruhák és katonák között / megfeszített sóhajok / jelenvalóbb a borzalom / a sín a vagon a kerekek / valóságos a véraláfutás”.

Hosszan lehetne elemezni a képek egymásutánját, amelyek József Attila drámai sorsára utalnak, ugyanakkor azonban rájuk rétegi a *Születésnapomra* magabizó jóslatának — egész népének lesz tanítója — beteljesedését, ahogy a sorsa beteljesedésével Szárszóhoz kötődő költő „egyre jelenebb”. Aki ilyen látomásos sorokat tud fogalmazni, abban igazi a tehetség, s amint jeleztem, csak a körülmények akadályozták teljes kibontakoztatását.

Ezt a vélekedésünket erősítik az *Egyhúz* ciklus versei. Némelyik kicsit túllírt — a témával azonosuló papköltőknél ez nem ritkaság —, máskor viszont az élmény kifejezésének tömörítésével megkapó hatást kelt. Példa a *Poverello*, melynek zárlatáról csak felsőfokban szólhatunk: itt fokozás helyett egészen egyszerű, hétköznapi képpel megragadó hatást tesz: „kalászkok zizegtek a fákra / nyakláncok éke fények édessége / galambok szálltak s a világra / béke // Ó jött és stigmái ragyogtak / talán könny is a szemén // mit akarsz szíviünkkel s a világgal / mit akarsz te Szegény // semmit Naphimnusz énekelni / azzal ki sír s azzal aki fáradt / lassan lehajolt s a földről felvett két száraz ágat”.

„Villózik néha még / valamiféle fény / de nem hoz világozságot, naplemente” — ez a *Hetvenen túl* befejezése. A költő személyes léte lezárult. De verseit olvasva időnként rabul ejt az a fényesség, amelynek hűsége hírhozója volt.

Simai Mihály válogatott verseinek gyűjteményét (*Valaki mindent elszeret; Hungarovoxx*) kézbe véve becézó gyönyörűség borzongat, olyan szép, ízléses a borítója, amelyet Tlasz Attila *Enigma* című festményének felhasználásával Pereszlényi Helga tervezett. A versekből pedig mélyen gondolkodó, komoly lírikust ismerhetünk meg, aki

sokféleképp szembeesít életével s gondolataival, nemegyszer mélyre ható önvizsgálatra készítette, választ várva arra a kérdésre, hogyan s miért pazaroltuk el értékeinket. Visszatérő, sokféle hangon megfogalmazott kérdése: itt és most érdemes-e verset írni, van-e, lehet-e visszhangja a költő szavának. Válasza — talán nem is ok nélkül — meg lehetőségen pesszimista: „szememről egyszer / lehulltán a hályog / amivel a titkok mélyére látok // mégse mondom ki / nincs már szavam // hajléktalan / szavakban / élek / halkan magamnak pengetek magam // az vagyok / aki van” (*Persona non grata*).

Nem éppen lekesítő látélete a korszellemnek, amelyben a kultúra — s vele az irodalom — egyre több megpróbáltatást él át. Nemcsak Simai Mihályt, másokat is hatalmába keríti a kétség: nem kellene-e szakítani a bevett, elkoptatott szavakkal (az avantgárdnak volt ez a jelszava), s helyettük olyanokkal próbálkozni, amelyekkel a titkok mélyére láthatunk? Nem könnyű a válasz. Tény, hogy megint olyan korszakban élünk, amelyben a szavak közhelyessé, olykor hazugokká váltak, és csak abban reménykedhetünk, hogy a költők és írók visszaserzrik becsületüket. Ezért küzd a maga lehetőségei között Simai Mihály is. Megrendítő őszinteséggel ír erről (s a lehangoló korszellemről) *Csak megy a vásári ricsajban* című költeményében: „nem lát / nem hall / nem érez / csak megy a vásári ricsajban // a vigasságot árulók / az álorcákat árulók / az önmagukat árulók / Betlehem / hazát árulók / hazug forgatagában // egy nagyon szegény / nagyon régi / anygalyos havazásból ragyogó / talán sosem-volt Karácsony felé megy / a jászol felé / ahonnet még / nem lopták el a KISDEDET”.

Ebben és a többi hasonló témájú versben az a meggyőződés fogalmazódik meg, hogy nem maradt sok reményünk az élet egyensúlyának s vele a lélek békéjének megteremtésére. Az egyetlen kiút sokak szerint a betlehemi istálló felé vezet. Sokféle könyvet, naplót, önvallomást olvashattam erről. Ezt a meggyőződést fogalmazza meg a karmester, Medveczky Ádám *És mégis megszólal a pálca* címmel Simon Erikával beszélgetve (Kairosz kiadás a *Miért hiszek?* sorozatban), de hasonló irányba tájékozódott a hívőnek csak fenn tartásokkal nevezhető Márai Sándor most megjelent 1959–1960-ban írt *Naplójában*, amelyben személyes tapasztalatai alapján számolt be az értékeket tagadó amerikai életszemléletről (Helikon). Mi marad a tétova, magára hagyott embernek? Talán az a reménykedő kérdés, amelyet a költő *Fohásza* végén olvashatunk: „túl a túlon és / túl az innen / túl a semmivé / foszló minden / hívni majd ha fogsz / vársz-e Istenem?” A kérdés ismerős. Valami hasonlót fogalmazott meg a szűk Könyvek utcán hazafelé ballagó Somlyó Zoltán is, de hasonló, reménykedő sóhaj hallik ki a zsoldá-

roktól máig azokból a művekből, amelyek az emberi sors végpontjára irányítják a figyelmünket.

Simai szerényen a háttérben maradva, mégis „lázongó ihlettel” írja verseit, hogy elmondhassa: „emberek! / vigyázzatok, már nincs idő...” Ez a *Valaki mindent elszert* című költemény — igaz van az utószó írójának, Békési Imrénének — valóban „a kortárs költészet ünnepe darabja”. Simai Mihály pedig a jelentős alakja ennek a kortárs költészetnek.

Karcsú, kicsit megtévesztő című (*Galambok és verebek*; Hungarovox) kötettel jelentkezett Kaiser László, kinek líráját gazdag érzelmi ráhangolódás és sokoldalú műveltség jellemzi. Harminchárom vers, hét fordítás és egy önvallomás a versírásról. Először ezt érdemes végiggondolni. A végeredmény nagyjából hasonlít Radnóti gondolatához: „Írok, mit is tehetnék?” Mert a költő versben írja ki magából fájdalmát és örömét. Talán az öröm pillanatai a legfontosabbak: a kín nem enyhül, ezt jelzik például a *Vért sereg* című ciklus vallomásai, ám ezeket ellensúlyozzák az élet ajándékai: „az elmúlt hosszú esztendő alatt rengeteg fényt és ragyogást kaptam, hitet, erőt, hazától, közösségtől, embertől, nőtől, baráttól, gyerektől. Meg a kultúrától és az anyagelvetemtől. Ha erre gondolkodok ezzel kapcsolatban formálok mondatokat, nagy nyugalom fog el, talán boldog vagyok. Ez a mérleg nekem bőven elég, ezért is írok...”

A hétköznapi lét fájdalmait, csalódásait emlékei ellenpontozzák, amelyek vigasztalást adnak, mert a kölcsönös szeretet melegíti át őket: „Innám harminc éve szorít téged a föld / engem hiányod. Az idő nem gyógyít! / Az idő nem gyógyít, és még az sem segít, / ha női arcokban olykor felém bólint / szép fejed, vagy olykor érzem azt a megbocsátást, / melyet csak téled kaphattam meg teljesen. // Maradtál, aki voltál, egyetlenem!”

Ha felületesek vagyunk, első benyomásra talán azt mondhatjuk: pesszimista költő. Nem lenne csoda, azok az értékek, amelyeket keres, lassan elhomályosulnak. *Mint a bozótharcosok* figyel szorongva, halvány reménységgel, hogy az értelmiségi embernek lehet még becsülete: „Mint a bozótharcosok / csak topogsz helyben, / de még nem elveszted. / Reménykedsz, / mint a kommandós / a biztos ösztűz előtt. / Félsz, bújsz, harcolsz, / talán fennmaradsz, / talán megmaradsz, / önkommandós, / szegény értelmiség!” Az értelmiségiek kopottruhás menetének tagjaként menetel a „vert seregben”, amelynek tagjai bukásukban is fenségesek, hiszen az általuk képviselt szellem kikezdehetetlen: „Micsoda had kísér téged, / kopottan is fenségesek: / szegények és sarzsi nélkül / égnek tartó büszke menet.”

A vesztett vagy veszélyeztetett illúzióknak azonban van ellenpólusa: a visszaidézett gyermekkor adhat reményt és vigasztalást, amelytől megerősítve a költő is „szívével látja” szeretteit (a szív tisztult tekintetét néhány bensőséges, szép szerelmes vallomása is bizonyítja). Összefoglalása en-

nek az érzéskörnek a szülői féltést és szeretetet megszóllató *Robotmese*, e 21. századból a hagyományos érzésvilág felé tekintő vallomás nem melleleg a kötet egyik legszebb költeménye: „*Jövőből jöttem, kisleányom: / én vagyok a legérzőbb robot, / hozzád küldtek, hogy apa legyek, / hittem, nem úgy, egyszerű dolog. // S már rettegek, hogy visszahívnak, / és nem leszek a Földön neked; / megtagadnám a vad parancsot, de robottörvény, hogy nem lehet. // Nem tudtam, hogy félhet egy robot, / hogy program ellen szerethetek, / s áldok minden percet / csak sejtem, / mi az, amit eltöltök veled.*”

Olyan világban élünk, amelyből kilúgozódnak az érzések, helyüket a pénzszerzés, a megélhetést célzó napi robot váltja föl. De a költő megteheti, hogy a gyermeke ágyára telepedve a robotkor-szokról meséljen, amelyben még él a szeretet.

RÓNAY LÁSZLÓ

LJUDMILA ULICKAJA: IMÁGÓ

Van abban valami szokatlan, ha egy író nő foglalkozik a férfibarátság témájával. A tizenkilencedik század emancipációs francia regényirodalmát érintő híres bot mot-ján Ljudmila Ulickaja *Imágó* című műve kapcsán mintha megfordulna. Ilyenformán könnyen gondolhatjuk, hogy ebben az esetben Bovaryné kiált fel: „Flaubert én vagyok!” De Ulickaja új regénye nem ad okot a viccelődésre, komor társadalomképéről valóságosan és jelképesen is sokat elmond, hogy cselekményideje Sztálin halálától Joszif Brodskij költő haláláig tart, vagyis 1953-tól 1996-ig.

Nyilvánvalóan nagyon sok önéletrajzi elem zsúfolódott az *Imágó*ba, annak ellenére, hogy cselekménye szerint Ilja, Miha és Szanya általános iskolában indult barátságát beszéli el a kezdetektől annak végéig. Azon lehet vitatkozni, hogy a tolsztoji-dosztojevskij nagyprózaí hagyományoknak mennyiben örököse Ulickaja, az azonban bizonyosnak látszik, hogy tartalmilag és terjedelmileg is ezzel az igénnyel készült az új regény. A hat-százhusz oldalas regény más megközelítésben — Belinszkij szavait kölcsönvéve — a szovjet-orosz élet enciklopédiájának is nevezhető. Puskin *Anyeginj*től éppen annyira különbözve törekszik erre, mint amennyire távol esik egymástól az 1830-as és az 1950–1980-as évek Oroszországa. Csupán érdekesség, hogy a legújabb kori orosz irodalomtól nem áll távol ez a fajta leltározási szándék. Ezt jelzi Viktor Jerofejev *Az orosz lélek enciklopédiája* című kötete, ami formailag sokkal jobban kielégíti az enciklopédikus fogalmát, mint Ulickaja *Imágó*-ja, de alighanem ez utóbbi, tartalmi teljességét tekintve, felülmúlja Jerofejev összefoglalóját.

A diktatúrák világa mindig infantilis világ. A hatalom az elnyomórendszerekben nem akarja,

hogy alattvalói felnőjenek, hogy a szó valódi, individuális értelmében felnőttek lehessenek. A regény szereplői hiába cseperednek gyerekből fiatalemberré, majd öszülnek meg, alig nyílik lehetőségük arra, hogy szabadon dönthessenek. A Sztálin halálát követő Szovjetunió a kényszer-rek világa is egyben, amelyből kiutat keresnek mindazok, akik nem érik be a párthatározatok kialakította életlehetőségekkel.

Ulickaja regénye nem egyszerűen korfestő, sokkal inkább kordokumentum. A fiúk életét alapvetően átrajzolja a zseniális irodalomtanár, Viktor Juljevics, aki a könyvek, és egyben a múlt felé fordítja őket. Miha, Ilja és Szanya később értik meg: az a szellemi kaland, amire oktatójuk hívta őket, mással aligha helyettesíthető menekülési útnak bizonyul — egy életen át. Ezek a sokkal jobb sorsa érdemes emberek életükben először és utoljára gyerekkorukban teljesezhetnek ki. Felnőttként, ahhoz, hogy lelkiismeretük szerint cselekedhessenek, ki kellett vonulniuk abból a társadalomból, amibe beleszülettek. Ezen a ponton nem lehet eltekinteni Ulickaja életrajzától, akit biológusként azért rúgtak ki állásából, mert tiltott irodalom birtoklásával és terjesztésével vádolták meg.

Az *Imágó* cselekményének egyik vezérfonala a szamizdat irodalom korabeli előállítás, sokszorosítása és árusítása körül forog. Hihetetlen számban bukkannak fel a regényben annak az alternatív világnak a figurái, akik önként vállalt, belső száműzetésbe menekültek, nem utolsósorban azért, mert a mindennapok semmilyen tisztességes munkát nem kínáltak számukra. Noha az önéletrajzi hitelesség nem esztétikai kategória, mégis, a megidézett világ ábrázolása vélhetően sokat köszönhet az író első kézből szerzett tapasztalatainak és élményeinek. Nem kerülhető meg az a kérdés sem, hogy állása elvesztése nélkül íróvá vált volna-e Ulickaja?

A regény enciklopédikusára törekvésének szándékát érzem abban az írói eljárásban, amivel roppant masinériát mozgat a regénycselekményben. Ezt nem csupán a szereplők balzaci mennyisége jelzi, ami a családtörténetek sokaságával és figuráival egészíti ki annak a szubkultúrának a világát, amiről fentebb már írtam. Legalább ilyen fontos, hogy a szerző irodalomtörténeti, tágabb értelemben kultúrtörténeti betétek sokaságával idézi meg a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek orosz fővárosát. Ezekben az esszéisztikus részekben terítékre kerülnek azok a koreszmék — legyenek azok lélektaniak, zeneelméletiek, pedagógiaiak és történelemelméletiek —, amelyek hű lenyomatát adják a szovjet-orosz közelmúltnak.

Az új Ulickaja-regényről eddig született elemzések közül több a szerkezet hibájáról rója fel, hogy

a lineáris történetmondás egy ponton túl felbomlik, nehezen követhetővé válik, és bizonyos fokig koherencia-zavarok lépnek fel a szöveg egészét érintően. Ez a szerkesztési megoldás nem a narráció következetlenségeiből vagy a szerző önkényéből fakad, sokkal inkább az ábrázolt világ átláthatatlanságának, szövevényességének és labirintus jellegének poétikai leképezése.

Szanya, Miha és Ilja — nem társtanul a regény más szereplőitől — a kijáratot keresik abból a falanszter-országból, amibe beleszülettek. A szovjet titkosszolgálat, a KGB olykor útlevelet nyom az egyre kellemetlenebb figurák kezébe, de többen csak öngyilkossággal szabadulhatnak a mindennapok elviselhetetlenségétől. Ulickaja irodalmi névsorolása — Puskin, Jeszenyin, Paszternak, Ahmatova, Cvetajeva, Mandelstam, Nabokov, Tolsztoj, Brodskij, Lermontov, Kuzmin, Csehov, Bunyin, Kuprin, Narbut, Limonov — nem kizárólag befogadói vonzalmáról árulkodik, hanem arról is, milyen volt, és mi lehetett volna Oroszország, ha a történelem egy bolsevik párt képében nem erőszakolja meg, akár egy lator.

A hazai kritika mintha nem vette volna észre, hogy erősen főmű igényvel íródott az *Imágó*. Egy tekintélyes életmű tizedik darabjaként sokkal fontosabb könyv ez — már csak azért is, mert az Ulickaja megírta birodalomnak része volt Magyarország is —, semhogy a recepció rutinműködésével egyszerűen láttamozzuk, ahogyan a tucatkönyveket szokás. (Ford. Goretity József; *Magvető*, Budapest, 2011)

BOD PÉTER

SZŐNYEI TAMÁS: TITKOS ÍRÁS Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet, 1956–1990

Újsághír 2012. augusztus 4-én: „Malte Spitz német zöldpárti képviselő szerint a rendszerváltás előtt a titkosszolgálat nem rendelkezett olyan ismeretekkel az emberekről, mint ma a mobilszolgáltatók.”

A megfigyelés és adatgyűjtés alighanem egyidős az emberiséggel. Elképzelhető, hogy már Árpád is megfigyeltette a hét vezért. Nincs államberendezkedés titkosszolgálatok nélkül, demokratikus és diktatórikus berendezkedések között ebben a tekintetben nem az a különbség, hogy az egyik él ilyen eszközökkel saját polgáraival szemben, a másik pedig nem, hanem az, hogy hogyan. Mindkettő él, de másképpen. A nem demokratikus polgári jogokra épülő társadalmakban a besúgórendszer a megfélemlítés eszköze, és végső célja a szabad vélemény kialakításának és közzétételének megakadályozása, egyáltalán a szabad gondolkodás megakadályozása. Demokrácia nem fél a szabad gondolatától, hanem felhasználja.

Szőnyei Tamás két monstuozus kötete azokat a titkosszolgálati dokumentumokat adja közre (azokból válogat?), és azok történeteit és körülményeit írja le, amelyek 1956 és 1990 között keletkeztek az irodalmi élet szereplőiről és eseményeiről. Intellektuális csemege, a felső értelmiség széles köreinek ajánlható könyv. Amikor megjelent, felhívott egy közeli barátom: ezt el kell olvasni, mindnyájan benne vagyunk. Csalódottan lapozgattam a névmutatót, én bizony nem vagyok benne, úgy látszik, engem nem méltattak arra, hogy megfigyeltek volna vagy be akartak volna szervezni. Nem mindenkire terült rá a hírhedt háló, a mai mobilszolgáltatók, úgy látszik, alaposabb munkát végeznek. De amit csináltak, ügyesen csinálták. Amikor 1964-ben bekerültem az MTA Irodalomtudományi Intézetébe, figyelmeztettek valakire, vigyázz vele, mondták, spicli, jelent rólunk. Kítúnó szakember volt, nagy tudású könyvek szerzője, kedvesen fogadott, amikor megismerkedtünk. Komoran tartózkodtam tőle mindvégig. Most kiderül a könyvből, nem ő volt ott a besúgó, hanem az, akinek szívem-lelkem kitértam, gyakran találkoztunk baráti társaságokban is. Ahogy megjelent, maga volt a jovialis humor. Meghalt már, ma is szeretettel gondolok rá.

A sportéletről vagy a nehéziparról és a kereskedelemről is össze lehetett volna állítani egy ilyen kötetet, az államvédelmi hálózat nyilván ott is rendszeres pontossággal működött, s most, hogy hozzáférhetők — de hivatalosan nem közzétettek — az irattári anyagok, ezek is megtekinthetők. Szőnyei Tamás az irodalmi életre vonatkozó dokumentumokat búvárolta fel. Nem véletlenszerűen és nem át gondolt koncepció nélkül. Jól írja bevezetőjében: „Magyarország legújabb kori történelmének és kultúrtörténetének egyik jellegzetessége az irodalom gyakorta önmagán túlmutató szerepe. (...) Ennek megfelelően a politika is kiemelt jelentőséget tulajdonított az irodalomnak. Megkülönböztetett figyelemben részesítette az irodalmi élet szereplőit, s korszakonként változó eszközökkel, módszerekkel és hatásokkal megpróbált befolyást gyakorolni az irodalmi élet alakulására. (...) Az irodalom kiemelt kezelésére utal az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) őrzött, e szférával kapcsolatos dossziék nagy száma is.”

Az első kötet a bevezető után Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versével folytatódik, majd egy harmincoldalas kítúnó emlékeztető és eligazító történeti-irodalomtörténeti időrendi táblázat következik az 1945-től 1956-ig tartó időszakról. A két kötet úgy válik el egymástól, hogy az első az 50-es évek végével és a 60-as évekkel foglalkozik, a második pedig a 70–80-asokkal. Mindkét kötet tematikus fejezetekbe rendezve közli anyagát, a te-

matikák időrendi csoportosításra törekednek. Az első kötet első tematikus fejezete „Körkép csata után” címmel a forradalmat közvetlenül követő időszakról ad képet a jelentések szemüvegén keresztül, a következő a vidéki „rendteremtés” dokumentumaiból áll össze, témaszerűen természetesen az irodalmi-szellemi életre összpontosítva. A „Kétes egzisztencialisták az irodalmi kávéházban” című fejezetben külön alfejezet mutatja be a Weöres Sándorról és Pilinszky Jánosról szóló megfigyeléseket, összekapcsolva őket „a klerikális reakció dalnokaival”, itt esik szó Rónay György megfigyeléséről is. A második kötet a „mozgolódó világgal”, az ellenzéki mozgalmak feltűnésével fejeződik be, szó van benne a Mozgó Világról, a híres lakiteleki sátorról és mindarról, ami közvetlenül megelőzte a látszólag hirtelen támadt rendszerváltást.

A két kötet együtt páratlan képet ad harmincnyévi irodalomtörténetéről, sőt kultúrtörténetéről az akkori államvédelem szemszögéből rajzolva meg a folyamatokat. Persze mindenki, aki kézbe veszi Szőnyi Tamás munkáját — mert ő az írója a könyvnek, nem egyszerűen közzéteszi a dokumentumokat, hanem megírja a fejezeteket, mondhatnám állandó narrátora a biztonsági szervek iratainak — mindenki a névmutatóval kezdi, keresi ismerőseit, barátait, keresi a közismert szereplőket, amúgy „csámcsogni” akar a szövegben. De rosszul teszi, aki erre használja a két kötetet. Az teszi jól, aki történettudományi munkaként használva figyelmen kívül hagyva a közreadott és megszerkesztett anyagot, hogy hiteles képet kapjon arról, hogyan gondolkodott és mitől félt az akkori állam. Ebből következtethetünk arra, milyen szava, milyen ereje, milyen hatása, milyen befolyása volt az akkori magyar irodalomnak és kulturális életnek a társadalomban. Van az elmúlt húsz évben, úgy látszik, elveszőben van. (Noran Kiadó, Budapest, 2012)

KENYERES ZOLTÁN

RAJKI ZOLTÁN — SZIGETI JENŐ: SZABADEGYHÁZAK TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 1989-IG

A történelem- és történetfeltáró monográfiák írásának korát éljük. Egyre-másra jelennek meg a múlt egy-egy részletének vagy nagyobb korszakának feldolgozását elvégző munkák. Az egyháztörténetről is számos munka látott napvilágot az utóbbi időben. Rajki Zoltán és Szigeti Jenő kötete mégis hiánypótló, mert ilyen átfogó monográfia a szabadegyházak magyarországi történetéről eddig nem jelent meg.

Szigeti Jenő teológiai doktor, a történettudományok (néprajz) kandidátusa a kegyesség-történetet kutatja bő ötven éve, Rajki Zoltán pedig — mint a következő kutatógeneráció történész-szociológus

képviselője — két évtizede kutatja a szabadegyházak történetét. A kutatómunka zöme iratanyagok kutatásából áll, türelmes, kitartó, aprólékos munkával; amit ennyi ideig csak jó értelemben vett megszállottsággal lehet folytatni. Az eredmény pedig a szabadegyházak valós története; illetve ami az iratanyagok és a ritkán megszólalást vállaló érintettek információs alapján tudományos módszerekkel feltárható. E történet ismerete pedig egy átlag európai, illetve nyugati kultúrában élő embernek — de legalábbis értelmiséginek — az általános műveltség része illene lenni. Hiszen ezek a közösségek a mi — szűkebb és tágabb — környezetünkben élnek és aktívan tevékenykednek; mégis legtöbbször alig tud róluk valamit. Legtöbbször a 19. században jött létre egymás után, vagy szinte egyszerre. Az 1800-as évek elején a külföldet megjárt mesterlegények szakmai tudásuk mellett új hitet is hoztak haza. Az új hit lényege nem annyira más dogmatikát jelentett, mint inkább az életmód visszaigazítását a korábbi puritán-pietista normákhoz az egyre növekvő szekularizáció ellenében. A „szabad” jelző a „bevett” egyházak szervezetétől való elhatárolódást jelentett; attól eltérő szervezést akartak megélni az új közösségek. Az életmódbeli változásokon túl a szabadabb egyházi felépítettség és az államtól való elhatárolódás volt a céljuk. A „régik” egyházak ugyanis erőteljes állami befolyás, sőt, néha irányítás alatt álltak. Megalakult a nazarénus, a baptista, a hetednapos adventista, majd a metodista közösség. Az önálló, természetes az adott társadalmi közegben történt, ami hivatalosan és magánemberek részéről egyaránt mindig sok akadályt gördített az elismertség útjába. A történet megismerésével tehát a társadalom reagálását, tolerancia-szintjét is megismerjük. Korrajzot kapunk újprotestáns szemszögből. Az örök „Miért jön létre új egyház a régik mellett?” kérdés megválaszolásához kapunk releváns segítséget. A Rajki Zoltán által írt részben az új egyházak küzdelmei tovább folytatódnak a II. világháború után. Az állami szervek továbbra is ellenőrzésük alatt kívánják tartani az egyházakat; a játszmák folytatódnak változó stratégiákkal. Az elbeszélés a rendszerváltásnál megáll, de a történet folytatódik napjainkig. Ez sem lesz érdektelen kutatás, feldolgozás, megértés szempontjából.

A kötet mindenkinek ajánlható, akit kicsit is érdekelnek a társadalmi folyamatok, illetve a világ változásainak egyházakra, hívókra gyakorolt hatása. És fordítva: a társadalom többségének reagálása egy újabb kisebbség létrejöttére. De hasznos lenne a könyv tankönyvként a teológiai főiskolákon, egyes egyetemi szakkokon, az egyházak vezetői, lelkészei, tagjai, valamint általában az értelmiség számára is. (Gondolat Kiadó, Budapest, 2012)

GYARMATI GYÖNGYI

SOMMAIRE

- ÁGNES JUDIT SZILÁGYI: Eglise, religions et enseignement au Brésil à l'époque de l'indépendance
 GYÖRGY SOMOGYI: Mamma Buona — le culte de la Vierge Marie à Sienne
 ANTAL HÁMORI: La protection de la vie de l'embryon dans la nouvelle Constitution hongroise
 PÉTER MAKAI: L'ontodynamique de la personne
 ■ Poèmes d'András Hodász, János Lackfi, Rainer Maria Rilke et Ede Tarbay
 ■ Prose de János Adonyi Sztancs et László Kisslaki
 ATTILA BUDA: Les courts poèmes d'Ágnes Nemes Nagy
 ■ Entretien avec István Jelenits SchP

INHALT

- ÁGNES JUDIT SZILÁGYI: Kirche, Religion und Unterricht in Brasilien, in der Zeit der Erlangung der Unabhängigkeit
 GYÖRGY SOMOGYI: Mamma Buona — Marienverehrung in Siena
 ANTAL HÁMORI: Embryonenschutz im neuen Grundgesetz Ungarns
 PÉTER MAKAI: Ontodynamik der Person
 ■ Gedichte von András Hodász, János Lackfi, Rainer Maria Rilke und Ede Tarbay
 ■ Prosa von János Adonyi Sztancs und László Kisslaki
 ATTILA BUDA: Die Kurzgedichte von Ágnes Nemes Nagy
 ■ Gespräch mit István Jelenits SchP

CONTENTS

- ÁGNES JUDIT SZILÁGYI: Church, Religion and Education in Brazil, at the Time of Gaining Independence
 GYÖRGY SOMOGYI: Mamma Buona — Marian Devotion in Siena
 ANTAL HÁMORI: Defending the Life of the Embryo in the New Constitution of Hungary
 PÉTER MAKAI: Ontodynamics of the Person
 ■ Poems by András Hodász, János Lackfi, Rainer Maria Rilke and Ede Tarbay
 ■ Prose by János Adonyi Sztancs and László Kisslaki
 ATTILA BUDA: The Short Poems of Ágnes Nemes Nagy
 ■ Interview with István Jelenits SchP

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkzámla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2013. évre 5.340,- Ft, fél évre 2.670,- Ft, negyed évre 1.335,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.040,- Ft/év vagy 98,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 525 Ft

VIGILIA

SZEMLE

■
LJUDMILA ULICKAJA
SZŐNYEI TAMÁS

RAJKI ZOLTÁN –
SZIGETI JENŐ

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Hónapról hónapra
Imágó
Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat
és irodalmi élet, 1956–1990

Szabadegyházak története Magyarországon
1989-ig

Bod Péter, Gyarmati Gyöngyi,
Kenyeres Zoltán és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A Vigilia pályázatának nyertes írásai
- A hitről a Hit évében
- Gáspár Csaba László, Janka Ferenc,
Meggyesi Tamás, Nacsinák Gergely,
Puskás Attila és Szénási Zoltán tanulmánya
- Babiczky Tibor, Csarnai Attila, Dobai Lili,
Fecske Csaba, Halmai Tamás,
Kabdebó Tamás, Wisława Szymborska,
Tarbay Ede és Vasadi Péter írása

Nemzeti
Kulturális
Alap

9 77 0 0 4 2 6 0 2 0 1